قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ته ورته ووايه يعني كفارو ته د مكې نه يم زه مگر يو بشر په مثل ستاسي ماته وحي كړل سوي دي يعني د خداى ﷻ له خوا څخه چي نه دى معبود بالحق ستاسي مگر نه يو يعني الله عزوجل والغرض ان معبوداتكم الاصنام باطلة لاتخلق ولا تنفع ولاتضر ولا بد من ذالک في المعبود بالحق كما لايخفى على العاقل غير المعاند.

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَآءَ رَبِّهٖ

پوه سه: چي بغوي رح وايي چي "رجا" په معنى د خوف او اميد دواړو راغلې ده، نو معنى د آيت داده كه څوک بېرېږي له ورتگه او له عذابه د خداى ﷻ او اميد د ښه ثواب د خداى ﷻ لري يعني كلاهما في يوم القيامة.

فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَّلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا ﴿۱۱۰﴾

نو دى عمل كوي حسن يعني ما امره الله به كه فرائض وي او كه واجبات وي كه بدني وي او كه مالي او كه مشترک لكه حج، او نه دي شريک كوي په عبادت كي د خداى ﷻ هيڅ څوک او هيڅ شى.

درويش وايي: چي يو خو شرک جلي يعني ښكاره چي عبادت دى د بتانو لكه قريشو د مكې چي به كاوه او هنود الهند چي يې كوي، يا عبادت د اور لكه مجوسيان چي يې كوي، يا عبادت د ملكو لكه بعض اهل مكه چي به كاوه يا د لمر عبادت لكه بعض هنود الهند چي يې كوي الى غير ذالک، ددې څخه خو بحمدلله ټوله مسلمانان خداى ﷻ ساتلي دي او بل شرک خفي دى چي ريأ او سمعه يې بولي په دې آفت ټوله مسلمانان ذ اوسنى زمانې اخته دي الا ماشذ وندر.

پوه سه: چي دا آيت مبارک جامع دى د خلاصه د علم او عمل وهما التوحيد والاخلاص في العمل، سعدي شيرازي رح وايي:

عبادت باخلاص نيت نكوست ..... وگر نه چه آيد زبى مغز پوست
چه زنار مغزدرميانست چه دلق ..... كه درپوشى از بهر پندار خلق
بروى ريأ خرقه سهلست دوخت ..... گرش باخدا درتوانى فروخت

درويش وايي: چي په باب كي د ريأ واورئ.

باب الرياء والسمعة

په بحر العلوم کي وايي ان قلت ما معنى الريأ ، قلت العمل لغير الله بدليل قوله عليه الصلوة والسلام ان اخوف ما اخاف على امتي الاشراک بالله (هغه ډېر چي زه بيرېږم پر امت خپل هغه شرک دى له خدايه سره) اما اني لا اقول يعبدون شمساً ولاقمراً ولاشجراً ولا وثناً لکن اعمالاً لغير الله (يعني د خير اعمال د غير لپاره)

مسئله: په فرضي اعمالو کي لکه لمونځ وغيره ريأ نسته البته په هيئت کي يې ريأ سته مثلاً يو سړى چي د خلگو په حضور کي لمونځ کوي په ښه تعديل الارکان سره يې کوي لپاره د رؤيت د خلگو که خلگ نه وي نو يې په ډېره چټکۍ سره بېله تعديل الارکان لمونځ کوي، نو هغه د لمانځه د فرض غاړي خو يې خلاصي سوې لکن د تعديل الارکان ثواب خداى ﷻ نه ورکوي لان ذالک لغير الله وهکذا الصوم المفروض والحج المفروض وغير ذالک. لکن په نفلي عباداتو کي د ريأ لويه دروازه خلاصه ده، مثلاً يو سړي د تهجد لمونځ په کور کي کاوه چي بېله خدايه بل هيڅ څوک په خبر نه وه، لکن د ورځي به يې ويل چي برايي مابښام چي مي د تهجد لمونځ کاوه فلانى سورت راغخه هېر سو، فهذا ريأ بالقول، نو په فتاوى اشباه والنظاهر کي وايي چي لا ريأ في صوم النفل انتهى، مراد يې دادى چي په قول سره تعرض و روژې ته ونه کړي مثلاً نن ډېر تږى يم يا نن ډېره گرمي ده، يا په لسان حال سره چي ځان په قصده ډېر وږى کړي چي مخ يې ژړ سي او د روژې آثار يې په مخ کي معلوم سي وامثال ذالک. له عباده بن الصامت ﷺ څخه روايت دى "قال سمعت رسول الله ﷺ من صلا صلوةً يرائيبها الناس فقد اشرک ومن صام صوماً يرائيبه فقد اشرک.

درويش وايي: چي په فرضي لمانځه کي هم د بعضې خلگو ريأ ځاى لري، مثلاً يو سړى وي چي يو ځاى مېلمه سي، نو د ماخستن لمونځ د خلگو په حضور کي په ښه تعديل الارکان او خشوع او خضوع کي وکړي او چي په کور کي وي د ماخستن لمونځ نه کوي يا يې بېله تعديل الارکان وغيره کوي، وفي الحديث الصحيح قال رسول الله ﷺ اتقوا الشرک الاصغر! قيل وما الشرک الاصغر قال

الريأ، وفي الحديث الصحيح الذي رواه الترمذي عن ابي هريرة ﵁ قال قلت يا رسول الله ﷺ انا اصلي في بيتي في مصلای (یعني کور نفل کوم) اذ دخل علی الرجل فاعجبني الحال التي رأني عليها فقال رسول الله ﷺ رحمک الله اباهريرة لک اجران اجر السر واجر العلانية، وروی مسلم عن ابي هريرة ﵁ قال قيل لرسول الله ﷺ ارئيت (یعني اخبرني) الرجل يعمل العمل من الخير ويحمده الناس عليه (او خلگ دي صفت کوي، غرض يې دا ؤ چي دا خو به ريأ نه وي) قال ﵇ تلک عاجل بشری المؤمن (دا ددې دنيا زيرى يعني د قبول د عمل الخير دی يعني ريأ نه ده) والحاصل يو سړی چي عمل د خير کوي خالصاً لله تعالی او خلگ يې ويني نو دوی يې صفت کوي او دوی په خوشاله سي، او دده په عملو کي د عمل الخير غرض حمد د خلگو نه وي او نه جزأ له خلگو څخه غواړي ولايزيد في عمله لاجلهم، مثلاً ده څلور رکعته نفل کول چي خلگو وليدی شپږ رکعته يې وکړه فذالک بشری العاجل وله اجر السر والعلانية والله اعلم.

او له ثمرة ابن جندب ﵁ څخه روايت دی "من سمع (که يې غرض په عمل الخير کي اوريدل د خلگو وه) سمع الله به (خدای ﷻ به يې په خلگو واوري يعني ثواب د اخرت يې نسته ومن يرائي يرائي الله به (که د چا غرض په عمل الخير کي د خلگو ليدل وه خدای ﷻ به يې په خلگو ويني يعني ثواب د اخرت نسته) بخاري و مسلم، دا مضمون د هغه صحيح مشهور حديث "انما الاعمال بالنيات وانما لامرئ مانوی الی اخير الحديث بخاري مسلم وغيرهما، بهيقي ؒ په شعب الايمان کي داسي روايت راوړی دی چي ريأ کارانو ته به خدای پاک په هغه ورځ چي ثواب و بندگانو ته ورکوي پر اعمال د خير ولاړ سي و هغو کسانو ته چي تاسي ځانونه په دوی ليدل په دنيا کي فانظروا هل تجدون عندهم جزاءً او خيراً، روح المعاني وايي چي بزار او بيهقي ؒ له انس ﵁ څخه روايت کړی دی "قال رسول الله ﷺ تعرض اعمال بني آدم بين يدی الله ﷿ يوم القيامة في صحف مختومة (مهر کړل سوی) فيقول الله تعالی القوا هذا (دغه وغورځوئ) واقبلوا هذا فيقول الملائكة (ای الحفظة) يا رب والله ما رئينا منه الا خيراً (موږ نه دی

ليدلى د صاحب الصحيفة څخه مګر نه خير يعني په دغه ور کړو صحيفو مو ږ دده د خير کارونه نوشته کړي دي) فيقول سبحانه وتعالى ان عمله كان لغير وجهي ولا اقبل اليوم من العمل الا ما اريد به وجهي (اى رضائي خاليًا من الريأ) واخرج احمد ومسلم وغيرهما عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم يرويه عن ربه تعالى انه قال انا خير الشركأ فمن عمل عملاً اشرک فيه غيري فانا بريئ منه وهو للذي اشرک، وروى احمد والترمذي وابن ماجه وابن حبان عن ابي سعيد بن ابي فضالة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال انه اذا اجمع الناس يوم القيامة ليوم لاريب فيه نادى مناد من كان اشرک في عمل عمله لله احداً فليطلب ثوابه من عند غير الله (يعني الذي اشركه) قال الله تبارک وتعالى انا اغنى الشركأ عن الشرک.

درویش وايي: چي د ريأ په باره كي احاديث ښخي ډېر دي كه زه ټوله رانقل كوم ډېر به اطناب سي وفيما ذكرنا كفاية لمن له عقل سليم ومن لم يعمل بالقليل فلا يعمل بالكثير والله المستعان.

بشارة جليلة سهلة: روى مسلم عن ابي الدردأ رضي الله عنه قال قال عليه الصلوة والسلام من حفظ عشر آيات من اول سورة الكهف (يعني قرائت يې هم کاوه له ياده څخه) عصم من الدجال، بعض علمأ وايي چي له دجال څخه دجال مشهور مراد دى، او ابن ملک وايي چي احتمال د جنس د دجال هم سته لان الدجال في اللغة من كثر كذبه والتلبيس على الناس كما جأ في الحديث يكون في اخير الزمان دجالون بصيغة الجمع فاهل الهوأ والبدع دجاللة زمانهم فيأمن منهم ايضاً.

پوښتنه: ددې سِر (راز) څه دى؟

ځواب: سِر يې دادى چي اصحاب كهف له شر څخه د دقيانوس الكافر پناه وه كهف ته وروړه او خداى جل جلاله وساتل، نو له دې سببه چي څوک پناه و سورة كهف ته ورو ړي خداى جل جلاله به يې له دجال څخه خلاص كړي، روى الحاكم عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال عليه الصلوة والسلام من قرأ سورة الكهف كما انزلت كانت له نوراً يوم القيامة من مقامه الى مكة. الحديث، وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قرأ سورة الكهف في يوم الجمعة سطع له نوره

من تحت قدمه الى عنان السماً يضئ له يوم القيامة وغفر له مابين الجمعتين روى مثله الدارمي رح، وفي حديث رواه ابن مردوية و احمد في سنده عن النبي ﷺ من قرأ سورة الكهف عند مضجعه كان له نوراً من مضجعه يتلأ لأ الى مكة حشو ذالک النور ملائكة (يعني په منځ كي د هغه نور) يصلون عليه (يعني دعاً و قاري ته كوي) حتى يستيقظ وان كان مضجعه بمكة يتلألأ النور من مضجعه الى البيت المعمور، حشو ذالک النور ملايكة يصلون عليه حتى يستيقظ" له براً بن عازب رضي الله عنه څخه روايت دى چي يو سړي سورة كهف وايه (يعني د تهجد په لمانځه كي) والى جانبه حصان مربوط بشطنين (وه يوه اړخ ته يې آس ولاړ ؤ چي تړلى يې ؤ په دوو مراندو) فتغشته سحابة فجعلت تدور وتدنو (نو وريځ وگرځېدله كرار كرار آس ته رانژدې كېدله) وجعل فرسه يتنفر (آس توريدى) چي سهار سو هغه سړى و عليه الصلوة والسلام ته راغلى د شپې قصه يې ورته وكړه "فقال عليه الصلوة والسلام تلک السكينة تنزلت بالقرآن (ملكي وې د سكينې چي په قرآن راكښته سوي وې؛ بخاري ومسلم، وفي رواية چي هغه سړي دا هم وويل چي په وريځي كي لكه څراغان داسي شيان وه، وفي رواية هغه سړي وويل چي ما قرائت د سورت كهف بس كړى، ولي چي زما زوى آس ته نژدې بيده ؤ زه ببرېدم چي آس په دغه هلک كي ونه خېژي، وفي رواية چي عليه الصلوة والسلام هغه سړي ته وويل كه تا قرائت نه واى متوقف كړى تر سهاره پوري به گردو خلگو دا وريځ ليدلاى.

درويش وايي: چي تفسير د سورة الكهف پر يوولس (١١) بجې د ورځي د جمعې مباركې د صفر الخير سنه (١٤٣٠) هجري پاى ته ورسېدى ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه الكملة.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!
واتساپ ٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

سُوۡرَةُ مَرۡيَمَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٌ وَّتِسۡعُوۡنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوۡعَاتٍ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

يارب يسر تفسير هذه السورة المكرمة على عبدك الضعيف وتممه بالخير والعافية والصحة والسلامة برحمتك يا ارحم الراحمين.

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهٗ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾

درويش وايي: چي دا كلمه له مقطعات قرآنيه څخه ده التي اختلف العلمأ فيها قديمًا وحديثًا والارجح تفويض علمها الى الله عزوجل، او زموږ برخه په دې حروف متشابهه وو كي داده چي موږ به ايمان لرو بما اراد الله بها ونقول آمنا بما اراد الله منها، وانها اسرار بين الله عزوجل ورسوله صلى الله عليه وسلم او په تفسير كي د سورة البقرة بعض تحقيق ددې مقطعات قرآنيه فقير كړى دى، په شرح كي د منار الاصول وايي چي حق داده چي دا اختلاف په تفسير ددې مقطعاتو قرآنيه وو چي بعض علمأ يې له تأويل څخه ډډه كوي او بعض علمأ يې په تأويل سره خوله پوري كوي لفظي اختلاف دى، يعني هغه علمأ چي تأويل روا بولي مراد يې تأويل ظني دى، والدليل عليه چي دغه علمأ هر ځاى په دې مقطعاتو كي جلا جلا تأويلونه كوي بحسب ظنهم د يوه "آلمٓ" څلور پينځه تأويله ددوى څخه منقول دي وهكذا في سائر المقطعات يعني پر يوه تأويل نه دي متفق، او هغه علمأ چي تأويل روا نه بولي، او تفويض د علم يې و خداى جل جلاله ته كوي د هغو مراد تأويل قطعي دى، له هم دې كبله دوى وقف لازم كوي پر الا الله باندي في هذه الآيت وما يعلم تأويله الا الله، يعني تأويله اليقيني المقطوع به، او "والراسخون في العلم" مبتدأ بولي او يقولون كل من عند الله يې خبر بولي چي معنى يې توقف في التأويل ده، والعلم عند الله.

پوه سه: چي "ذكر رحمة ربک" خبر د مبتدأ محذوفي دى اى هذا المتلو ذكر د رحمت د رب ستا دى يا محمد (صلى الله عليه وسلم).

فائده: "ذكر" مضاف دى و "رحمت" ته او رحمت و رب ته او رب مضاف دى و ضمير ته د مخاطب، يعني درې اضافته يو ځاى سره راغلي پرله پسې، نو

هغه بعض علمأ د علم البلاغة چي وايي چي درې اضافته متواصله مخل بالبلاغة دي هغه په دې آيت سره محکوم دي والتفصيل في المطول "عبده" دا مفعول د رحمت دی "زکريا" دا بدل يا عطف بيان دی د "عبد".

پوه سه: چي قاريان لفظ د زکريا په قصر سره وايي او بعض يې په مد سره او دواړه له قرائت متواتره څخه دي.

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾

کلمه د "اذ" ظرف ده متعلق په رحمت يا په ذکر پوري ده او مراد له نادی څخه دعأ ده "ربه" و خپل خدای ته، هغه وخت چي دی په محراب کي د عبادت لپاره د شپې ناست ؤ "ندأ خفيًا" دعأ په پټه سره يعني في جوف الليل ولي چي دعأ السر اقرب ده و اجابت ته او د ډېر اخلاص اظهار پکښي سته والاخفأ سنت الدعأ اذا لم يکن بالاجتماع کما في الاستسقأ وغيرها.

قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى

وه يې ويل ای رب زما "دا تفسير دی د ندأ" په تحقيق زما هډونه ضعيف سوه او رقيق سوه يعني کما هو الحال في سن الشيخوخة.

پوه سه: چي حرف ندأ، مضاف او مضاف اليه د "رب" حذف سوه اختصارًا و مبادرةً الی بيان المقصود.

فائده: اسناد د "هن" يې و هډوکو ته وکړی ولي چي هډوکي تمبې او ستنې د بدن دي او د بدن کلک اعضأ دي، نو چي دا هډوکي ضعيف سي نور اعضأ خو په طريق اولی ضعيف گرځي.

فائده: عظم يې مفرد راوړی مراد يې جنس دی، امام همام رازي رح په تفسير کبير کي وايي چي زکريا عليه السلام له اولاد څخه د هارون اخي موسی عليهما السلام ؤ وهما من ولد لاوی بن يعقوب بن اسحق عليه السلام، او حسين کاشفي په خپل تفسير کي وايي چي و او از اولاد رجعيم بن سليمان بن داؤد عليهما السلام بوده پيغمبر عليشان ومهتر احبار بيت المقدس وصاحب قربان بود آه، تاريخ پوهان وايي چي د زکريا عليه السلام عمر د دعأ په وخت کي نهه نيوي (۹۹) کاله ؤ، او جلال الدين المحلي رح وايي چي عمر

يې (١٢٠) کاله ؤ او د ماينې عمر يې اته نيوي کاله ؤ والله اعلم.

وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا

درويش وايي: چي ټوله مفسرين وايي چي زکريا مشابه کړه سپين ويښتان د خپل د اور سره بعلاقة البياض في کل منهما او انتشار د سپينو ويښتانو په سر کي دده يې مشابه کړې د لمبو سره د اور او اشتعال يې و سر ته مسند کړې او شيباً يې تميز وګرځاوه مبالغةً او اشاره ودې ته ده چي سپينو ويښتانو ټوله سر نيولی دی داسي نه ده چي يوازي مي ټيکونه سپين دي.

پوه سه: چي "الراس مني" يې نه ووايه اکتفاً بما سبق في العظم او قرينه عقلي هم سته چي دی خو حکايت د خپل سر کوي د بل چا د سر حکايت خو نه کوي، نو حاصل د معنی دادی يارب شبت زه سپين ږيری سوم.

سوال: چي شيب يې ويلی وای اخصر به نه وای او اقرب و فهم ته؟

ځواب: هو اخصر خو به وای لکن هغه بلاغت د قرآن عزيز چي کفار يې د مثل له اتيان څخه عاجزه وګرځول د لاسه وتی کما لا يخفى فافهم.

درويش وايي: چي قرآن کريم خو بالاتفاق معجز دی لکن په وجه کي د اعجاز يې اختلاف دی، بعض وايي چي سبب يې اخبار بالغيب دی چي په قرآن مبارک کي موجود دی لکن مختاره د محققينو دا وه چي سبب د اعجاز يې فصاحت فائقه او بلاغت بلا نهايت چي په قرآن کي سته دی واختاره علمأ المعاني والبيان واشار اليه البيضاوي رح في خطبة کتابه.

وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

او زه نه يم سوی په ماضي زمانه کي چي ما تا ته خواست کړی دی اې رب زما نا اميد.

پوه سه: چي اضافت د دعأ و ضمير ته مخاطب چي خدای جل جلاله اضافت د مصدر دی و مفعول ته ای بدعائي اياک، او د رب سره يا د ندأ محذوفه ده يعني يا رب، حاصل د کلام دادی چي هر وخت چي ما تاته خواست کړی دی تا

قبول کړی دی (یعني که زما د ځوانۍ په حال کي ؤ) نو خواست قبلول زما تاته عادت او سنت ګرځېدلی دی، اوس هم امید د اجابت درته لرم، ولي چي کریم چي څوک په طمع کړي وي همېشه، نو بیا یې نا امیده نه پرېږدي خصوصًا په حال کي د عجز او سپین سرتوب کمامر ولي دا حالت د اضطرار دی، روایت سوی دی چي یو محتاج سړی یو غني سړي ته ورغلی او ورته وه یې ویل چي زه هغه سړی یم چي تا په فلاني وخت کي زما سره احسان کړی ؤ، هغه غني سړي ورته وویل "مرحبًا بمن توسل بنا الینا فقضی حاجته... بیت:

ای کریمی که از خزانه غیب ..... گبر ترستا وظیفه خور داری

دوستان را کجا کنی محروم ...... تو که بادشمنان نظر داری

درویش وایي: چي په دې آیت کي بل سبب د اجابت د خواست د زکریا علیه السلام بیان دی.

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَاءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا

او زه بېرېږم د اکا له زامنو څخه وروسته زما تر مرګ (ولي چي هغه د خلافت وړ نه دي نباید چي زما امت وګمراهي ته ولاړ نسي، او دین سماوي بدل نه کړي) او ده زما ماینه وچه.

پوه سه: چي "عاقر" مشترک لفظ دی هغه نر او ښځي ته وایي چي عیال یې نه کېږي، په دې خبره کي چي ماینه مي وچه ده او په دمخه خبره کي "اني وهن العظم آه، مقصود د زکریا علیه السلام دا ؤ چي خدایه ته زما خواست خرق العادة قبول کړې ولي چي په عادت کي د (۹۹) یا د (۱۲۰) کالو د زوج کمامر د داسي زوجي څخه چي د (۹۸) کالو وي عیال نه پیدا کېږي.

درویش وایي: چي همسره او کورودانه د زکریا علیه السلام بعض علمأ وایي چي نوم یې ایشاع بنت فاقوذ بن قیل وه چي د حنه بنت فاقوذ خور وه، او طبري وایي چي حنه د مریم مور وه، او قتیبي رح وایي چي زوجه د زکریاأ ایشاع بنت عمران وه، نو پر دې روایت یحیی علیه السلام د عیسی علیه السلام د خاله زوی دی حقیقةً لکه په حدیث کي د معراج چي راغلي دي "فلقیت ابني الخالة یحی و عیسی

عليهما السلام ، نو دا حديث مؤيد د قول د قتيبي دى، ولي پر اول روايت خو يحيى د عيسى د مور د خال زوى ؤ.

فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ۝٥

نو ماته راوبخښه ستا له جانبه يعني په خپل قدرت سره.

پوه سه: چي زكريا عليه السلام لفظ د "هبة" ذكر كړى او "من لدنك" يې وواية له دې سببه چي ولادت د دومره كلان سالى. دده او دده د ماينې خو خلاف العادة كار ؤ نو گويا صرف "هبه" د خداى جل جلاله له خوا شخه او پر صرف قدرت كامله د خداى مبني دى.

پوه سه: چي ولي كه څه هم لفظ عام دى هر قريب ته وايي لكن مراد د زكريا عليه السلام زوى دى يعني خدايه ماته زوى راكړې چي امر د نبوت زما كوي وروسته تر مرگ زما تا چي تولى زما د امر وفاسقانو فاجرانو د اكا د زامنو پاته نسي.

يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۖ

چي هغه زوى زما ميراث خور سي او ميراث خور د اولاد د يعقوب عليه السلام سي.

پوه سه: چي مراد له ميراث شخه ميراث د علم او نبوت دى دون المال لان الانبيأ لايورثون المال، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم العلمأ ورثة الانبيأ وان الانبيأ لم يورثوا ديناراً ولا درهمًا وانما ورثوا العلم فمن اخذه اخذ بحظ وافر، رواه احمد وابو داؤد و ابن ماجه والدارمي من حديث كثير بن قيس رضي الله عنه ، او د همدې حديث له سببه ابوبكر رضي الله عنه چي خليفه سو منع يې كړى له فاطمې رضي الله عنها شخه ميراث د پلار عليه الصلوة والسلام چي دې طلب وكړى و عليه انعقد الاجماع، بخاري له عائشې رضي الله عنها شخه روايت كړى دى چي فاطمه او حضرت عباس رضي الله عنهما ابوبكر صديق رضي الله عنه ته ورغله چي خليفة الاسلام تاكل سوى ؤ طلب د خپل ميراث (يعني المالي) يې كاوه من النبي صلى الله عليه وسلم چي فاطمه رضي الله عنها له ذوى الفروض شخه وه او عباس رضي الله عنه له عصباتو شخه ؤ ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم چي ده وويل "لانورث ماتركناه صدقة يعني للمساكين وغيرهم" او

داغه رنګه بخاري روايت کړی دی چي ازواج مطهراتو وروسته تر وفات د عليه الصلوٰة والسلام اراده وکړه چي حضرت عثمان رضي الله عنه و ابوبکر رضي الله عنه ته وراستوي چي زموږ ميراث دي راکړي، نو عائشې رضي الله عنها ورته وويل "اليس قد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لانورث ماترکناه صدقة" نو ازواج مطهراتو د عائشې رضي الله عنها قول ومانه او حضرت عثمان رضي الله عنه يې نه وراستاوه.

وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

او وګرځوې دا زما زوی يا رب "رضيًا" فعيل دی په معنی د مفعول دی ای مرضيًا يعني ته ځندي راضي سې قولاً وعملاً، او يا فعيل په معنی د فاعل دی يعني راضيًا عنک في السرأ والضرأ.

فائده: خدای جل جلاله چي د بنده د حاجت روائي اراده ولري، نو توفيق د دعأ ورکړي، نو يا کلاً يا بعضًا يې دعأ قبوله کړي لکه زکريا عليه السلام ته چي يې دعأ په زړه کي وروا چول او قبوله يې کړه کلاً، په صحيح حديث کي راغلي دي "من فتح له باب الدعأ فتحت له ابواب الرحمة" يو محقق شاعر وايي:

تو دهی هم زاول ميل دعأ .... تو دهی اخير دعاها را جزأ

يٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَّهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

"يازکريا" فيه اختصار يعني فاستجاب الله دعائه وقال يا زکريا موږ زېری کوو تاته په زوی چي د هغه نوم يحيی دی (يعني لکه تا چي غوښتی موافق ستا د دعأ سره، اما تر مخه د ولادت خدای جل جلاله نوم پر کښېښو تشريفًا لذالک الولد" چي موږ نه دی ګرځولی ده لره يعني ستا زوی لره تر ده دمخه همنامی.

پوه سه: چي دا جمله حال يا صفت بعد الصفت دی د غلام، قتاده او کلبي رح وايي چي د زکريا عليه السلام تر زوی دمخه څوک د يحيی په نامه نه دي مسمی سوي.

فائده: تسميه په غريبه نومانو سره تعظيم د مسمی دی.

درويش وايي: چي نومان درې قسمه دي (۱) اسم حسن لکه عبدالله، عبدالرحمن وغيرهما مما فيه اضافت العبد الی اسم من اسمائه تعالی، يا لکه

محمد، احمد، محمود وغيرها من اسمأ النبي ﷺ او اسمأ سائر الانبيأ علیهم السلام لکه آدم، سليمان، شعيب، زکريا وغيرها علیهم السلام (۲) دويم اسمأ مکروهه دي مثل عبدالرسول وعبدالنبي وعبد المحمد وعبد المناف وغيرها مما فيه اضافت العبد الى غير اسمأ الله تعالى (۳) دريم نه حسن لري او نه قبح لکه خړ غازي، مست، ختک، جلندر، غمی، بريالی وغيرها، بعض مفسرين وايي چي يحيی اسم عجمي دی او که عربي وي نو منقول له فعل څخه دی لکه يعمر، يعيش، يزيد وغيرها.

مسئله: د چا نوم نيمی کول مکروه دی، مثلاً د يو سړي نوم عبد الغفار وي پښتانه يې غفار بولي، يا يې نوم عبدالمالک وي پښتانه يې مالک بولي الی غير ذالک، بغوي او معمر رح وايي چي يحيی مثل نه درلودی لانه لم يعص الله ولم يهم بمعصيته تعالی آه، لکن له دې څخه مراد مبالغه ده په فضائلو کي د يحيی يعني ډېر فضائل پکښي موجود وه، دا معنی نه ده چي ده پر انبياؤ چي تر ده دمخه وه فضل کلي درلودی، لان خليل الله ابراهيم علیه السلام او کليم الله موسی علیه السلام تر ده دمخه وه او تر ده افضل وه، او حضرت علي بن ابي طلحة له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي وچو ښځو که په دوا وغيره زوی زېږولی وي مثل د يحيی يې نه دی زېږولی وعلی يصح الفضل الکلي لعبده يحيی علی غيره فافهم.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّكَانَتِ امْرَاَتِيْ عَاقِرًا وَّقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝٨

زکريا (علیه السلام) وويل رب يعني يا رب څرنګه به ماله زوی پيدا کېږي او حال دادی چي زما ښځه وچه ده او زه رسېدلی يم د کبر سن په سبب زړ تيا ته چي په عربي يې "هرم" بولي.

پوښتنه: خدای جل جلاله خو د زکريا علیه السلام خواست قبول کړی حتی چي د زوی نوم يې هم ورته بيان کړی، نو د زکريا علیه السلام ددې قول څه ضرورت ؤ؟

ځواب: په دې کي د زکريا علیه السلام غرض داؤ چي دا زوی چي ماته خدای راکوي نو زه او زما ماينه به ځوانان وګرځوو زوی به خدای پاک راکړي او که د زړوالي سره به خدای پاک زوی راکړی، نو دا سوال نظر و اسبابا عاديه وو ته دی نه نظر و کمال قدرت ته د خدای پاک.

پوه سه: چي اصل د "عتيًا" عتوو ؤ، لکه قعود، نو اجتماع د دوو ضمو او د دوو واوو ثقيل وه، نو تأ ته يې کسره ورکړه، نو اول واو په يأ بدل سو، بيا يې دويم واو هم په يأ بدل کړی لمزيد التخفيف يأ يې په يأ کي مدغمه کړه اوس يې بعض قرأ په پېښن د عين وايي او کسائي، حفص او حمزه رح يې په کسره د عين وايي اتباعًا لمابعده، په مصاحف مروجه وو کي د کسرو قرائت مروج دی، روح البيان وايي چي "عتي" وچ والي ته وايي کالعود اليابس، او مظهري وايي چي کمال ضعف ته وايي.

درويش وايي: چي ومآلهما واحد کما لايخفیٰ.

قَالَ كَذٰلِكَ ج

"قال" ای الله تعالی يا هغې ملکې چي ده ته يې زېری راوړی ؤ "کذالک" يعني خبره خو داغه ده لکه تا چي وويل چي عالم اسباب ته نظر دا زېږېدلد زوی د دوو زړو نر او ښځي عجب دی.

قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ۝٩

لکن ستا خدای وايي چي ماته دا زېږېده اسانه کار دی، او په تحقيق ماته پيدا کړې دمخه تر دې او حال دا ؤ چي ته شی نه وې يعني معدوم وې.

فائده: له دې څخه دا معلومه سوه چي معدوم ته شی نه وايي کما قال بعض المناطقة والتحقيق في کتاب مسمی حمدالله علی تصديقات سلم العلوم.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ط

زکريا (عليه السلام) وويل چي خدايه ماته راکړه يوه علامه يعني پر دې چي زه پوه سم چي زما ښځي حمل واخستی.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۝١٠

خدای پاک ورته وويل علامه ستا يعني پر حمل داده چي ته به نسي کولای خبري د خلگو سره دري شپې يعني سره د روغو کما يدل عليه قصة سورة آل عمران.

پوه سه: چي قيد د "ناس" يې ووايه له دې سببه چي ذکر او تسبيح وغيره به کولای سي "سويًا" حال دی له فاعل څخه د "لاتکلم" يعني جوړ سالم به يې نه به ګونګی يې او نه به په غوږو کوڼ يې يعني هيڅ مرض به نه لرې، راويان وايي چي په داغه شپه زکريا عليه السلام د خپلي کور والا سره نزديکت وکړی او ولد يې په رحم کي پيدا سو چي سهار سو د خلګو سره يې خبري نسوې کولای.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ

نو راووتی زکريا عليه السلام پر خپل قوم له محرابه څخه يعني د سهار په لمانځه کي، بعض مفسرين وايي ای من المسجد آه، مراد له مسجد څخه هغه موضع خاص دده ؤ لکه يو خلوت دا چي محراب بولي له دې سببه چي دا ځای د حرب دی د شيطان سره، په قاموس کي وايي چي محراب غرفې ته وايي، وصدر البيت واکرم مواضعه ومقام الامام من المسجد کما هو المعنى اليوم في العرف، والموضع الذی ينفرد فيه الملک فيتباعد عن الناس، بغوي رح وايي چي خلګو انتظار ددې کاوه د سهار د لمانځه لپاره، زکريا عليه السلام چي راووتی رنګ يې متغير ؤ، نو خلګو پوښتنه ځندي وکړه مالک يا زکريا.

فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

نو زکريا عليه السلام ودوی ته ووېل يعني په اشاره، ولي په بل ځای کي ددې قصې راغلي دي چي ته به ددوی سره خبري نسې کولای الا رمزًا "ن سبحوا" دا تفسير د وحي دی، تاسي تسبيح د خدای واياست يا لمونځونه کوئ "بکرةً" په اول کي د ورځي "وعشيًا" وروسته تر زوال، او دا خبره يې هم په اشاره ورته وکړه.

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۖ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾

"يا يحيىٰ" تقدير د کلام داسي دی حملت ام يحيى ثم ولدته ثم قلنا حين صار اهلاً للخطاب، جلال الدين المحلي رح وايي وروسته تر دوه کاله وهذا بعيد عند القعل الا ان يکون معجزة له "خذ الکتاب" ای التوراة "بقوة" په کوشش سره بتوفيق الله "وآتيناه الحکم" ای العلم وفهم التورات عطف دی على قلنا

"صبيا" په حال كي د كوچنيوالي، چي سن يې درې كاله ته ورسېدى فقرأ التورات مع كونه كتابًا عظيمًا وهو صغير، علمأ وايي من قرأ القرآن قبل البلوغ فقد اوتي الحكم صبيًا، راوي وايي چي يو كوچني ده ته وويل چي راسه سات تېر كړو، يحيى عليه السلام ورته وويل چي سات تېرېدلو ته خداى پاک موږ نه يو پيدا كړي، بعض مفسرين وايي چي له حكم څخه نبوت مراد دى، نو دى په كوچنيوالى خداى پاک نبي كړى ؤ نسب هذا الى ابن عباس رضي الله عنهما.

وَّحَنَانًا مِّنۡ لَّدُنَّا وَزَكٰوةً ؕ وَكَانَ تَقِيًّا ۙ ﴿١٣﴾

عطف دى پر "حكم" باندي يعني اعطيناه رحمةً من عندنا، او يا مراد دادى چي موږ ده ته وركړى تعطف او مهرباني پر مور او پلار وغيرهما "وزكوةً" عطف دى پر "حكم" باندي، مراد له زكوٰة څخه طهارت دى عن الذنوب او طاعت يا اخلاص، او كلبي رحمه الله وايي چي مراد له زكوة څخه صدقه ده تصدق الله به على والديه "وكان تقيًا" مسلمًا مخلصًا مطيعًا لله يعمل معصية ولم يهم بها.

وَّبَرًّۢا بِوَالِدَيۡهِ وَلَمۡ يَكُنۡ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾

احسان او لطف كونكى ؤ د پلار او مور سره، او نه ؤ متكبر ظالم يقتل ويضرب الناس عند الغضب "عصيًا" نافرمان د خداى جل جلاله.

وَسَلٰمٌ عَلَيۡهِ يَوۡمَ وُلِدَ وَيَوۡمَ يَمُوۡتُ وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ ع

"وسلام عليه" جمله معترضه دعائيه ده يعني سلام دى من الله عليه مما يؤذيه "يوم ولد" يعني له مس څخه د شيطان لكه چي دى نور اولاد د نبي مسه كوي په وخت كي د ولادت كما جأ في الحديث الصحيح "ويوم يموت" يعني من عذاب القبر، او هغه ورځ چي دى پاڅي له قبر څخه ژوندى، سالم دوى له عذاب النار او له هول څخه د قيامت چي په هغه ورځ ټوله اوليأ او صلحأ بلكي انبيأ تر لوى سهم لاندي وي، والى هذا اشار العارف الشيرازي رحمه الله.

بجايى كه دهشت خورد انبيأ .... تو عذر گناه راچه دارى بيا

سفيان بن عيينة رحمه الله وايي چي دهشت ناكه احوال د انسان دادى (۱) يوم

یولد او چي له رحم څخه د مور راووځي چي هوري نه د خوراک غم ورسره وُ نه د ځینباک او نه درد وُ او نه مرض، چي له موره وزیږي د ټولو مذکوره شیانو سره مخامخ سي کمایدل علیهم التجربة (۲) هغه ورځ چي سړی مري داسي مخلوق به ویني چي ده په طول الحیوٰة کي نه وي لیدلي یعني ملک الموت او ملائکه د بشارت یادیږي (۳) یوم یبعث حیًا او ځان په محشرگاه کي ویني او اولین او آخرین سره غونډ وي او دوږخ ویني او میزان قائم سي سوال او ځواب شروع سي، شیرازي قدس سره وایي:

دران روز که از فعل پرسند وقول ...... اولو العزم راتن بلرزد زهول

فحفظ الله یحیی في تلک المواطن بالسلامة.

حکایت: بعض اولیأ وایي چي زه په تیه کي د بني اسرائیلو روان وم، یو ډېر ښائسته سهمگین سړی راسره ملگری سو زما په زړه کي الهامًا دا راوگرځېدله چي دا به خضر علیه السلام وي، نو مي ورته وویل "بحق الحق" چي ته څوک یې ده راته وویل چي اخوک الخضر ما ورته وویل چي ستا ملاقات خو نادر څوک کوي، زما په څه سبب ستا سره ملاقات نصیب سو؟ ده راته وویل ببرک لامک کذا في المقاصد الحسنة للامام السخاوي رح.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ ۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿۱۶﴾

او ته بیان کړه یا محمد (صلی الله علیه وسلم) "في الکتاب" ای القرآن الکریم او هذه السورة فان لفظ الکتاب یطلق علی الکل والبعض "مریم" ای قصة مریم بحذف المضاف.

فائده: واذکر الی آخیر القصة عطف لقصة علی القصة بتقدیر اعلم في قصة زکریا یعني اعلم ذکر رحمة ربک زکریا آه واذکر.

پوه سه: چي "اذ" ههنا ظرف دی د هغه مضاف مقدر یعني لفظ القصة کمامر عنقریب.

پوه سه: چي اعتزال گوښه والي، لېري والي او یوازي والي ته وایي له خپل قوم څخه، ولي د مریمي ځای خو مسجد وُ چي حیض به ورغلی، نو دا به ولاړه د خاله کره چي ایشاع یې نوم وُ فاذا اغتسلت عادت الی المسجد، نو یوه ورځ

چي يخ وو دا غسل ته اړه سوه، نو دا گوښه سوه د کور له انسانانو څخه يوې ناحيې شرقي ته د سراى چي لمر ته مخامخ ؤ د غسل لپاره.

فائده: نصارى هر ځاى چي وي مشرق ته لمونځونه کوي، ولي چي مريمي په مکان شرقي کي غسل کاوه لکه يهودانو چي جانب غرب قبله گرځولې ده کما قال الله تعالى وما کنت بجانب الغربي اذ قضينا الى موسى الامر کذا قال الحسن.

پوښتنه: په قرآن مبارک کي د هيڅ ښځي نوم نه دى ذکر سوى بېله مريمي حکمت يې څه دى؟

ځواب: په اسئلة الحکم کي وايي چي مريمه لکه رجل کامل ځان يې و طاعت ته د خداى جلاله چمتو کړى ؤ، نو لکه د موسى و عيسى وغيرهما عليهما السلام نوم چي په قرآن کي ذکر سوى دى او خطاب ورته سوى دى ددې نوم هم ذکر سوى او خطاب هم ورته وسو "يامريم اقنتي لربک واسجدي وارکعي مع الراکعين" ددې خطاب له سببه بعض کسان وايي چي مريم نبي وه که څه هم دا غلطه ده لان النبوة مختص بالرجال، او علماً وجه د نوم اخستلو د مريمي په مجلس عام کي د قرآن دادى چي بعض نصارى عيسى ابن الله بولي او مريمه نعوذ بالله د خداى ماينه بولي، نو خداى جلاله پر دوى رد وکړى چي د اشرافو خلگو او د بادشاهانو دا عادت دى چي د مايني نوم صراحةً نه ذکر کوي بلکې په کنيت گاهي ذکر کړي بلکې ووايي د فلاني يعني دده زوى مور داسي ويله مثلاً او يا په کنايه ذکر کوي لکه ووايي کور وداني داسي ويل يا د هلکانو مور داسي ويل ونحو ذالک، نو خداى جلاله به څرنگه بالفرض المحال که مريم داغسي لکه نصارى چي وايي ددې نوم په داسي محفل عام کي د قرآن چي کر الازمان او مر الدهور باقي دى ذکر کولاى تنبيهاً على ان مريم امة الله وعابدة الله ده کذا في التعريف والاعلام للامام السهيلي رح.

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا قف

نو دې ځان ته جوړه کړې وه د غسل په وخت کي په مخ کي د اهل بيت يوه پرده حبر العرب ابن عباس رضي الله عنهما وايي ستراً، بعض وايي چي د دېوال هغه بلې

خوا ته ورغله ديوال يې پرده او ستره د ځان ورګرځول، او مقاتل رح يوه نادره د نه منلو خبره کړې ده دی وايي ورأ جبل په هر صورت دې کالي وکښل په غسل د حيض يې شروع وکړه جبرئيل په رنګ د يو ځوان بې ږيري ښائسته مخ پيچلي ويښتان ورغلی کما قال الله تعالی.

فَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾

ورواستاوه موږ مريمې ته روح زموږ يعني جبرئيل عليه السلام.

پوه سه: چې اضافت د جبرئيل خدای جل جلاله ځان ته وکړی، تشريف المضاف او جبرئيل ته چې روح وايي له دې کبله چې دی حامل الوحي دی وانبيأ عليهم السلام چې روح د قلوب دي، نو جبرئيل خپل ځان په شکل د يو انسان يعني نر وګرځاوه تام الاعضأ، نو مريمې چې ددې و خواته ور روان ؤ.

قَالَتْ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾

مريمې ورته وويل چې زه پناه غواړم له تا څخه په رحمن خدای سره که ته له خدايه بېرېږې.

پوه سه: چې جواب د شرط محذوف دی يعني لا تتعرضني او فتنح عني تبعوذي.

پوه سه: مريمې ولې قيد د تقي ووايه؟ ځواب دادی چې تقي سړی د خدای په روی يعني استعاذه بالله بېرېږي او د هغه کار څخه چې دده اراده ورته کړې وي دست برداره کېږي بخلاف الفاسق هغه د خدای په روی سړی نه پرهېږدي بلکې فاسق ته به وايي چې حکومت ته راپور تېروم، او منافق به په مسلمانانو بېروي يعني چې مسلمانان به درخبر کړم.

پوښتنه: مريمې کالي اغوستي وه چې جبرئيل ځان ورښکاره کړی او که نه؟

ځواب: دې خو کالي اغوستي وه لکن د غسل له ځايه څخه نه وه راوتلې، لما ورد ان جبرئيل نفخ في جيب درعها يعني په ګرېوان کې د قميصه ددې، نو ددې اول خيال دا سو چې دا سړی لکه چې په بد نيت راغلی دی يعني په نيت د زنی وهذا کمال نزاهة مريم حتی چې استعاذه بالله يې وکړه.

﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۝١٩﴾

يعني زه بشر نه يم چي ته زما څخه وبېرېږې د سوء فعل له ارادې څخه او تعوذ دې په خدای وغوښتی بلکې زه رسول د خدای د ملکو له جنس څخه تاته یې را استولی یم "لاهب لک" چې زه هبه کړم تاته "غلامًا زکیًا" يعني هلک د ګناه پاک يعني معصومًا، او صوفيه کرام وايي چي زکیًا هغه چا ته وايي چې همېشه مخ پر ترقۍ روان وي ولهذا قالوا من استوی یوماه فهو مغبون.

سوال: جبرئيل څرنګه اسناد د غلام د هبه وځان ته وکړی وهو في الواقع خلق الله عزوجل؟

ځواب: دا اسناد مجازي دی چي جبرئيل سبب ظاهري ؤ بالنفخ في جيب قميص مريم.

درویش وايي: چي مظهري رح بل ځواب هم راوړی دی چي ډېر حذف ته ضرورت لري ويجب ان يحفظ ساحة القرآن العزيز عن امثال هذه المحذوفات الا عند الضرورة ولاضرورة ههنا لان للمجاز طريق واسع في القرآن الكريم كما لايخفى على المتفحص فافهم.

﴿قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۝٢٠﴾

مريمي وويل چي د تعجب په درياب کي واقعه وه ولي دا کار خلاف العادة دی، څرنګه به مالره زوی وي، او حال دادی چي زه نه يم مسه کړې کناية عن الجماع، والمراد المس بالنکاح لان هذه الکنايات تستعمل في النکاح او په زنا کي فجر يا فسق استعمالېږي، او زه نه يم فاجره زانيه چي بل سبب دی د ولادت.

فائده: مبرد وايي چي اصل د "بَغِيٌّ" بَغُوِيٌ على وزن فعول، ولهذا لم يلحق به تأ التانيث لان فعولاً يستوي فيه المذکر والمؤنث واعلا له على ما في الزرادي، واو و يأ بهم آمدند نخستين ايشان ساکن بود واو را بيا بدل کرند ويأ را دريأ ادغام نمودند بغي شد، بعد تبديل ضمة الغين بالکسرة اتباعًا او نور صرفيان وايي چي وزن يې فعيل دی.

سوال: په فعیل کي خو مذکر او مؤنث برابر نه دي، نو تأ د تانیث یې ولي نه راوړه؟

ځواب: بغي دلته د مبالغې لپاره دی، نو تأ تانیث نه غواړي کما في کتب الصرف، حاصل د کلام د مریم دادی چي ولد یا له نکاح څخه یا له سفاح څخه پیدا کېږي ولم یتحقق في شئ منهما.

قَالَ كَذٰلِكِ ۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ۚ

جبرئیل وویل چي خبره خو داغه ده لکه تا چي وویل چي ولد یا نکاح غواړي یا سفاح، نو "کذالک" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای الامر کذالک لکن وایي خدای ﷻ ستا چي خلق د غلام بېله پلاره یعني جماع النکاح وماته اسانه دی که څه هم محال دی عادةً ولي خدای ﷻ و اسبابو ته ضرورت نه لري، خدای بېله پلار او مور څخه آدم علیه السلام له خاورو څخه پیدا کړی او حوا یې دده له پوښتی څخه پیدا کړه، نو آدم علیه السلام لکه مور د حوا پلار یې نه وُ او عیسی علیه السلام یې له موره پیدا کړی پلار یې نه وُ، وکذا قال الله تعالی "ان مثل عیسی عندالله کمثل آدم.

وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ

چي وګرځوو موږ دا غلام بې پلاره دلیل د کمال د قدرت زموږ پر دې تقدیر کلمه د واو اعتراضیه دی یعني عاطفه نه دی، او یا جمله عطف ده پر هغه جمله "هو علي عین" ولي هغه معنی علت وه فالتقدیر تفعل ذالک ای وهب الغلام بغیر الاب لکونه هیناً علي ولنجعله آه "ورحمة" ای رحمةً عظیمةً "منا" ای من جانبنا علی الخلق لاجل انهم یهتدون بهدایته ویسترشدون بارشاده.

پوه سه: چي عیسی علیه السلام خدای ﷻ رحمت وباله دا مثل د هغه آیت دی په شان کي د نبینا ﷺ وما ارسلناک الا رحمةً للعالمین، لکن فرق بین هذه الآیة في شان عیسی علیه السلام وبین ما قال الله في حق نبینا ﷺ بتقیده للعالمین فانه یدل علی ان دین نبینا ﷺ لاینسخ في الدنیا فیکون هو ﷺ رحمة للعالمین في الدنیا واما في الآخرة فلکون العالمین محتاجون الی شفاعته کما ورد في الحدیث ان لوأ شفاعتي تحتها ابراهیم و جمیع الانبیأ علیهم السلام او کما قال علیه السلام.

وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾

اى تعلق بخلق هذا الغلام من غير اب القضأ الالهي في الازل او قضي به وسطر في اللوح المحفوظ يعني د دلائلو او د اعذار ضرورت نسته كما قالت مريم.

فَحَمَلَتْهُ

پوه سه: چي جمله "فحملته" معطوف ده پر مقدر جمله باندي يعني فاطمانت مريم بقول الملک فنفخ جبرئيل في جيب درعها فحملت آه، جيب گريبان ته وايي او درع قميص ته وايي.

فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾

يعني وروسته تر حمل مريمه گوښه سوه متلبس په حمل سره په يو ځای کي له اهل څخه چي گوښه ؤ، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا د بيت المقدس د شيلي پای ته ولاړه فراراً من قومها تا چي څوک پېغور د حمل بلا زوج ورنه کړي، بغوي رح وايي چي په مده کي د حمل او په وخت کي د وضع الحمل يې اختلاف دی، ابن عباس رضي الله عنهما وايي كان الحمل والالولادة في ساعة واحدة، وقيل مدة حملها تسعة اشهر كحمل سائر النسأ، وهذا هو الاظهر، ومال اليه صاحب روح البيان وقيل ثمانية اشهر، روح البيان وايي چي د اتو (۸) مياشتو كوچنی له وخته څخه د آدم عليه السلام نه دی پايدلی بيله عيسى عليه السلام وهذا آية اخرى.

درويش وايي: چي وقد دلت عليه التجربة في مولود (۸) اشهر، وقيل لستة اشهر الذي هو اقل مدة وضع الحمل، وقيل غير ذالک.

تاريخ وايي چي په منځ کي د مولد د عيسى عليه السلام او د محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وسلم (۵۵۵) كاله فاصله وه، او عيسى عليه السلام ژوندی دی په اسمانو کي، او وروسته چي قريب وي و نفخ الصور ته راکښته به سي و خلگو ته به دعوت د عليه الصلوة والسلام د دين ورکوي.

درويش وايي: چي روايت د ابن عباس رضي الله عنهما په مده کي د حمل چي يو ساعت ؤ تاسي واورېدی، لکن روح المعاني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي

روايت هم رانقل کړی دی چي د حمل مده يې نهه مياشتي وه يعني لکه غالب عادت د ښځو چي دی، او امام باقر رضي الله عنه دغه روايت مختاره کړی دی، دليل يې دا ويلی دی که مريمه په عادت کي له نورو ښځو څخه مخالفه وای لکه د ابن عباس رضي الله عنهما په دغه روايت کي چي راغله، نو مناسبه دا وه چي دا خبره په اثنأ کي ددې غريبې قصې خدای جل جلاله ذکر کړې وای کما ذکر احوالها الغريبة الاخر.

درويش وايي: چي په عمر او سن کي ددې په وخت کي د حمل هم اختلاف دی فقيل (۱۳) کاله وعن وهب و مجاهد رح (۱۵) کاله، وقيل (۱۴) کاله، وقيل (۱۲) کاله، وقيل (۱۰) کاله، او د مخه تر حمل دې ته دوه حيضه ورغلي وه، او کراميه چي يوه ډله ده د اهل هوأ چي ددوی رئيس محمد بن المهيصم دی وايي چي مريم د هر څو کالو چي وه له حيض پاکه وه، روح المعاني وايي چي مشهوره داده چي زمانه د حمل د عيسى عليه السلام اته مياشتي وې والله اعلم.

فَأَجَآءَهَا ٱلْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ ج

پوه سه: چي "فاجائها" په اصل کي مشتق دی د "جأ" چي لازمي دی، نو په همزه د افعال يې متعدي کړی لکن خص بالالجأ في الاستعمال، والمعنى مجبوره کړه دا، علامه زمخشري په کشاف کي وايي ای الجائها يعني مجبوره يې کړه مريم وفي الصحاح اجائته الى كذا، بمعنى الجائته واضطرته "والمعنى ايضاً مجبور يې کړه" وقال ابو حيان جائبها آه "المخاض" ای وجع الولادة، يقال مخضت المرئة اذا تحرک الولد في بطنها للخروج.

پوه سه: چي اسناد د فعل يې و مخاض ته مجاز دی والمعنى جائت بسبب المخاض فهو اسناد الى السبب الداعي للمجئ "الى جذع النخلة" و يو لرگي ته د خورما يعني وچه درخته وه د خورما په صحرا کي، راوي وايي چي وخت د سخت ژمي هم ؤ، د مريمي غرض دا ؤ چي په دې درخته به ځان پټ کړي او لاس به پوري ټينګ کړي د وجع د ولادت، بيضاوي وايي چي د مريمي په زړه کي خدای پاک الهام ورواچاوه چي هورې به په دې معجزې يعني د قدرت علامات په ووينې تاچي زړه يې مطمئن سي او د خلگو د ملامتيا بيره يې له زړه ووځي او

تازه خورما د وچي درختي ووينې او وه يې خوري، چي د عربو په اصطلاح كي لنده خورما خوړل تر لنګول د ښځو وروسته ډېره بهترينه دوا او خواړه دي لکه په اصطلاح کي د پښتنو چي لنګې ښځې ته د ګوړې يا د بورې لېټی (١) ورکوي.

قَالَتْ يَٰلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا

وويل مريمي چي عيسى (عليه السلام) پيدا سو، كاشكي زه مړه واى دمخه تر دې يعني ترنن ورځي يا دمخه تر دې امر چي بې مېړه لنګه سوم كما في الجلالين.

پوه سه: چي دا کلمه "مِتُّ" که په کسره د ميم وويل سي، نو له باب څخه د خفت يخاف ده، او که په ضمه د ميم وويل سي، نو له باب څخه د مات يموت ده.

سوال: مريمي ولي دا خبره كول سره ددې چي جبرئيل و دې ته اطمنان ورکړی ؤ او دې ته يې ويلي وه چي دا حکم د خدای جل جلاله دی چي ته به غلام زېږوې بيله پلاره؟

ځواب: دا خبره د مريمي بنأ پر عادت بشري دی چي خلګ به ملامتيا راباندي وايي وحذاراً من وقوع الناس في المعصية په سبب د اتهام ددې، په زنى لاكراهة لحكم الله تعالى، او دا خبره بنأ پر عادت د صالحانو خلګو ده چي کړاو پر دوی ډېر سي كما روى عن عمر رضي الله عنه انه اخذ تبنة (يوه د پراړه خاشه يې واخستل) من الارض، وقال ياليتني هذه التبنة ولم اكن شيئاً" وروى عن بلال رضي الله عنه ليت بلال لم تلده امه.

سوال: په صحيح مسلم کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل "لاتمنين احدكم الموت لضر نزل، فان كان لابد متمنيًا، فليقل اللهم احيني ماكانت الحيوة خيراً لي وتوفني اذا كانت الوفات خيراً لي؟

ځواب: حديث خو مقيد دی په ضرر دنياوي سره من قرض، وفاقة وعدو ونحو ذالک، د مريمي تمنى له موت څخه خو له دې سببه نه وه بل لمامر آنفًا.

په روح المعاني کي وايي چي څوک چي وايي چي تمنى د مريمي له شدت څخه د وجع د ولادت وه فقد اسأ الظن والعياذ بالله.

(١) لېټی د لوی قندهار په سيمو کي د خپل ځانګړو دارو څخه جوړېږي چي د (لېټی دارو) يې بولي،

پوه سه: چي يأ د ياليتني منادى يې محذوفه ده، تقديره يا ايها المخاطب ليتني والمخاطب ههنا نفسها، وما قال بعض المفسرين ان المخاطب هو جبرئيل عليه السلام فبعيد جداً لان مريم لاتعلم ان جبرئيل ههنا موجود حتى تناديه فافهم.

وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴿٢٣﴾

حسين كاشفي رح در تفسير اين آيت چنان آورده: يعني هيچ كس مرا نداستى وزاين حساب نداشتى وحال انكه همه احبار بيت المقدس مرامى شناسد كه دختر ايشائم، ودر كفالت زكريا عليه السلام بوده ام، وهنوز بكارت من زائد نشده وشوهرى نه كرده ام واكنون فرزندى مى زايم و ازخجالت آن حال نمى دانم كه چه كنم، په عربي يې ترجمه داده اى شيئاً حقيراً شانه ان ينسي ولايعتد به اصلاً.

پوه سه: چي منسياً نعت للمبالغة والمعنى لايخطر ببال احد روح البيان، وفي روح المعاني اى شيئاً تافهاً من شانه ان ينسى آه والمآل واحد.

پوه سه: چي بعض قرأ "منسياً" په فتح د نون وايي او اكثره قرأ يې په كسره د نون وايي، قال الفرأ هما لغتان فيه كالوَتر والوِتر، والفتح احب الي انتهى، وقال الفارسي الكسر اعلى اللغتين.

فَنَادَىٰهَا مِن تَحْتِهَآ

پوه سه: چي بعض قرأ لفظ د من په كسره د ميم وايي يعني حرف جر يې بولي، او لفظ د "تحتها" مجرور بولي، نو پر دې تقدير فاعل د "نادى" جبرئيل دى والمعنى ناداها مناد وهو جبرئيل چي د مريم جزع يې واورېدله كذا ابن عباس رضي الله عنهما والسدي، وقتاده، والضحاک وجماعة رح، دوى وايي چي مريم پر غونډۍ وه او جبرئيل د غونډۍ و بلي خوا ته ؤ لاندي طرف ته، او مجاهد او حسن رح وايي المنادى هو عيسى عليه السلام لما خرج من بطن امه ناداها، ورده صاحب روح البيان بان عيسى عليه السلام لايتكلم حتى اتت به مريم الى قومها، او بعض قرأ من په زور د ميم وايي او په فتح د تحتها د تأ يې وايي، نو پر دې تقدير كلمه د من موصوله ده او دا موصول سره د صله چي تحتها د فاعل ده نادى دى اى ناداها الذي تحتها في مكان اسفل منها وهو جبرئيل عليه السلام.

پوه سه: چي مريم چونکه غمجنه سوه په ولادت د ابن بلا اب او په عين حال کي هم تږي سوه او هم وږي، نو دا خطاب ورته راغلې يعني د جبرئيل له خوا.

أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾

ته غم مه کوه په ولادت د عيسى عليه السلام او په دې ځای چي وچ ځای دی نه اوبه سته او نه د خورک شی سته، وتمنای مرگ مکن کمامر، گرځولی ستا خدای لاندي تر تا ای في مکان اسفل منک يو نری لښتی چي اوبه پکښي جاري وي فسر السري بذالک النبي صلى الله عليه وسلم، وقال ابن عباس رضي الله عنهما چي جبرئيل په پښه مځکه ووهل نو د شيرينو اوبو چينه پيدا سوه او د لښتي پر شکل روانه سوه، او بعض مفسرين وايي چي له پخوا څخه يو لښتی چي اوس اوبه نه وې پکښې، نو اوبه پکښې رواني سوې، په هر صورت دا اوبه له خارق العادة څخه دي.

وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

او ته وښوروه د ځان و خواته هغه وچ لرگی د خورما د درختي چي مريم په وخت کي د ولادت په هغه لرگي پوري لاسونه ټينگ کړي وه، راشوه کوي دغه وچه درخته خورما پر تا باندي اسقاطًا متواترًا حسب تواتر الهز "رطبًا" تازه خورما "جنيًا" فعيل دی په معنی د مفعول ای رطبًا مجنيًا يعني صالح د اجتنا دی قد بلغ الغاية، وهذا ايضًا من الخوارق.

پوښتنه: مريم چي کوچنۍ وه او په تربيه کي د زکريا عليه السلام وه رزق به په محراب کي ورته راتلی بیله تکليفه او دلته خدای جل جلاله دا امر کړه په هزی اليک؟

ځواب: هغه وخت حال د کوچنيوالي ؤ، اوس خو دا لويه ښځه وه، په اسئلة الحکم کي وايي چي چونکه مريم په تعجب کي ډوبه سوه چي زوی مي بلا اب پيدا سو، نو خدای عزوجل له وچ لرگي څخه د خورما لنده تازه خورما ورته توی کړه لدفع تعجبها.

فائده: تساقط باب د مفاعلة دی په معنی د تسقط يعني مجرد دی، او باب د مفاعلة لپاره د مبالغې دی، او موئنث ضمير راجع و نخلة ته دی لا الی الجزع لانه مذکر، ربيع بن الهشيم وايي چي زما په عقيده نفسأ ښځي لره تر رطب ښه شی او

داغه رنګه مريض لره تر عسلو ښه شی نسته، يعني مفرداً و مركباً مع غيره لانه لايخلو معجون من معاجين الاطبأ من العسل فلا يرد مايتوهم الجهلة فافهم.

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا

خورک کوه يا مريم من الرطب الجني او اوبه څښه د سری له لښتي څخه.

پوه سه: چي قانون دادی چي سترګي چي يو شی ووينې نفس په خوشاله کېږي، نو سترګې پر هغه شي قرار نسي بلې خوا ته نه ګوري چنانچه عرب په دعأ کي يو چا ته وايي قر الله عينک يعني ستا په زړه کي دي په يو شي خوشالي پيدا کړي چي ستا سترګې پر هغه قرار ونسي بل شي ته نه ګورې، نو په آيت کي معنا داده چي ته يا مريم زړه خوشاله لره په ولد سره او سترګې برقرار لره ووده ته، ځکه په عربي مفسرين داسي ترجمه کوي ای طيبي نفساً وادفع عنک ما احزنک.

فائده: "عيناً" تمييز دی له نسب څخه د "قری" ومريم ته.

درويش وايي: چي مشهوره داده چي مراد له قر څخه ضد الحر دی يعني خنکي ساته سترګې ځکه و محبوب ته قرة العين وايي، او مبغوض ته سخنة العين وايي يعني د سترګو ګرم والی او ددې سبب دادی چي د ډېري خوشالۍ په حال کي هم د انسان تر سترګو اوښکي راځي لکه د ډېر غم په وخت کي د انسان تر سترګو اوښکي بهېږي فرق يې دادی چي د خوشالۍ اوښکي يخي وي او د غم اوښکي تودې وي کمايدل عليه التجربة.

پوه سه: چي دا ټوله حالات غريبه چي پر مريمي راغله دا حالات ددې لپاره كرامت او د عيسی عليه السلام لپاره ارهاص دی معجزه نه بلل کېږي، ولي چي معجزه هغه ته وايي چي په وخت کي د دعوت د کفارو او ددوی د مقابلې لپاره پر لاس د مدعي النبوة ظاهره کړل سي، حسين کاشفي رح په تفسير حسيني کي ددې آيت په تفسير کي وايي "وقری عيناً" روشن ساز چشم را بفرزند (لکه پښتانه چي وايي سترګي دي روښانه زوی دي پيدا سو) يا بسبز شدن درخت خرما وبدادن ميوه که مناسبت باحال تو دارد چه آنکه قادر است بر اظهار خرما از درخت يابس قادر است بر ايجاد ولد از مادر بدون پدر، وحق سبحانه ملائکه فرستاد تا بگرد

مریم آمدند درصورت بشر وچون عیسی متولد شد ملائکه اورا فراگرفته بشستند ودرحریر بهشت پیچده درکنار مریم نهادند، انتهی ولم ار الفقیر جمیع قول الکاشفي في تفسیرعربي اصلاً والله اعلم، زما مطلب دا نه دی چي دا ماقاله الکاشفي له کرامت څخه د مریمي لېري دی بلکې د مریمي له حال سره مناسب دی، ولي چي ددې سره نه قابله ورسره وه چي کوچنی ورپرېمینځي او نه کالي ورسره وه چي په عیسی علیه السلام یې واغوندي یا یې پکښي ونغښتي، صرف دا قدر زما مطلب دی چي عربي تفاسیرو هم باید ودې کراماتو ته اشاره کړې وای، تفسیر کاشفي ډېر قدیم تفسیر دی چي تر ډېرو عربي تفاسیرو مقدم دی صرف صاحب د روح البیان دغه تفسیر ته د قدر په سترګه ګوري.

فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا

پس که ته ووینې یا مریم له بشر څخه یو څوک یعني چي ستا څخه پوښتنه په شان کي د ولد وکړي چي دا ولد دي له کومي خوا پیدا کړی.

پوه سه: چي اصل د اما ان ما ؤ کلمه د ما زائده ده، نون د ان شرطیه یې پکښي مدغم کړی، وروسته یې جزأ د ان وګرځول.

فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا

دا جزأ د شرط ده، یعني ته ورته ووایه چي سوال د ولد په باره کي درڅخه وکړي چي ما نذر کړی دی د خدای جل جلاله لپاره روژه یعني روژه د صمت یعني د خبرو نه کولو، سدي رح وایي چي په بني اسرائیلو کي داسي کسان وه چي ډېر اجتهاد به یې په روژه کي کاوه، نو به یې خبري هم له چا سره نه کولې لکه ډوډۍ چي به یې نه خوړله تر ماښامه پوري، بعض مفسرین چي دغه خبره یعني اني نذرت دي په اشاره ورته ووایي یعني لاس دي پر خوله کښېږدي لپاره د قطع د ناحقي بحث اکتفأ بکلام عیسی علیه السلام کما سیئاتي، او بعض مفسرین وایي چي دغه قدر خبره دي په خوله ورته وکړي وروسته دي پټه خوله سي.

فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا ﴿٢٦﴾

زه هرگز خبري نه کوم د هيڅ انسان سره تخصيص د انسي چي يې وکړی ولي چي دې د ملکې سره خبري کولې.

مسئله: روژه د خورک او له خبرو څخه په روژه کي په پېښو أمتو کي روا وه، وقد نهى النبي ﷺ عن صوم الصمت فهو منسوخ في شرعنا كما ذكره الجصاص في كتاب الاحكام، په حديث کي چي مروي د ابوبكر الصديق ﷛ څخه دی راغلي دي چي دی د يوې ښځي کور ته ورغلی هغې صوم صمت نيولې وه يعني خبري يې نه کولې فقال لها ان الاسلام قد هدم هذا فتكلمي، يعني اسلام صوم الصمت نړوی، نو دې خبري وکړې، ظاهر د اخبار دادی چي دا روژه حرامه ده فان نذره لايلزمه الوفأ به يعني روژه دي ونسي لكن د صمت په نذر نه نذر کېږي لان الحرام لايلزم بالنذر، او په دې مسئله کي په منځ کي د حنيفيانو او شافعيانو اختلاف نسته لانه من التضييق وليس في شرعنا ذالک وان كان قربة في شرع من قبلنا.

درويش وايي: چي ومثل هذا كثير كقرض موضع النجاسة من الثوب في شريعة موسى ؈ وعدم كفاية الغسل وفي شرعنا الغسل كاف والقرض منسوخ والعمل به حرام لانه غاية التضييق.

فائده: عبدالله ابن مسعود ﷛ په ځای کي د صوماً قرائت يې صمتاً يعني چي زه خبري نه کوم په شان کي د زوی د هيڅ چا سره.

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ط

نو مريم راتگ وکړی متلبس په ولد سره وه قوم ته چي زوی يې په غېږ کي را اخستی ؤ، په يوه روايت کي راغلي چي زكريا ؈ چي مريم دده په كفالت کي وه له محراب څخه وتلې ورته معلومه سوه، نو زکريا ډېر غمجن سو، نو د مريم د ماما زوی يوسف ته يې وويل چي ته ووځه شاوخوا وگوره او مريم پيدا کړه، يوسف چي پل پسي واخستی دا د خورما تر درختي لاندي ناسته وه او

کوچنی یې په غېږ کي ؤ، نو را رهي يې کړه، نو د مریمي چونکه صالح خاندان ؤ او زکریا علیه السلام د هغو سره ناست ؤ چي مريم راغله کوچنی یې په غېږ کي ؤ ټولو وژړل او خوابدي سوه.

قَالُوا يَٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی، قوم وویل ای مریم والله تا راتگ وکړی په داسي شي چي منکر دی یعني بې عادته کار دي وکړی، قتاده وایي عظیماً وقیل عجباً.

پوه سه: چي "فري" په اصل کي قطع ته وايي د پوست من فري الجلد بمعنی شق، او په قرآن کريم کي دا ماده یعني الفأ والرأ واليأ په معنی د الکذب او د شرک ده، او د ظلم په معنی هم راغلې ده، قال الله تعالی ومن اظلم ممن افتری علی الله الکذب، وقال ومن يشرک بالله فقد افتری اثمًا مبینًا، فان الفعل المنکر من الشرک والمعاصي يشق عصمة الرجل وصلاحه.

يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ

اې خور د هارون، بعض مفسرين وايي چي مراد له هارون څخه هغه څوک دی چي نبي ؤ او د موسی علیه السلام ورور ؤ.

سوال: هارون د موسی علیهما السلام ورور خو تر عیسی علیه السلام په سلگونه کلونه دمخه ؤ، نو مریم څرنگه د هغه خور کېدای سي، دا سوال پر مغیره بن شعبه رضي الله عنه باندي سوی ؤ چي دی نجران ته تللی ؤ یو نصاری څندي کړی ؤ چي ستاسي په کتاب کي داسي راغلي دي د مریم په باره کي يا اخت هارون او سره ددې چي موسی خو تر عیسی علیهما السلام دمخه ؤ بکذا وکذا سنوات، مغیره رضي الله عنه وايي چي زه يې په ځواب نه پوهېدم چي مدينې منورې ته راغلم له علیه الصلوة والسلام څخه مي دا پوښتنه وکړه فقال علیه السلام انهم کانوا يسمون بانبيائهم والصالحين، مقصود دا ؤ چي بني اسرائيلو خپل زامن په نامه د انبيأ نامزد کول، یعني د بعضې انبياؤ نوم به يې پر ايښوی او د نورو صالحو کسانو نومان بې پر ايښوول

(لکه امت د عليه الصلوة والسلام پر خپلو زامنو د محمد، احمد، محمود وغيرها من اسمأ النبي ﷺ ايږدي، يا داؤد يا سليمان يا عمر يا عثمان پر ايږدي وغير هذه الاسمأ) غرض د عليه الصلوة والسلام دادی چي دا هغه هارون د موسی عليه السلام ورور نه دی، بلکې د مريمي پر ورور يې د هارون نوم ايښی ؤ، او بعض مفسرين وايي چي مريمه په ډېرو وسائطو هارون النبي ﷺ ته رسېدله يعني د هغه له نسل څخه وه، يعنې دا نسلي شراکت ته يې اخوة ووايه لکه عرب چي د بنې تميم له قوم څخه يو سړی وي دوی ورته وايي يا اخا تميم، بغوي رح وايي چي قتاده رح وايي چي هارون د مريمي ورور يو صالح عابد سړی ؤ د بني اسرئيلو، داسي روايت راغلی دی چي دغه هارون نامی چي وفات سو په جنازه کي يې څلوېښت زرو (۴۰۰۰۰) چي ټوله په نامه د هارون بني اسرائيل يادېدل شراکت کړی ؤ ماسوی له عموم خلګو څخه، او بعض مفسرين وايي چي مراد اخوة څخه في النسب نه دی بلکې اخوة في الصلاح دی لکه په دې قول کي د خدای پاک "ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين" يعني في الفساد لا في النسب او نور ناوړه احتمالات هم بعض مفسرانو راوړي دي.

مَا كَانَ اَبُوْكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾

يعني نه ؤ ستا پلار عمران سړی د بدو او نه ستا مور زانيه وه، ددوی غرض تعريض د زنا پر دې او ددې پلار او مور چي په صلاح سره ذکر کړه اشاره ودې ته ده چي فواحش له اولاد څخه د صالحانو ډېر بعيد دی. نو تا څرنګه زوی بې پلاره راوړی، الحاصل الزام د زنی يې پر ولګاوه.

فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ

مريمي اشاره و عيسی ته وکړه يعني دده څخه پوښتنه وکړئ، ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي چونکه د مريمي سره يو داسي دليل نه ؤ چي دوی په قانع کړي، نو يې ځکه اشاره و عيسی عليه السلام ته وکړه تاچي خبري دده به ددوی د قناعت بخش دليل سي، راوي وايي دې چي اشاره و عيسی عليه السلام ته وکړه هغو ته درد ورغلی او دې ته يې وويل چي ته په مور پسخند وهې.

قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾

وه یې ویل دوی چي موږ څرنګه خبرې وکړو د هغه چا سره چي په زانګو کي پروت وي کوچنی چي د خبرو صالح هم نه دی یعني كما في عامة صبيان المهد.

پوښتنه: "كان" خو صیغه د ماضي ده او عیسی علیه السلام خو په ماضي کي په مهد کي نه ؤ في الحاله په مهد کي دی؟

ځواب: لفظ د كان لايقاع مضمون الجملة في زمان ماض مبهم صالح لقريبه وبعيده وهو ههنا لقريبه خاصةً بقرينة انه مسوق للتعجب في الحال الحاضر، او زائدة والظرف اعني في المهد صلة من وصبيًا حان من الضمير المستكن في الظرب او یا كان تامه دی ای وجد في المهد، او یا دائمه دی كما في قوله تعالى وكان الله غفوراً رحيمًا، او یا کلمه د كان لپاره د تحقق د کوچنوالی د عیسی ده فان الماضي دال على التحقق.

درویش وایي: چي دا اعراب او بیان منقول دی له روح البیان، روح المعاني، تفسير مظهري وغيرهما څخه فتدبر فيه.

تنبیه: پوه سه! چي فقير يو احتمال دا هم راوړی دی چي كان دي لپاره د دوام وي او استشهاد په آیت سره وكان الله غفوراً رحيمًا مي هم ووایه له دوام څخه د عیسی په حال کي مراد دی حالت حاضره دده او حالت ماضیه قریبه دده او حالت مستقبله قریبه دده، نو په حال کي د عیسی علیه السلام مطلق دوام موجود دی بخلاف الدوام في الآية فانه يشمل الحالة الحاضرة والماضي القريب والبعيد والمستقبل القريب والبعيد فلا يرد مما عسى ان يتوهم من الاستشهاد بالآية الدوام في حال عیسی بالمعنى المذكور في الآية فافهم، سدي رح وایي چي ده د خلګو خبري واورېدلې ترک الرضاع واقبل عليهم.

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ

وه یې ویل چي زه بنده د خدای جل جلاله یم.

پوه سه: چي اضافت د ځان چي و خدای جل جلاله ته اشاره یې ودې ته وکړه چي عبد

مکرم د خدای یم چونکه قوم له دې ځخه منکر ؤ، نو نون ثقیله د تاکید یې هم ورسره راوړی او بل دا اقرار د عبودیت چې یې وکړی ولې چې مقام د عبودیت اعلی مقام د انبیأ علیهم السلام دی ولهذا نقول في تشهد الصلوة اشهد ان محمداً عبده ورسوله، علمأ وايي چې د رسول په صفاتو عبودیت دده اعلی دی تر رسالت دده لان في العبودية توجه الى الله خاصةً وفي الرسالة اى تبليغ الدين توجه الى المخلوق او بل عيسى په عبدالله سره دفع د توهم دالوهية له ځانه وکړه.

آتٰىنِيَ الْكِتٰبَ وَجَعَلَنِيْ نَبِيًّا ﴿۳۰﴾

ماته یې راکړی دی کتاب، اکثر علمأ وايي چې مراد له کتاب ځخه انجیل دی او تعبیر په ماضي سره چې یې وکړی لتحقق ايتاأ الانجيل فيما سيئاتي على منوال قد قامت القيامة قد اكتفى روح البيان على الانجيل وفي روح المعاني الظاهر انه الانجيل، وقيل التورات وقيل مجموعهما، مظهري په نقل د حسن رح وايي چې مراد تورات دی چې ده ته الهام سوی ؤ هغه وخت چې دی د مور په نس کې ؤ "وجعلني نبيًا" اى في اللوح المحفوظ او بمعنى سيجعلني تعبير بالماضي اما على الاول فظاهر واما على الثاني فلتحقق الوقوع في المستقبل فكانه ماض كمامر.

درويش وايي: چې د تورات په باره کې او هغه هم د مور په رحم کې کوم حدیث نبوي یا روایت د اصحابو نسته والله اعلم.

فائده: په دې خبرو کې د عیسی علیه السلام دلیل دی پر برائة د مور دده له زنی ځخه لان الله تعالى اجل من يصطفى للرسالة ولد الزنى وهذا مسلم عند الكل.

فائده: په دې کې اختلاف دی چې عیسی علیه السلام چې دا مذکوره خبرې په قرآن کې وکړې بیا تر هغه وروسته یې هم خبرې جاري وې کعادة الرجال او یا پټه خوله او تر هغه وخته لکه نور کوچنیان چې خبرې کوي عیسی هم پر خبرو راغلی، او علیه الصلوة والسلام د عیسی علیه السلام په باره کې ویلي دي چې عیسی چې په مهد کې خبرې وکړې ثم لم يتكلم الى وقت العادة وهو الصحيح.

وَّجَعَلَنِىۡ مُبٰرَكًا اَيۡنَ مَا كُنۡتُ

زه گرځولی یم مبارک، هر چېري چي زه یم في الارض او في السمأ.
مجاهد رح وايي نفاعًا يعني كثير النفع الى الناس ومن نفعه ابرأ الاكمه والابرص، او سفيان ثوري رح وايي چي معلم الخير امرًا بالمعروف ناهيًا عن المنكر، او ضحاک رح وايي پوره کونکی د حوائجو د خلگو روح المعاني وايي اكمله الله تعالى عقلاً واستنبئًا طفلاً ونقل ذالک عن الحسن.

دروېش وايي: چي فخذ ما صفى ودع ماكدر.

وَاَوۡصٰنِىۡ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمۡتُ حَيًّا ﴿۳۱﴾

اوماته خدای پاک امر کړی دی په صلوة او په زکوة سره تر هغو چي زه ژوندی یم، يعني امر مؤکد دی تر مرگ پوري.

دروېش وايي: چي ظاهره داده چي د صلوة لمونځ مراد دی چي عبادت بدني دی او له زکوة څخه زکوة متعارف مراد دی.

دروېش وايي: چي ددې دوو عباداتو په ماضي راوړه توجيه يې چي دمخه تېره سوه هغه ده فافهم، او بعض علمأ وايي چي د زکوة څخه صدقة الفطر مراد دی، وقيل المراد بالصلوة الدعأ وبالزكوة تطهير النفس عن الرزائل.

پوښتنه: که له زکوة څخه زکوة متعارف مراد سي چي عيسى عليه السلام به مالک د نصاب الزكوة گرځي وليس كک لان الله تعالى قد نزه الانبيأ عن الدنيا فما ايديهم لله تعالى؟

ځواب: امور شرعيه گاهي عام وي نبي او امت دواړو ته شامل وي كالصوم والصلوة، او گاهي خاص وي كالزكوة بالاغنيأ فالوصية بالزكوة بالنسبة الى اغنيأ امته وان كان باعتار الظاهر خاصًا بعيسى عليه السلام.

وَّبَرًّاۢ بِوَالِدَتِىۡ وَلَمۡ يَجۡعَلۡنِىۡ جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿۳۲﴾

اى وجعلني بارًا بوالدتي، عطف على مباركًا.

پوه سه: چي بار چي د بر په معنی دی ضد د عاق دی، بعض مفسران وايي

چي "والدة" يې ذكره كړه دا لكه تصريح په دې سره چي والد نه لرم فهو اظهر الجمل في برائة مريم عليها السلام من الزنی.

زه خدای نه يم گرځولی په علم ازلي خپل متكبراً او عاصي د خدای جل جلاله قيل الشقي هو الذي يذنب ولايتوب، تاريخ پوهان وايي چي عيسی عليه السلام نهايت تواضع درلوده، كله كله به يې د درختو بلگونه خوړل ويلبس الشعر ويجلس علی التراب ولم يتخذ لنفسه مسكنًا وكان هو عليه الصلوة والسلام يقول للناس سلوني" يعني زما څخه پوښتنې كوئ فاني لين القلب صغير في نفسي.

وَالسَّلٰمُ عَلَیَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

او سلامتي دي وي پر ما (مظهري رح وايي چي دا جمله په اصل كي فعليه وه ولذالک عطف علي فعلية ای لم يجعلني عدلت الی الاسمية للدلالة علی الاستمرار آه) چي زه له مور څخه زېږېدم (حيث حفظني الله من طعن الشيطان كما في الحديث الصحيح) او هغه ورځ چي مرم من عذاب القبر په هغه ورځ چي بعث كېږم ژوندی من اهوال يوم القيامة وعذاب النار.

ذٰلِكَ عِيْسَی ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ

يعني دغه سړی چي ذكر يې تېر سو چي اقرار يې په عبوديت وكړی يعني عيسی بن مريم دغه سړی دی.

پوه سه: چي "ذالک" مبتدأ ده او "عيسی" يې خبر دی او "ابن مريم" صفت د عيسی دی او يا خبر بعد الخبر دی يا بدل دی يا عطف بيان دی والاكثرون علی الصفة "قول الحق" منصوب دی، بعض مفسرين وايي چي مفعول مطلق دی د فعل محذوف والتقدير اقول قول الحق او اضافت د قول و حق ته اضافت بيانيه ده، او بعض مفسرين وايي منصوب علی الحال دی من عيسی والعامل فيه معنی الاشارة دی "في ذالک" چي دی ته په نحو كي عامل معنوي وايي كما في قوله "هذا بعلي شيخًا" روح المعاني وايي چي جمهور د قرايانو يې په رفع د قول وايي چي خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو قول الحق الذي لاريب فيه والضمير راجع للكلام السابق او تمام قصة عيسی وقيل غير ذالک.

الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾

هغه خبر حق دی چي يهود او نصارى اختلاف او تنازع لري، يهودان وايي چي عيسى ساحر ؤ حاشاه، او نصارى وايي ابن الله ؤ سبحان الله عمايقولون.

اعراب: "الذي" صفت د قول دی یا د حق دی یا خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو الذي الخ، چونكه نصارى وو عيسى ابن الله باله، نو خدای پاک اوس نفي د ولد مطلقًا له ځانه ثخه کوي په دې آيت کي.

مَا كَانَ لِلّٰهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ سُبْحٰنَهٗ

نسته خدای لره چي دی ولد ځان لره ولري، كلمه د "من" لپاره د تاكيد ده، "سبحٰنه" مصدر دی په ځای کي د فعل درېدلی دی ای اسبحه سبحانًا، چي فعل حذف سو مصدر يې و مفعول ته مضاف کړی سبحانه وگرځېدی وروسته تر اضافت د فعل اظهار روا نه دی کما تقرر في كتب النحو.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده لپاره د تنزه د خدای ده عن الولد مطلقًا ذكرًا كان او انثى.

إِذَا قَضٰى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾

چي اراده وکړي چي یو شی پیدا کړي، نو هغه شي ته ووايي چي پيدا سه! هغه بلا توقف پیدا سي.

پوه سه: چي دا عبارت كنايه ده له سرعت امتثال ثخه د خدای والا فلا يصح الخطاب للمعدوم وعلى تقدير وجود الشئ المراد فالقول المذكور تحصيل الحاصل كذا قال العلمأ قاطبة ومن جملة ذالک الاحداث ایجاد عیسی بلا اب عقل سليم مقتضی ددې ده چي داسي ذات مقتدر حتمًا به منزه وي له مشابهت ثخه د مخلوق بريًا من الحاجة في اتخاذ الولد باحبال الانثى كما يقول النصارى، نو دا جمله شرطيه په ځای کي د علت ده لنفي اتخاذ الولد فتدبر هداک الله.

درويش وايي: چي دا خو دلائل نقليه دي پر نفي د ولد خدای جل جلاله لره او ورته آیتونه نورهم په قرآن عظيم الشان کي پر نفي د ولد خدای جل جلاله لره سته په

سورة الاخلاص كي "لم يلد ولم يولد" هم موجود دی، او پاته دلائل عقليه پر نفي د ولد خدای ﷻ لره ډېر سته چي د هغو ځای کتابونه د علم الکلام دي، کشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رح والمواقف للقاضي عضد الملة والدين رح وشرحه للسيد الجرجاني رح، تنبيه! فقير پر ابو المنتهی باندي پښتو شرح کړې ده چي طبع سوې ده، په هغه شرح کي هم دلائل عقليه پر نفي د ولد خدای ﷻ لره ذکر کړه سوي دي فارجع اليه فانه انفع من تفاريق العصا.

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾

او په تحقيق الله رب زما او رب ستاسي دی.

يوه سه: چي قرائت په زېر د الف قرائت دی د کوفي قراؤ، نو عطف دی پر "اني عبدالله" باندي، يعني دا خبره هم د عيسی ده په وخت کي د رضاع، او اهل بصره يې په فتح د الف وايي، نو عطف دی پر "الصلوة والزکوة" باندي، والتقدير و اوصاني بان الله ربي آه، نو دا هم قول د عيسی عليه السلام دی، او يا ان الله ربي آه منصوب محلاً مقوله ده للقول.

يوه سه: چي کمال ته رسېدل د انسان په استکمال د قوة نظريه ده باعتبار التوحيد وغيره من المعتقدات ففي هذه الاية اشارة الی کمال القوة النظرية بالتوحيد وفي قوله تعالی "فاعبدوه" اشاره ده و استکمال ته د قوت عمليه چي ماموراتِ الهيه به کوي او له منهياتو څخه به پرهېز کوي، دغه جمع بين الامرين لار ده سمه چي سړی و جنت او د خدای عزوجل رضا ته رسوي.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ

نو ډلي ډلي سوې او اختلاف يې سره شروع کړی يعني اليهود والنصاری، او نصاری وو په خپل منځ کي.

درويش وايي: چي يهودانو ډېر تفريط وکړی او کوي يې په شان کي د عيسی عليه السلام چي ساحر، ابن الزانية نعوذ بالله من ذالک يې بولي، او نصاری درې ډلې سوې يوه ډله چي په نامه د نسطوريه يادېږي هغه وايي چي عيسی ابن الله

دی معاذ الله، او د یعقوبیه په نامه ډله وايي چي عیسی علیه السلام خدای ؤ چي مځکي ته راکښته سوی ؤ او بیرته ولاړی اسمانو ته، او بله ډله چي د ملکانیه په نامه مسمی ده هغه وايي چي عیسی علیه السلام عبدالله ورسوله ؤ، وهم على الحق في شان عیسی علیه السلام "من بينهم" د من لفظ زائد دی، او ظرف چي من بينهم دی متعلق دی په اختلف پوري یعني من بین قومه او من بین الناس.

درویش وايي: چي تفصیلي بیان ددې درو ډلو د نصاری وو په کتاب "الملل والنحل" لمحمد بن عبدالکریم الشهرستاني رح کي مطالعه کړئ.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾

"فویل" ای هلاک عظیم "ویل" په اصل کي مصدر دی او منصوب دی په فعل محذوف سره ای هلکو اهلاکًا ثم نقل الجملة من الفعلية الى الاسمية، او ویل مرفوع سو على الابتدأ ولذا قلت في الترجمة ویل عظیم لیصح الابتدائية للدلالة على الاستمرار، كما في جميع الجمل المنقولة من الفعلية الى الاسمية لامطلق الجملة الاسمية لان نحو زید قائم لایدل على الاستمرار كما لايخفى على من له ادنى درب في النحو "للذين كفروا" هغه کسان چي کافران وه په شان کي د عیسی چي یهودان تړله دي او په نصاری وو کي نسطوریه او یعقوبیه لا المسلمين، والملكانية الذين يقولون ان عيسى عبدالله ورسوله "للذين كفروا" ظرف مستقر دی خبر د "ویل" دی ای کائن للذین آه "من" حرف جر متعلق دی په "ویل" پوري او "مشهد" یا مصدر میمي دی ای من شهود یوم عظیم هو له وحسابه وجزائه وهو یوم القیامة دی، او یا "مشهد" ظرف مکان یا زمان دی، والمعنى من زمان الشهود او مكانه او يا مشهد د شهادت څخه ماخوذ دی یعني من شهادة ذالک اليوم حيث يشهد عليهم الملائكة والانبيأ وامة محمد صلى الله عليه وسلم وشهادة ايديهم والسنتهم وارجلهم بالكفر والفسوق والعصيان.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا

پوه سه: "اسمع بهم" وابصر" چي "بهم" ورسره محذوف دی افعل التعجیب

دی، والمعنى چه شنو باشند كافران وچه بينا، هغه ورځ چي دوی موږ ته راسي للحساب وهو يوم القيامة وهو تعجب من حدة سمعهم وابصارهم يوم القيامة او سره ددې چي دوی په دنيا کي صم بكم عمی وه.

سوال: تعجب خو استعظام د شي دی مع الجهل بسبب، دا خو پر خدای ﷻ محال دی؟

ځواب: تعجب و خدای ﷻ ته نه دی راجع بلکې و هغه خلګو ته راجع دی چي کفار ووينې په ورځ د قيامت حديد السمع والبصر مع علمهم بحالهم في الدنيا، لکن دوی ته دا حدة السمع والابصار په اخرت کي فائده نه کوي، کاشکي دوی په دنيا کي تبليغ د رسولانو په ښه سمع سره د قبول يې اورېدلي وای يا په سترګو د عبرت يې معجزاتو ته د انبياء کرامو علیهم السلام کتلي وای، نو په قيامت به يې فائده ورته کړې وای او سبب د دخول د جنت او د نجات د دوږخ به ګرځېدلي وای كما يدل على هذا مابعده.

لَٰكِنِ الظَّٰلِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

لکن ظالمان (کافران) نن ورځ (في الدنيا) په ګمراهي ظاهر کي دي.

پوښتنه: د ظالمين په ځای کي چي يې "هم" راوړی وای مع سبق المرجع اخصر به نه وای؟

ځواب: د ظالمين د لفظ په راوړلو سره تنبيه ده على انهم ظلموا حيث لم يستعملوا الاسماع والابصار حين كان ينفعهم يعني في الحيوة الدنيا، وجه التنبيه ان الظلم هو وضع الشئ في غير محله او دوی خپل اسماع او ابصار پر امور دنيويه وو ګمارلي وه فبقوا في واد الضلال المبين وذالک جزاء الظالمين.

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ

وبېروه يا محمد (ﷺ) دوی يعني الكفار له ورځي څخه د غم او پښېمانی چي ورځ د قيامت ده چي د کفارو لپاره ورځ د حسرت ده بخلاف المؤمنين لان ذالک اليوم لهم يوم الراحة ودخول الجنة.

پوه سه: چي جمله د "وانذرهم آه" يا جمله معترضه ده يعني كلمه د واو عاطفه نه ده بلكي اعتراضيه ده، يا عطف ده پر "اختلف آه" باندي.

سوال: "وانذرهم" خو انشأ ده يعني امر دى او جمله د فاختلف آه خو جمله خبريه ده فكيف يصح العطف كما تقرر في النحو؟

ځواب: د "انذرهم" سره "قلنا" مقدر دى يعني وقلنالك انذرهم آه" فالمعطوف صار جملة خبرية كالمعطوف عليه لكنه تكلف لاحاجة اليه.

إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ

چي فيصله د كار وسي د خداى ﷻ له خوا څخه يعني امر الهي صادر سي چي مؤمنان دي جنت ته ولاړ سي بخلود لاموت ولامرض او اهل دوږخ دي دوږخ ته ولاړ سي يعني الكفار بخلود لاراحة ولاخروج او حساب خلاص سي، بيضاوي وايي چي د قيامت ورځ چي يوم الحسرة بولي له دې سببه چي ګناه كار د خپل ګناه په غم او پرېشاني به اخته وي او د محسن او نېک عمل سره به دا حسرت ورسره وي چي ولي دي په ژوړند كي احسان تر موجوده احسان ډېر نه كاوه، طبراني د معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت كړى دى قال قال رسول الله ﷺ ليس تحسر اهل الجنة الا على ساعة مرت بهم ولم يذكروا الله تعالى فيه.

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

او دوى يعني ظالمان د خپل ظلم په عاقبت فكر نه وهي چي په اخرت كي به خداى ﷻ څه راسره وكړي، او دوى ايمان او تصديق د مخبر صادق پر خبره نه لري چي ورځ د قيامت راځي او حساب د مثقال ذره كېږي وبعد ذالک فريق في الجنة وفريق في السعير.

پوه سه: چي دا دوې جملې يعني "وهم في غفلة، وهم لايؤمنون" دواړې حال دي له ضمير مستكن سره په ظرف كي اى في ضلال كي، وما بينهما اعتراض.

سوال: في ضلال خو نه فعل دى او نه شبه فعل دى، نو ضمير څرنګه پكښي مستكن دى؟

ځواب: ضمير خو اصلاً مستکن ؤ په متعلق کي د في ضلال ای کائنین في ضلال او یکونون في ضلال على حسب اختلاف النحاة لکن متعلق چي حذف سو نحاتو ضمير د هغه په ظرف معتبر کړی تا چي حذف د شبه جمله على تقدير کائنين او یا د جملې على تقدير يكونون لازم نه سي، نو مستتر والی د ضمير په جار او مجرور کي صرف او صرف اعتبار نحوي دی کذا في شرح الجامي قدس سره على کافية ابن الحاجب وفي شرح الرضي على الكافية فافهم، او یا دواړې جملې حال دي له ضمير منصوب څخه په "انذرهم" کي يعني انذرهم حال کونهم غافلين غير مؤمنين.

فائده: بغوي، بخاري او مسلم له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه او داغه رنگه بخاري او مسلم د ابن عمر رضي الله عنهما، او ابو يعلى او بزار او طبراني په اوسط کي په سند صحيح سره له انس او حاکم او ابن حبان د ابی هريرة رضي الله عنه څخه سره د اختصار في بعض او طول في بعض داسي حدیث راغلی دی چي يو چا د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه د "اذ قضى الامر" په باره کي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دا هغه وخت دی چي مرگ مصور کړل سي په صورت کي د نر پسه چي املح وي نو بيې ملکي ذبح کړي، جنتيان او دوږخيان دواړه ورته گوري فينادى المنادي يعني يوه ملکه اعلان وکړي يا اهل الجنة خلود بلا موت، و يا اهل النار خلود بلا موت ولي چي مرگ ذبح سو فيزداد اهل الجنة فرحًا على فرح واهل النار غمًا بغم.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

په تحقيق موږ ته په ميراث پاتېږي مځکه او هغه څوک چي پر مځکه وه (يعني فاني به سي مځکه او هغه څوک چي پر مځکه وه و يبقى الرب عزوجل کما يبقى الوارث بعد موت المورث فيكون الملك لله وحده، کريمه "لمن الملك اليوم لله الواحد القهار) او موږ ته رجوع د خلگو ده يعني وروسته تر حشر "فنجازيهم على حسب اعمالهم".

پوښتنه: چي جمله د والينا يرجعون مرفوع محلاً ده چي عطف ده پر نرث

عطف الجملة الفعلية على الفعلية خبر د انا ده فافهم.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ إِبْرٰهِيْمَ ۬ إِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾

او ته ذکر کړه په کتاب يعني قرآن کي ابراهيم بحذف المضاف اى قصة ابراهيم، په تحقيق ابراهيم عليه السلام صديق ؤ قيل معناه كثيرا الصدق، وقيل بل لم يكذب قط، وقيل بل لم يأتي منه الكذب ولي چي عادت يې د صدق سره نيولى ؤ.

پوه سه: چي "نبي" فعيل مشتق له نبوت څخه دى وهي ما ارتفع من الارض، نو ابراهيم په دې معنى عالى الرتبة بارسال الله اياه، نو پر دې تقدير اصل د نبي "نبيو" ؤ، واو و يا بهم آمدند نخستين ايشان ساكن بود واو بيا بدل كردند ودريا ادغام نمودند كذا في الزرادي، او يا مشتق دى له بنأ څخه يعني المخبر من الله على اختلاف القرائتين يعني بعض نبي وايي كمامرّ اعلائه او بعض يې نبئ وايي په همزه سره.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾

"اذ قال" بدل من ابراهيم، چي وويل ابراهيم و پلار ته چي نوم يې آذر ؤ.

مصرع: گل از خارست ابراهيم ز آذر.

"يا ابت" اى پلاره زما (د ابوة په لفظ دجلب دده وتوحيد ته د خداى په نهايت لطف سره) ته ولي عبادت کوې د داسي شيانو چي نه علم پر مسموعاتو لري او نه يې پر مبصراتو لري، يعني معبود خو بايد عالم بالمسموعات او مبصرات وي چي مراد دده اصنام دي او فائده نه رسوي يعني دفع د ضرر نسي درڅخه کولاى د هيڅ شي.

فائدة جارية في اللغة العربية: په "ابت" کي تأ عوض ده د يأ الاضافة يعني اصل يې يا ابى ؤ ځکه يې جمع ناروا ده يعني "يا ابتي" او يا ابتاهم نه ويل کېږي ولي چي الف عوض دى له يأ څخه، نو يو شي لره دوه عوضه نه وي، او اصل د "لم" لما" ؤ حرف جر چي پر ما استفهامي داخل سو الف يې حذف کړى لكثرة الاستعمال التي هي مقتضى التخفيف، وهكذا القياس لسائر الحروف الجارة التي ادخلت على ما مثل بم، وعلام وفيم ومم وعم آه.

فائده: که د "شيئاً" معنیٰ داسي وکړل سي "شيئ من الاغنأ يعني جلب نفع ودفع ضر" نو شيئاً مصدر دی منصوب علی انه مفعول مطلق "ليغنی" فافهم.

تنبيه: ابراهيم عليه السلام د خپل پلار مشرک په نصيحت کي ډېره د ادب او د شفقت او رفق لار مختاره کړه چي شايد فائده به وکړي او تصريح په نسبت د ضلال پلار ته ونه کړه اول يې له ده څخه طلب وکړی چي ته ما ته بيان کړه د بتانو د عبادت فائده او اشاره يې ودې ته وکړه چي بتان ادنیٰ رتبةً دي تر دې چي ادنیٰ عاقل سړی ودوی ته ميل د عبادت کولو بايد نه وکړي، ولي چي عاقل سړی يو کار نه کوي مگر د غرض صحيح لپاره والعبادة التي هي غاية التعظيم لايستحقه الا من له غاية الاستغنأ من الاغيار والانعام العام القادر علی الاثابة والايلام قدرةً تامةً الی غيرها من اوصاف الجمال والجلال والاصنام ليست في شئ من تلک الامور والعاقل لايستعير من المستعير، پښتانه وايي چي دا استعاره داسي ده لکه سپی چي ډوډۍ غواړي له فقيره، او طلب د حاجت له بتانو څخه داسي دی لکه څوک چي طلب کوي د حاجت له محتاج فقير څخه.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّي قَدۡ جَآءَنِي مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَمۡ يَأۡتِكَ فَٱتَّبِعۡنِيٓ أَهۡدِكَ صِرَٰطٗا سَوِيّٗا ﴿٤٣﴾

ای زما باباجانه ماته راغلی دی علم پر خدای يعني پر مستحق د عبادت او د هغه پر احکامو من الحلال والحرام، چي تاته هغه علم نه دی راغلی، نو ته زما متابعت وکړه زه به تاته دروښييم لار مستقيمه او سمه چي په هغه لار کي فلاح د دارينو نغښتې ده، په دې نصيحت کي هم ابراهيم عليه السلام خپل د غايت ادب څخه کار واخستی چي پلار ته د جاهل مطلق نسبت ونه کړي او خپل ځان ته يې هم نسبت د علم کامل ونه کړی، مثال يې دادی لکه دوه کسه چي پر لار روان وي دا يو له لاري څخه بې لاري روان سي دا بل ورته ووايي انهٔ يو اله لار داده دې خوا ته راسه.

يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلرَّحۡمَٰنِ عَصِيّٗا ﴿٤٤﴾

اې زما بابکه ته په خوله مه کوه د شيطان چي عبادت د بتانو يې وتاته ښائسته کړی (دا يې تنبيه پر دې وکړه چي عبادت د بتانو په حقيقت کي عبادت د شيطان دی لکونه امراً بها) په تحقيق شيطان د خدای لوی عاصي بنده ؤ.

پوه سه: چې دا جمله تعلیل او دلیل دی د لاتعبد الشیطان او "عصي" صیغه د مبالغې ده لان الشیطان قد عصی ربه في امره بالسجود للآدم وقال انا خیر منه، واستقبح الخبیث امره تعالی بسجوده للآدم فوقع في هاویة الضلال الی ابد الآباد، او دا هم بدهي جلي خبره ده چې د خدای ﷻ د دښمن سره چې څوک یاري کوي هغه هم د خدای ﷻ دښمن دی.

یٰۤاَبَتِ اِنِّیۡۤ اَخَافُ اَنۡ یَّمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحۡمٰنِ

اې پلاره زه بېرېږم چې تاته به ورسېږي عذاب د رحمٰن خدای له خوا څخه یعني که ته پر شرک او اطاعت د شیطان پاته سې.

پوښتنه: ذکر د رحمٰن یې وکړی د عذاب سره حکمت یې څه دی؟

ځواب: حکمت دادی چې اشاره ودې ته راسي چې کفر او عصیان مقتضی د عذاب دي د هغه چا له خوا څخه چې هغه موصوف په رحمت کامله دی کما هو معنی الرحمن لانهم قالوا الرحمن ابلغ من الرحیم، ولي کمال د رحمت پر مطیعینو منافي نه دی د کمال غضب پر کافرانو چې پر خپل کفر ټینګ ولاړ وي.

فَتَكُوۡنَ لِلشَّیۡطٰنِ وَلِیًّا﴿۴۵﴾

ته به سې د شیطان دوست او قریب په لعنت کي د دنیا او په عذاب النار کي په اخرت کي چې ته وشیطان په سره ملګري یاست په اور کي لوعده تعالی "لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعین" مراد له جنة څخه شیطان دی او عاصیان چې د هغو شیطانانو په ښوونه او وسوسو دوی یعني عاصیان کفر او شرک او نور ګنهونه کوي.

قَالَ اَرَاغِبٌ اَنۡتَ عَنۡ اٰلِهَتِیۡ یٰۤاِبۡرٰهِیۡمُ

پلار ورته وویل په استفهام د انکار او تعجب آیا ته بېزار یې زما د خدایانو څخه اې ابراهیمه.

پوه سه: چې رغبت چې متعدي په کلمه د عن سي معنا یې بېزاري ده، او چې متعدي په کلمه د الی سي معنی یې محبت ده، او الهه چې په صیغه یې د جمع

راوړه، ولي چي آذر او نورو مشركانو د هغه وخت د ډېرو بتانو عبات كاوه لكه مشركان د مكې په عصر نبوي كي د لات، عزى، منات وغيرها عبادت يې كاوه.

فائده: ابراهيم عليه السلام ډېر ادب او شفقت د پلار سره وكړى كمامر في الآيات السابقة، او پلار په ډېر غلظت خبري ورسره وكړې يعني يا ابني يې نه ووايه بلكې په نامه يې ورته وويل او د ابراهيم په خبرو كي به پلار دمخه ذكر كېدى يا ابت يا ابت، او پلار دى وروسته ذكر كړى او وروسته يې پېش رو د رجم بالحجارة هم وركړى او د هجران يعني له كوره د شړلو تهديد يې هم وركړى حيث قال ابو ابراهيم.

لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

كه ته منع نه سي له خپلو خبرو څخه يعني زما د خدايانو عيب وايه "لارجمنك" كلبي، مقاتل او ضحاک رحمه الله وايي چي زه به سخت ښكنځل درته وكړم، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي سخت به دي ضرب او كوب كړم، او حسن رحمه الله وايي چي زه به دي په ډبرو مړ كړم "واهجرني مليًا" زما څخه ولاړ سه يعني له كوره ووزه زمانًا طويلاً سالمًا مني ولاتكلمني خبري مه راسره كوه.

درويش وايي: چي دا ټولي ترجمې خو حقيقةً يا مجازاً صحيح دي لكن اهل لغت وايي چي رجم مأخوذ دى له رجام څخه او رجام ډبرو ته وايي والله اعلم بمراده في كتابه.

پوښتنه: د "واهجرني" جمله پر كومه جمله عطف ده؟

ځواب: مفسرين په اتفاق وايي چي عطف ده پر "لارجمنك" باندي او په ځواب كي ددې چي لارجمنك خو جمله خبريه ده او واهجرني خو جمله انشائيه ده ټوله په اجماع سره وايي چي دا عطف په اعتبار د معنى د لارجمنك دى چي د هغه معنى داده فاحذرني واهجرني فاتفق المعطوف والمعطوف عليه انشأ فانهم هداک الله لفهم دقائق القرآن.

قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ ۖ

ابراهيم وپلار ته وويل سلام دى يعني زما له جانبه، ولهذا اصح كون

المبتدأ يعني سلام نكرة كما في شرح الكافية للجامي قدس سره.

پوه سه: چي دې سلام ته سلام توديع او متاركة وايي، او ابراهيم عليه السلام مقابله د سيئه د پلار په حسنه وکړه لکه چي عادت دی د حليم په مقابل کي د سفيه کما قال الله تعالی "واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلامًا ای سلمت مني لا اصيبک بمکروه.

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيٓ

ژر دی چي زه به طلب د بخښني وغواړم تالره زما د رب څخه.

پوښتنه: د مغفرت سوال و کافر ته خو نه دی روا، څرنګه ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته دا خبره وکړه؟

ځواب: بعض مفسرين وايي چي سوال د مغفرت وکافر ته چي ژوندی وي روا ده، ددې سوال معنا داده چي تاته دي خدای پاک توفيق د توحيد درکړي او د توبې له شرک څخه فيغفرلک وهذا مذهب اكثر المفسرين رح كروح البيان وروح المعاني وغيرهما، او چي کافر پر کفر مړ سي بيا سوال د مغفرت نه دی ورته روا، او بعض مفسرين وايي چي دا خبره د ابراهيم عليه السلام و پلار ته قبل النهي عن الاستغفار للمشركين كمايدل عليه قوله عليه الصلوة والسلام لعمه ابی طالب والله لاستغفرن لک مالم انه عنه فنزلت قوله تعالی ماکان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين ولو كانوا اولی قربی الآية وقدمر في سورة التوبة، او بل دليل دادی که ابراهيم له خدای جل جلاله څخه سوال د توفيق د ايمان د پلار لپاره کړی وای خدای به توفيق د ايمان ورکړی وای فان كل نبي مجاب الدعوة لكن لما كان ايمانه غير مقدر في تقديره تعالی في الازل لم يوفق الله ابراهيم لذالک السوال والله اعلم.

إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

په تحقيق خدای جل جلاله زما سره ډېر بنه او ډېر لطف کونکی دی، او کلبي رح وايي چي خدای عالم دی چي ما خواست ورته کړی دی هغه يې قبول کړی دی، او مجاهد رح وايي چي زه خدای عادت کړی يم په اجابت د دعا.

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

"واعتزلكم" عطف دی پر "سأستغفر" او زه ستاسي څخه هجرت کوم په خپل دين سره "وماتدعون" عطف دی پر ضمير منصوب يعني کم، والمعنى اعتزل ماتعبدونه ای الاصنام "من دون الله" بيان لقوله "وماتدعون".اعتزال د ابراهيم عليه السلام د پلار او له قوم څخه داؤچي د کوثی من ارض بابل څخه يې هجرت و بيت المقدس ته وکړی كذا قال مقاتل رح.

وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

او زه عبادت کوم د خپل خدای، ښايي چي زه به نه يم په عبادت د رب زما ناکام او بدبخت يعني لکه تاسي چي په عبادت کي د بتانو بې برخي او بدبخته ياست.

سوال: د خدای جل جلاله عبادت خو بلا ريب سعادت دی، نو ابراهيم عليه السلام لفظ د عسى ولي ووايه؟

ځواب: لپاره د هضم نفس او تواضع يې ووايه، او بل تنبيه يې پر دې وکړه چي اجابت پر خدای جل جلاله واجب نه دی بلکې د خدای جل جلاله تفضل او احسان دی؛ او بل مدار د عباداتو پر خاتمه دی او خاتمه مستوره ده، مظهري رح.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

هغه وخت چي گوښه سو يعني ولاړی ابراهيم عليه السلام له قوم څخه او گوښه سو له بتانو څخه چي عبادت يې کاوه قوم دده من دون الله، بعض وايي بيت المقدس ته او بعض وايي شام ته، قال الفقير ولامنافات بينهما لقربهما.

وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

موږ ورکړی ده په عوض کي د کفارو قرة العين زوی اسحاق (يعني له همسري ساره څخه) او لمسی يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام، او دده قوم چي کافران وه عوض يې په نبيانو سره ورکړی کما قال الله تعالى، او هر يو د اسحق او يعقوب موږ گرځولي دي نبيان يعني په خپل وخت کي ولقد نعم العوض.

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

او مونږ ورکړی دوی درو ته (ابراهیم، اسحٰق و یعقوب علیهم السلام) ته بعض رحمت زمونږ، کلبي رح وايي چي مراد اولاد کرام او اموال دي، بعض وايي کتاب او نبوت دی، بیضاوي وايي چي تخصیص د اسحٰق او یعقوب يې وکړی او سره ددې چي اسماعیل خو هم دده زوی ؤ؟ له دې کبله چي اسحٰق او یعقوب دوې درختي د انبیاؤ دي یعني انبیاً ددې دوو په نسل کي ډېر دي، او ددې لپاره چي اسماعیل علیه السلام په سبب ددې چي سید البشر صلی الله علیه وسلم دده له نسل څخه دی درلوونکی د ډېر فضیلت دی جلا يې ذکر کړی.

پوه سه: چي مراد له لسان څخه مایصدر من اللسان، والمراد کلام صدق چي ټوله ملل پر دوی ثنأ وايي او هر دین ددوی د دین د متابعت دعوه کوي حتی مشرکان د مکې او اتباع ددوی فخر کوي، دا نتیجه د هغه خواست د ابراهیم علیه السلام ده "واجعل لي لسان صدق في الآخرين آه"

پوه سه: چي "لهم" ظرف مستقر دی ای کائنًا لهم مفعول ثاني د جعلنا دی او مفعول اول يې لسان دی، او علیًا حال د ضمیر مرفوع دی چي مستکن في الظرف دی یعني لهم وقد مر ان الاستتار للضمیر في الجار والمجرور اعتباري نحوي.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

او بیان کړه په قرآن کي موسی، په تحقیق موسی ؤ مخلص، رسول او نبي ؤ.

پوه سه: چي قرأ د کوفې دا لفظ په فتح د لام وايي پر صیغه د اسم مفعول ای اخلصه الله لنفسه ونزهه عن التدنس بامور الدنیا والتوجه الی غیره، او نور قاریان يې په کسره د لام وايي پر صیغه د اسم فاعل ای اخلص موسی نفسه لله ونزه عبادته عن الشرک الخفي (اعني الریأ) والجلي اعني عبادة الاوثان، او نبي ذو رتبة ؤ، ای ارسله الله الی الخلق یعني لوړ رتبه چي رسالت يې ورته ورکړی ؤ ولهذا قدم رسولاً علی نبیًا، وبنأ علی کون الرسالة اخص من النبوة ولي چي رسالت دادی چي شریعت متجدد به لري که کتاب ورسره وي او که نه، او نبوت عام دی، نو انبیأ د بني اسرائیلو وروسته تر موسی علیه السلام انبیأ وه او رسولان نه وه لعدم الشریعة

المتجددة لهم بل كانوا على دين موسى وشريعته والعمل بالتورات.

وَنَادَيْنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾

او موږ ناره وکړه وده ته له جانبه ښخه د طور، چي يو غر دی په منځ کي د مصر او د مدين چي ددې غره نوم زبير دی، دا ندأ هغه وخت ده چي موسی علیه السلام له مدين ښخه چي د شعيب علیه السلام د قريې نوم دی او اور يې وليدی، دی چي ورغلی "نودي يا موسى اني انا الله رب العالمين "الايمن" صفت د "جانب" دی يعني دغه جانب پر راسته لاس د موسی علیه السلام ؤ والا فلا ايمن ولا ايسر للجبل "وقربناه" موږ دی نږدې کړی وځان ته بلا کيف "نجيًا" حال دی له ضمير منصوب ښخه د قربناه يعني مناجات کونکی د خدای جل جلاله يعني چي خدای عزوجل په ده خپل کلام واوراوه، ولهذا اشتهر موسى بين الانبيأ باسم كليم الله.

وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

او موږ ورکړی موسی علیه السلام ته چي ده خواست وکړی "واجعل لي وزيراً من اهلي هارون اخي الآية "من رحمتنا" ای من رحمتنا عليه "اخاه" دا مفعول د وهبنا دی "هارون" عطف بيان دی د اخاه، هارون علیه السلام ډېر حليم شخصيت ؤ او تر موسی علیه السلام دوه کاله مشر ؤ "نبيًا" حال دی له مفعول ښخه د "وهبنا" بغوي رح وايي له دې سببه هارون علیه السلام په هبت الله سره شهرت درلودی.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ

او بيان کړه په قرآن اسماعيل بن ابراهيم جد النبي صلى الله عليه وعليهما وسلم يعني بالوسائط، په تحقيق ؤ اسماعيل وفأ کونکی په وعده سره، مجاهد رح وايي لم يعد شيئًا الا وفى به، او مقاتل رح وايي چي اسماعيل علیه السلام د يو سړي سره وعده کړې وه چي زه به دلته درته ولاړ يم تر ښو چي ته راځې، هغه سړی چي ولاړی يا عذر ورپېښ سو يا يې د اسماعيل علیه السلام وعده هېره سوه، اسماعيل علیه السلام درې ورځې هورې تېرې کړې په سبب د وعدې، وروسته هغه سړی راغلی، او کلبي رح وايي يو کال اسماعيل علیه السلام هورې ؤ وهذا نادر جداً لم يرد به حديث اصلاً،

تر دي لويه وفأ پر وعده په څېرې وي چې صبر پر ذبح يې وکړي، ولې چې ده و
پلار ابراهيم علیه السلام ته ویلي وه "ستجدني ان شأ الله من الصابرين اى على الذبح".

وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٤﴾

سوال: دمخه تېره سوه چې رسول هغه دی چې صاحب د نوي شريعت وي مع
ان اولاد ابراهيم علیهم السلام كانوا على شريعة ابراهيم، بيضاوي وايي چې له دې
آيت څخه دا معلومه سوه چې رسول شريعت متجدد نه غواړي.

درویش وايي: چې د بيضاوي پر دې ځواب دا سوال وارديږي چې په صحيح
حديث کي راغلي دي چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه چا پوښتنه وکړه "كم الانبيأ"؟ انبيا
څو دي؟ ده مبارک ورته وويل "مائة الف واربعة وعشرون الفًا" يو لک څلېرويشت
زره، وفي رواية مائتا الف واربعة وعشرون الف" فقيل كم الرسل منهم؟ رسولان په
دوی کي څو دي قال عليه الصلوة والسلام (۳۱۳) جمًا غفيرًا او كما قال علیه السلام، نو
سوال دادی چې که په رسول کي شريعت متجدد شرط نه سي، نو تعداد د رسولانو
ولي دومره کم سو، بل الصحيح في الجواب ان اسماعيل كان مبعوثًا الى جرهم والى
العماليق والى قبائل اليمن في زمن ابيه ابراهيم رضی الله عنهما وتزوج اسماعيل ؑ فيهم وكان
على شريعة ابيه ولم يكن له كتاب انزل اليه ولاشريعة متجددة باجماع العلمأ وكذا
لوط واسحق ويعقوب علیهم السلام وحاصل الجواب على مافي روح المعاني نقلاً ان
المراد بكون الرسول صاحب شريعة ان يكون له شريعة بالنسبة الى المبعوث اليهم
وان لم تكن متجددة واسماعيل ؑ كان كذالک لانه بعث الى جرهم والعماليق والى
قبائل اليمن كمامر بشريعة ابيه ولم يبعث ابراهيم ؑ اليهم.

درویش وايي: چې له دې څخه دا معلومه سوه چې په رسول کي صرف
رسول د شريعت شرط دی ومن بعث اليهم ته وان كان غير متجددة وهذا هو حل
هذا المقام بقدر طاقة الفقير رحمه القدير والعلم عند الله العزيز العلام.

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَوٰةِ وَالزَّكَوٰةِ ص

او و اسماعيل ؑ امر کاوه يې خپل اهل يعني قريبان في النسب، دا شرعي
مسئله ده چې مؤمن دي متوجه اوسي تر ټولو اول په تکميل سره د خپل ځان

بيا په تكميل سره د احب الناس اليه ثم الى غيرهم، قال الله تعالى خطاباً للنبي عليه السلام "وامر اهلك بالصلوة" ايـة كريمـه خطاباً للنبي عليه السلام "وانذر عشيرتك الاقربين" كريمه "قوا انفسكم واهليكم ناراً"، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي مراد هغه لمونځ او زكوة دي چي پر موږ باندي فرض سوي دي چي ملة حنيفية يې بولي او ملة ابراهيم يې هم بولي، كريمه "بل نتبع ملة ابراهيم حنيفاً.

پوه سه: چي تخصيص د صلوة او زكوٰة په ذكر سره وكړى لان الصلوة اهم العبادات البدنية، والزكوة افضل العبادات المالية.

وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرۡضِيّٗا ﴿٥٥﴾

او ؤ اسماعيل عليه السلام په نېز د خداى مرضياً يعني خداى جل جلاله ځندي راضي دى په سبب د نبوت او رسالت او د سبب د ثبات پر طاعت د خداى جل جلاله او استقامت دده په ټولو اعمالو كي على الحق.

فائده: "مرضى" صيغه د اسم مفعول ده، په زرادي كي وايي چي اصل يې مرضوي، واو ويا بهم آمدند نخستين شان ساكن بود واو بيا بدل كردند ويا دريا ادغام نمودند، چناچه قانون صرفي است، پس از آن ضمه ضاد بكسره بدل نمودند بسبب استثقال فافهم.

وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِدۡرِيسَ

او ذكر كړه خلگو ته په قرآن كي ادريس عليه السلام، مؤرخين وايي چي ادريس[۴] لـه اولاد څخـه د شيث جد ابى نوح عليهم السلام ؤ، نوم يې اخنوخ ؤ، سمى ادريس لكثرة درسه الكتب، بيضاوي وايي چي د ادريس لفظ په استعمال كي غير منصرف راځي للعلمية والعجمة، او درس خو عربي لفظ دى، او ځواب يې داسي وركړى دى چي ددوى په لغت كي بل لفظ ؤ چي معنى يې قريبه و ادريس ته وه، نو له دې سببه په عربي كي مشهور په ادريس سو، پر ده باندي خداى پاک څلويښت صحيفي نازلي كړي وې همېشه به يې ده درس و خلگو تـه كاوه، بغوي رح وايي چي ادريس اول من خط بالقلم و اول من خاط الثياب ولبس المخيط او تر ده دمخه خلگو به د حيواناتو پوستكي اغوستل، او اول سړى چي

سلاح یې جوړه ول او د کفارو سره به یې جنګ په کاوه.

إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

وو ادریس علیه السلام مبالغ په صدق کي په رشتیا ویلو کي یا په اخلاص درلودلو کي او نبي هم ؤ "ورفعناه آه" عطف دی پر "کان صدیقًا" باندي، بعض مفسرین وایي چي له مکان څخه مراد رتبه ده درجةً رفعیةً بشرف النبوة والقرب من الله، او بعض وایي چي مراد جنت دی او بعض وایي چي مراد څلورم اسمان دی یا شپږم وهذا هو الاشهر په حدیث کي د معراج راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام ولیدی آدم علیه السلام په اول اسمان کي، او یحیی او عیسی رضي الله عنهما په دویم اسمان کي او یوسف علیه السلام په دریم اسمان کي او ادریس علیه السلام په څلورم اسمان کي او هارون علیه السلام په پینځم اسمان کي او موسی علیه السلام په شپږم اسمان کي او ابراهیم علیه السلام په اووم اسمان کي.

پوښتنه ادریس علیه السلام چي اسمان ته پورته سو مړ دی او که ژوندی؟

ځواب: جمهور علمأ وایي چي ژوندی دی وهو الصحیح، علمأ وایي چي څلور کسه له نبیانو څخه ژوندي دي دوه په اسمان کي ادریس وعیسی رضي الله عنهما او دوه په ځمکه کي دي الیاس والخضر رضي الله عنهما علی تقدیر نبوته کما من الاختلاف في نبوة الخضر والله اعلم وعلمه اتقن واحکم.

درویش وایي: چي که په دې آیت رفع حسي مراد سي واسمان ته کما هو المشهور، نو د ادریس علیه السلام و اسمان ته سبب، روح المعاني، روح البیان، مظهري او حسیني په ډول ډول عباراتو بیان کړی دی لکن مآل یې تخمینًا یو دی، ددې واقعې راوي کعب بن مالک رضي الله عنه دی او نور راویان هم لري، فاسمع پښتو ژباړه، ادریس علیه السلام په یو کار پسي په سختي ګرمي کي روان ؤ، د لمر تېزي یې مخ او اندامونه ډېر تاوده کړه، نو یې د خدای جل جلاله سره مناجات وکړی یا رب زه یوه ورځ د لمر په وړانګو کي روان یم فاصابني ما اصابني نو به څه حال وي د هغې ملکي چي دا لمر راکشوي د پینځو سوو کالو په مسافت کي په هره ورځ اللهم خفف عنه یعني سپک کړې له هغې ملکي څخه من ثقلها وحرها، نو ملکي چي لمر ددې په

تصرف کي ؤدا بل ورځ يې په ثقل او په تودوخي کي ډېره اساني وليدل چي تر اوسه يې نه وه ليدلې، نو خدای عَزَّوَجَلَّ ته يې وويل يا رب خلقتني لحمل الشمس فما الذي قضيت؟ نن دا سپکوالى پر ما له څه سببه راغلی، خدای جَلَّجَلَالُهُ ورته وويل چي زما يو بنده ادريس په مځکه کي ستا په حق کي د تخفيف سوال وکړی ما يې خواست قبول کړی ملکي ورته وويل يا رب فاجمع بيني وبين هذا العبد، اې ربه زما او دده تر منځ خلت او دوستي پيدا کړې او ماته اجازه راکړه چي ورسم دغه ستا عبد ادريس ته، خدای جَلَّجَلَالُهُ اجازه ورکړه، هغه ملکه چي ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ ته راغله او ځان يې ورته معرفي کړی، ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وويل چي ما اسمان ته درسره بوزه، ملکي د خدای جَلَّجَلَالُهُ څخه اجازه وغوښتل خدای پاک اجازه ورکړه، نو ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ ملکي و اسمان ته وخېژاوه پر خپل وزر.

درويش وايي: چي تر دې ځايه پوري پښتو ژباړه وه د عبارت د روح المعاني، لکن روح المعاني له ابن المنذر څخه په روايت ددمخه قصې ضد او نقيض روايت رانقل کړي دي، نو هغه درويش پرېښوول، د حسين کاشفي رحمه الله د روايت ژباړه د ما قبل ذکر سوي قصه خو حسين کاشفي هم کړې ده دا خبره يې تر ماقبل بالا کړې ده، ملکي ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ مطلع الشمس ته ورساوه او ادريس[۴] ملکي ته وويل چي زما يو حاجت دی، دغه حاجت مي هم را اجرا کړه بيا به مي کور ته ورسوې، ته د عزرائيل عَلَيْهِ السَّلَامُ څخه پوښتنه وکړه چي زما عمر څو دی، ملکه چي عزرائيل ته ورغله نام ونښان د ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ يې ورته وواية، عزرائيل په خپل کتاب اجال العباد کي وکتل ملکي ته يې وويل چي دغه سړی چي ته يې يادوې په مطلع الشمس کي يې روح قبض سوی دی، ملکه چي راغله (د حسين کاشفي رحمه الله د بلاغته ډک عبارت داسي دی چون آن فرشته باز آمد ادريس را يافت نقد جان بخازن اجل سپرده الى اخيره) وروسته هغې ملکې خدای جَلَّجَلَالُهُ ته خواست وکړی چي خدايه لکه د ادريس خواست چي دي زما په باره کي قبول کړی زما خواست هم دده په باره کي قبول کړه، ادريس راژوندی کړه چي زه يې مځکي او خپل ځای ته ورسوم، خدای پاک ادريس عَلَيْهِ السَّلَامُ ژوندی کړی ملکي ته

يې ووېل چې زه خو مړ سوم د زکندن ډېرې خوارۍ مې ولېدلې، ملکي ته يې ووېل چې يو حاجت مې پاته دی، ملکي ورته ووېل کوم حاجت؟ ده ورته ووېل چې يو وار دا جنت او دوږخ په ماووينه، ملکي اجازه وغوښتل خدای حکيم مطلق اجازه ورکړه، اول دوږخ ته يې وروستی، ادريس عليه السلام ورته ووېل چې خازن النار ته ووايه چې د دوږخ دروازه خلاصه کړي چې زه يو وار ور ننوځم (يعني بلا تعذيب النار) ملکي خازن النار ته ووېل هغه دروازه د دوږخ ورخلاصه کړه دی لږ ګړی ورننوتی بيرته راووتی ملکي ته يې ووېل چې د جنت سيل هم راباندي وکړه، ملکي د جنت دربان ته خواست وکړی هغې د جنت دروازه ورخلاصه کړه، ادريس عليه السلام جنت ته داخل سو، ملکي يو ګړی وروسته ورته ووېل چې راووزه چې ځو مځکي ته، ادريس عليه السلام په يوه درخته پوري لاسونه ټينګ کړه او له وتلو څخه يې انکار وکړی، تر دې ځايه پوري وه د کاشفي د عبارت پښتو ترجمه، اوس د مظهري د عبارت پښتو ترجمه واورئ، د ادريس عليه السلام او د ملکي تر منځ چې اختلاف پيدا سو خدای پاک بله ملکه ورواستول ددوی د محکمې لپاره، محکم ملکي و ادريس عليه السلام ته ووېل چې ته ولي له جنته نه وځې؟ ادريس عليه السلام ورته ووېل چې خدای پاک ويلي دي "کل نفس ذائقة الموت" ما د مرګ خوند وکتی چې مړ سوم، او بيا خدای پاک د دوږخ په باره کي وايي "وان منکم الا واردها (ای جهنم) زه هم دوږخ ته وارد سوم او د جنت په باره کي وايي "وماهم بخارجين منها" (ای من الجنة) نو زه هم له جنته نه وځم خدای جل جلاله ملکي ته ووايي چې زما په اجازه دی جنت ته داخل سوی دی پريږده، فهو حي هناک فذالک قوله تعالی ورفعنا مکانًا عليًا.

درويش وايي: چې روح البيان هم د کاشفي روايت راوړی دی فقط، نو دده مختاره هم دغه روايت دی.

تنبيه: د غو ټولو نامورو تفاسيرو اول د قصې خو يې د ملکي د لمر حافظه راوړی ده په منځ کي يې د ملک الموت قصه راوړې ده يعني چې دا ټوله اختلافات يې د ادريس عليه السلام او د ملک الموت تر منځ بللي دي فقير قصه منظمه

کړې ده له اول څخه تر اخيره پورې تاچې مطالعه کونکي د تفسير ايوبي په تشويش کې واقع نه سي، اصلاً خو خداى ﷻ د ادريس عليه السلام لپاره مكاناً علياً منظور ؤ، دا تنبيه فقير ددې لپاره راوړه كه حاسدان يو له دغو مذكوره تفاسيرو څخه مطالعه کړي، نو به وايي چې عبيدالله په دې کې خطاوتلى دى، ولې چې د عزرائيل عليه السلام قصه يې په تفسير کې نه ده راوړې، ما تولو تفاسير مذكوره وغيرها مطالعه کړه صرف د دفع د تشويش مې هغه قصه رانه وړه.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَّةِ آدَمَ

دغه كسان چې په دې سورت کې ذكر سوه (له زكريا څخه نيولې بيا تر ادريس عليهم السلام پورې) هغه كسان دي چې خداى ﷻ انعام کړى ؤ پر دوى باندې په دنيوي نعمتو او په ديني نعمتو سره، كلمه د "من" بيان دى د موصول چې "الذين" دى حال دى له ضمير څخه د "عليهم" "من ذرية آدم" دا لفظ بدل دى له "من النبيين" څخه باعادة الجار.

وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ

او له اولاد څخه د نوح عليه السلام چې آدم ثاني د انسان د نوع دى يعنې په كښتۍ کې، او له اولاد څخه د ابراهيم عليه السلام دى چې هغه له نسل څخه د سام بن نوح ؤ "واسرائيل" عطف دى پر "ابراهيم" چې نوم يې يعقوب ؤ د اسرائيل له اولاد څخه موسى، هارون، زكريا، يحيى او عيسى عليهم السلام وه، له دې آيت څخه دا معلومه سوه چې اولاد د البنات هم ذريه بولې لان عيسى من اولاد البنت يعني مريم عليها السلام.

وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

يعنې له جمله څخه د هغو كسانو چې موږ و هغو ته هدايت کړى وحق ته چې توحيد دى او ايمان پر حيوة بعد الموت دى وغير ذالک من العقائد الحقة والاعمال الصالحة والاخلاق الحميدة، او موږ دوى مختاره کړي وه په خلكو کې لپاره د نبوت او كرامت او هدايت، چې تلاوت وكړل سي پر دوى، دوى پرېوزي پر سجده جمع د ساجد ده لپاره د رغبت په اياتو کې د رحمن، "بكيا"

جمع د باک ده یعني ژاړي له جهته څخه د خوف له خدایه څخه مع علو رتبتهم چي هم شرب النسب و کمال الانفس، والقرب الی الله عزوجل لري.

درویش وايي: چي هر څو چي خدای جل جلاله ته نژدې کېږي خوف ورسره زیاتېږي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ

یعني تر دغو انبیا علیهم السلام وروسته پیدا سوه په ځای کي ددوی اولاد سوء، چي پرې ایښي یې دي فرضي لمونځونه، او ابن مسعود رضي الله عنهما وايي چي تر وخت مندوب یې ځنډول، او سعید بن المسیب رح وايي چي د ماپښین لمونځ به یې د مازدیگر په وخت کي کاوه د مازدیگر لمونځ به یې د غروب الشمس په وخت کي کاوه وهکذا.

پوه سه: چي خلف په فتح اللام صالح اولاد ته وايي او خلف په سکون د لام ناصالح ته وايي کما ههنا

مسئله: اضاعة د لمانځه دا هم دی چي پر وجه مکروه یې ادا کړي تعدیل الارکان نه کوي، نور سنن د لمانځه او اداب د لمانځه نه پر ځای کوي کما في العصر الحاضر في بعض العوام.

وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

یعني طلب د شهوات یې پر طلب د طاعت د خدای جل جلاله دمخه کاوه او نور معاصي چي ددوی نفس اماره به غوښتلې هغه به یې کولې، ژر دی چي دوی به واقع سي په "غیاً" کي، والمعنی في قول البغوي رح ویاله ده په جهنم کي بعید قعره خبیث طبعه، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي "غي" یوه شېله ده په جهنم کي چي نوري شېلې یې له گرمی څخه پناه غواړي چي دا شېله ځای ددغو کسانو ده زاني چي پر زنا مصر وي، شارب الخمر چي عادت یې گرځېدلی وي، سود خور چي سود نه پرېږدي او عاق د مور یا د پلار یا د استاذ او لپاره د شاهد په دروغو سره، روح البیان د "غي" تفسیر په شر سره کړی دی، دی وايي چي هر شر په نېز د عربو غي دی او هر خیر رشاد دی، ضحاک رح یې تفسیر په خسران سره کړی

دی، او بعضو يې تفسير په هلاک سره کړی دی، وقيل عذاباً.

درویش وايي: چي دا ټوله تفاسير وشر ته راجع دي، او بعض مفسرين د غي معنى ضلال بولي او په عبارت قرآني کي مضاف محذوف بولي ای جزأ غي وضلال، کان عليه في الدنيا من العقائد الباطلة والاعمال الخبيثة، او بعض مفسرين وايي چي غي ورکېدلو ته د لاري وايي چي په عربي يې ضلال بولي چي ضد د هدايت دی، نو معنی د يلقون غياً داده چي لار د جنت به ځندي ورکه سي، او په صحيح حديث کي چي روايت يې طبراني او بيهقي کړی دی راغلي دي چي رسول اللهﷺ وويل که يوه لويه ډبره چي وزن يې لس وقيه وي د جهنم له غاړي څخه دوږخ ته وغورځول سي، ور وه به رسېږي ببخ ته په اوويا کاله کي، وروسته به غي او اثام ته ورسېږي، عليه الصلوة والسلام د يو سړي د پوښتني په ځواب کي وويل چي هغه ورته وويل "ماغي و اثام"؟ عليه الصلوة والسلام وويل چي هغه دوې ويالې دي په دوږخ چي نوونه د لوړو دوږخيانو ورتويېږي "وهما الذان ذکرهما الله تعالى في کتابه فسوف يلقون غياً، ومن يفعل ذالک يلق اثاماً".

اِلَّا مَنۡ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا

مگر هغه څوک چي له اتباع څخه د شهواتو او له ترک الصلوة څخه توبه وکاږي او ايمان راوړي بعد ما کان کافراً او عمل صالح کوي.

پوه سه: چي عمل صالح هر هغه عمل ته وايي چي ايمان او دين يې مقتضي وي بدنياً کان او مالياً او مرکباً منهما کالحج.

فَاُولٰٓئِكَ يَدۡخُلُوۡنَ الۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُوۡنَ شَيۡـًٔا ﴿۶۰﴾

دغه کسان چي توبه وکاږي او ايمان راوړي او عمل صالح کوي، داخلېږي به جنت ته چي موعود د خدای ﷻ دی د دغسي کسانو لپاره او دوی ته به نه ورکمول کېږي يو شی له جزأ څخه د اعمالو ددوی، نو پر دې ترجمه شيئاً منصوب دی پر دې بنأ چي مفعول به دی، يا معنی د آيت داده لايظلمون شيئاً من الظلم" نو

مفعول مطلق دی، ددې آيت مطلب دادی چي هغه سايق يا ګنهونه وروسته تر توبې دوی ته تاوان نه رسوي، قال عليه الصلوة والسلام الاسلام يهدم ماكان قبله رواه مسلم، وقال ايضاً التائب من الذنب كمن لاذنب له رواه اصحاب السنن.

جَنّٰتِ عَدْنِ ۣ

پوهه: چي "جنات عدن" چي په صيغه د جمع راغلي دي، نو عدن په معنی د اقامت دی چي ټولو جنتو ته شامل دی، نو دا بدل يا عطف بيان دی د الجنة روح البيان وايي چي دا معنی انسب ده په دې ځای کي، ولي چي جنت عدن چي د يو مخصوص جنت نوم دی او دغه رنګه جنت الفردوس ځای د مقربو بندګانو دی لايدخلهما العوام بالاصالة.

درويش وايي: چي جنت عدن په معنی علمي مفرد راځي او په معنی جنسي يعني دار الاقامة جمع راځي، نو دلته چونكه جمع راغلی نو معنی جنسي ځندي مراد ده وهذا هو الدليل اللفظي على ارادة المعنى الجنسي، او هغه چي روح البيان وويل هغه قرينه معنوي ده پر اراده د معنی جنسي فتدبر.

الَّتِيْ وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهٗ بِالْغَيْبِ ؕ

چي وعده كړې ده رحمن د بندګانو سره.

پوهه: چي دا آيت بله قرينه د ارادې د معنی جنسي له جنت څخه، ولي چي جنت عدن په معنی علمي موعود د خدای ﷻ نه دی د ټولو بندګانو سره بلكې هه موعود د مقربانو دی.

فائده: عائد و موصول ته چي التي دی محذوف دی تقديره وعد الرحمن بها.

سوال: جنت عدن په معنی جنسي خو نكره دی ولي مضاف اليه يې نكره دی، نو التي چي معرفه دی څرنګه يې صفت كېدای سي؟

ځواب: التي صفت د جنت عدن نه دی بلكې د الجنة چي معرفه دی صفت دی يا التي آه بدل دی له جنات عدن څخه، يا مرفوع محلاً دی خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هي التي آه.

درویش وايي: چي ترديد د بعض مفسرينو په "جنات عدن" په مابين كي د معنى علمي او د جنسي ليس بشئ لما سمعت ان المعنى العلمي يورد بلفظ مفرد وههنا ورد لفظ الجمع والله اعلم "بالغيب" حال دى لـه "عباده" څخه اى متلبسين بالغيب اى غائبين عنها في الحيوة الدنيا، او يا حال دى لـه الجنة څخه اى متلبسة الجنة بالغيب اى غائبة عنهم.

إِنَّهُۥ كَانَ وَعْدُهُۥ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾

"انه" اى الله تعالى "كان وعده" مصدر دى په معنى د مفعول دى اى موعوده وهو الجنة "مأتيًا" اى يأتيه من وعدله لامحالة لان الخلف في وعده تعالى محال عقلاً ونقلاً فالمأتي بمعنى المفعول، او دا احتمال هم مظهري رح بيان كړى دى چي صيغه د مفعول دي په معنى د فاعل وي يعني آتيًا لان كل شئ اتاک فقد اتيته، ولي چي ددې دوو خبرو په معنى كي فرق نسته قوله "اتى علي خمسون سنةً، وقوله اتيت علي خمسين سنة فتأمل هداک الله عزوجل.

لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَٰمًا

نه به اوري جنتيان په جنت كي فضول خبري يعني بې فائدې لکه په دنيا كي، دا جمله مستأنفه ده لپاره د بيان حال د جنت "الا سلامًا" منقطع ده ولي چي سلام خو په لغوه خبرو كي نه وي داخل، والمعنى لكن يسمعون تسليمًا من الله تعالى كريمه "سلام قولاً من رب رحيم ومن الملائكة، كريمه "سلام عليكم فادخلوها خالدين، او من بعضهم على بعض" كريمه "تحيتهم بينهم سلام" نو پر هر تقدير سلام اسم مصدر بمعنى التسليم كسبحان بمعنى التسبيح.

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾

او دوى لره دى رزق ددوى اى مرزوقهم په اول كي د ورځي او په اخير كي د ورځي، قال الحسن البصري رح چي عرب عيش افضل تر رزق بكرةً وعشيًا نه پېژندى، نو خداى جل جلاله توصيف د جنت په هغه سره وكړى، او بعض مفسرين وايي چي مقصود په دې وصف فراخي د رزق ده، لان المعمول عند اغلب الناس

الاکل بکرةً وعشیاً، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحیح سند منقوله ده چي جنتیانو ته په جنت کي پر مقدار د ماکانوا یؤتون في الدنیا رزق راوړل کېږي، له زهیر بن محمد رح څخه ولید بن مسلم رح ددې ایت د معنی پوښتنه وکړه، هغه ورته وویل لیس في الجنة لیل هم نوراً ابداً، دوی مقدار د ورځي د دنیا په دې سره پېژني چي حجابونه یعني پردې پورته سي او مقدار د شپې د دنیا په ایله کولو سره د پردو پېژني، امام همام فخر الدین الرازي رح په تفسیر کبیر کي وایي، چي د سوال او ځواب په ډول داسي دی.

سوال: مقصود خو دلته توصیف د جنت دی په لوی او ډېرو نعمتو سره او سره ددې چي رزق بکرةً وعشیاً خو عادي شی په دنیا کي هم ؤ؟

ځواب: خدای پاک ترغیب وجنت ته د هر قوم په هغه شي کوي چي دوی ته مرغوب في الدنیا وي او د عربو مرغوب ترین عیش خوراک ؤ بکرةً وعشیاً کذا قال الحسن البصري رح انتهی.

درویش وایي: چي که له دې آیت څخه مراد د رزق فراخي وي في الجنة في کل حین وآن فلا سوال ولا جواب فافهم وقد مر الاشارة الی ذالک.

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

"تلک الجنة التي نورث" بحذف العائد الی الموصول ای نورثها" دا جنت هغه دی چي موږ یې په میراث ورکوو د خپلو بندګانو و هغه چاته چي په دنیا کي له خدای جل جلاله څخه بېرېږي یعني له عذاب څخه د ورځي د قیامت، نو د هغې په سبب یې له کفره توبه کښلې وي او اوامر د خدای جل جلاله یې پر ځای کړي وي او له منهیاتو څخه یې اجتناب کړی وي.

پوښتنه: پر جنت د میراث إطلاق څرنګه وسو؟

ځواب: لکه په دنیا کي چي یو سړی مړ سي، نو مال یې وارث ته ورکول کېږي په سبب د قرابت کما ثبت في علم المیراث، دغه رنګه جنت د قرب الهي په دنیا کي، نو ځکه یې میراث وباله، او یا یې له دې سببه اطلاق د میراث پر وکړی چي اقوی له اسبابو څخه د تملیک او استحقاق په دنیا کي میراث دی چي

نه فسخ كيږي او نه رجوع پكښي كيږي او نه په رد د وارث ردېږي، او نه اسقاط قبلوي دغه جنت د عبادالله څخه نه بيرته اخستل كيږي او نه په رد د عبادالله فرضًا ردېږي، او نه عقد او وعده د خداى جَلَّ جَلَالُهُ د جنت د عبادالله سره فسخ كيږي، او بعض مفسرين وايي چي متقينو ته هغه ځايونه په جنت كي چي د كافرانو وه يعني كه دوى ايمان راوړى واى په ميراث وركول كيږي زيادةً على كرامتهم ويؤيد هذا التفسير الحديث الذي اخرجه ابن ماجة والبيهقي بسند صحيح عن ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مامنكم من احد الا وله منزلان منزل في الجنة ومنزلاً في النار (اى على تقديري الكفر والايمان) فاذا مات فدخل النار (اى كافر) ورث اهل الجنة منزله فذالک قوله تعالى "اولئک هم الوارثون (اشاره و جنتيانو ته ده) امام بخاري له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه روايت كړى دى چي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و جبرئيل عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وويل چي تاته څه مانع دى چي ته ملاقات ته زما نه رائحې اكثر تر دې چي ته ملاقات ته رائحې؟ فنزلت هذه الآية.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ

وتقدير الجواب قل يا جبرئيل لمحمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وما ننزل آه.

پوه سه: چي تنزل له بابه د تفعل دى نزول بالمهلة ته وايي، ولي باب د تفعل مطاوع دى باب د تفعيل، دا باب لپاره د نزول بالمهلة دى او گاهي تنزل په معنى د مطلق نزول هم رائحي لكه نزل چي په معنى د انزل رائحي "الا بامر ربک" مگر په امر د رب ستا، يعني زه يې اختيار نه لرم، ابن ابي حاتم له عكرمه څخه روايت كړى دى چي جبرئيل تاخير وكړى په راتلو كي د څلويښتو ورځو، نو عليه الصلوة والسلام هغه پوښتنه ځندي وكړه جبرئيل عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه مذكور جواب وركړى، ابو نعيم په خپل كتاب "دلائل" كي داسي شان نزول په روايت د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا راوړى دى چي قريش چي په ښوونه د يهودانو د مديني و عليه الصلوة والسلام ته د اصحاب كهف د قصې او د ذوالقرنين د واقعاتو او د روح په بار كي پوښتنه وكړه، عليه الصلوة والسلام ته علم نه وُ پر ځواب او اميد يې ددې درلودى چي وحي به راسي، نو كفارو ته د قريشو يې وعده د صبا وركې

ورکړه، نو پينځلس ورځي او بعض راويانو بالا تر پينځلس ورځو روايت کړی دی حتی تر څلوېښتو ورځو پوري وحي وځنډېدلې وقد مر هذه القصة بالتفصيل في تفسير سورة الکهف وروسته تر مدة مذکورې چي جبرئيل نازل سو عليه الصلوة والسلام ورته وويل ابطأت يعني تاخير دي وکړی په راتلو کي فنزل هذه الآية، بغوي، ضحاک، عکرمه، مقاتل او کلبي عليهم السلام وايي چي جبرئيل عليه السلام بند سو او د عليه الصلوة والسلام آمد ورفت يې قطع کړی هغه وخت چي قريشو په باره کي د اصحاب کهف او ذوالقرنين او روح پوښتنه د عليه الصلوة والسلام څخه وکړه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل اخبرکم غداً يعني په طمع ددې چي د شپې به جبرئيل راسي ماته به وحي ددې درو پوښتنو ځوابونه راوړي، لکن ان شأ الله يې ونه ويل.

درويش وايي: چي ان شأ الله له ډېري خوشاليه د عليه الصلوة والسلام څخه هېره سوه، وجه د خوشالۍ يې دا وه چي د قريشو رئيسانو دده سره وعده کړې وه چي که تا موږ ته دا درې ځوابونه راکړه موږ کلمه وايو او ستا متابعت ته غاړه ايږدو، خير خلګ وايي چي پر سپينه جامه لږ خيره هم معلومېږي، صبا چي قريش ورته راغله عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ماته تر اوسه اسماني خبر نه دی راغلی او د قريشو هره ورځ تګ او راتګ جريان درلودی حتی چي قريشو به ويل ان محمداً قد ودعه ربه وقلاه حتی چي د ابو لهب ماينه ام جميل هم د عليه الصلوة والسلام کور ته ورغله او داسي يې ورته وويل ما اری شيطانک الا قد ترک، ددې له شيطان څخه جبرئيل مراد ؤ، پر عليه الصلوة والسلام دا نه راتګ د جبرئيل او د مشرکانو خبري د ډېر مشقت سبب وګرځېدلې ثم نزل جبرئيل بعد ايام، شاه عبدالعزيز محدث دهلوي رحمة الله عليه په تفسير عزيزي کي وايي چي له پينځلسو څخه بيا تر څلوېښتو ورځو پوري روايتونه راغلي دي، عليه الصلوة والسلام جبرئيل عليه السلام ته وويل ډېر وځنډېدې حتی ساځنی (يعني چي بيا لکه چي نه راځې) او زه ډېر تاته مشتاق وم لکن زه عبد مأمور يم اذا بعث اتيت واذا احتسبت احتسبت فانزل الله هذه الآية او سورة والضحی هم نازل سو په

رد كي د قول د مشركانو ان محمداً قد ودعه آه، او د قريشو د هغو درو سوالو ځوابونه بالتفصيل نازل سوه كمامرت في سورة الكهف.

لَهٗ مَا بَيْنَ اَيْدِيْنَا وَمَا خَلْفَنَا

د خداى ﷻ په تصرف كي دي هغه حالات چي زموږ په مخ كي دي يعني له دې وخته څخه وروسته الى قيام الساعة بل الى مالانهاية له من امور الدنيا والآخرة والثواب والعقاب.

پوه سه: چي جمله د "له" مابين آه په محل كي د نصب ده علت د ځنډېدلو د راتگ د جبرئيل عليه السلام "وما خلفنا" عطف دى پر "مابين ايدينا" يعني چي تر دې وخت دمخه ماضي حالات او شيان دي، حاصل دادى چي ټوله امور مستقبله او ماضيه د خداى ﷻ په علم او تصرف كي دي چي يو په هغو كي زما راتگ او نه راتگ دى.

وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ ۚ

يعني په منځ كي د ماضي او مستقبل چي مراد ځني حالات حاضره دي ولي زمانه درې قسمه ده ماضي، حال او مستقبل، او مظهري وايي چي د مابين ذالک څخه مراد کُره د هوا "وماكان آه" او نه دى رب ستا هېرونكى يعني تارک ستا لان حقيقة النسيان محال على الله، يعني زما عدم نزول يې سبب د ترک د خداى ﷻ تا لره نه ده كما زعمت الكفرة بلكې عدم الامر بالنزول لحكمة علمها في عدم امر النزول مدة يسيرة فافهم.

سوال: ذالک مفرد دى او اشاره و دوو شيانو ته ده يعني مابين ايدينا وما خلفنا؟

ځواب: افراد د اسم اشاره په تأويل د مذكور دي.

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖ ؕ

"رب السموات والارض ومابينهما" خبر د مبتدأ محذوفي دى اى هو رب آه مالک او خالق دى خداى ﷻ د اسمانو او د ځمكي او د مابين د اسمان او د ځمكي من كرة الوأ او چي په دې كره كي پيدا كېږي من المطر والثلج والبرق والرعد وغيرهما "فاعبده آ" الخطاب للنبي ﷺ پر ماقبل تفريع ده يعني لما عرفت رحمة ربک عليک وفضله وانه لاينبغي ان ينساک، نو د خداى ﷻ و عبادت ته مخ

راواړه شكراً لنعمة عليك، او پر عبادت د خدای ﷻ صبر وکړه او تشویش مه کوه په ځنډېدلو کي د وحي یعني لحكمة او د كفارو په استهزأ کي.

سوال: د صبر صله خو په عباداتو کي كلمه د علی دلته په دې آیت یې صله لام راوړی حکمت یې څه دی؟

ځواب: د عمومي خلګو په باره کي خو صله د عبادت علی دی چي اشعار پر مشقت د عبادت کوي پر دوی باندي او علیه الصلوة والسلام خو په عبادت کي د خدای ﷻ لذت روحي او قلبي محسوساوه، نو ځکه یې صله لام راوړه كما يدل عليه قوله عليه الصلوة والسلام جعلت قرة عيني في الصلوة زما د سترګو خونکتیا چي کنایه له راحت څخه ده په لمانځه کي ګرځول سوې ده.

هَلْ تَعْلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي ته خبر یې په مثل د خدای ﷻ په استحقاق کي د عبادت حتی چي نوم د اله پر کښېښول سي، والاستفهام للانكار يعني لاتعلم ذالک لکونه محالاً، او کلبي رح وایي چي تاته معلوم یو څوک چي د الله نوم پر ایښی وي غیر الله څخه، ولي چي مشرکینو که څه هم خپل بتان الهه بلل لکن د الله نوم دوی پر یوه بت هم نه دی ایښی اصلاً.

حکایت: په قندهار کي د ملا عالم په کلي کي یو پېښ ال ؤ چي زوی یې زو کړی ؤ ماته یې وویل چي یو ښه کتابي نوم راوښیه چي زه یې پر زوی کښېږدم، ما ورته وویل چي ستا چي خوښ وي یو نوم ماته یې ووایه که د شریعت سره برابر ؤ زه به درته ووایم چي ښه نوم دی او که نه ؤ برابر هم درته وایم، ده راته وویل چي ما ډېره زمانه په ښه نامه کي فکر وهلی دی چي که خدای ﷻ زوی درکړی دغه نوم به پر ایږدي، ما ورته وویل چي هغه کوم نوم دی؟ ده راته وویل الله محمد، ما ورته وویل چي څرنګه ناپوه انسان یې چي د محمد چي د علیه الصلوة والسلام نوم مبارک ؤ کفایت دي ونه کړی بلکې لفظ الله دي هم ورجوت کړی، ما ورته وویل چي د الله نوم مشرکانو د مکې چي خپل بتان یې الهه هم بلل لکن د الله په نامه یې یو بت مسمی نه کړی ته یې پر خپل زوی ایږدې.

درويش وايي: وحق القول بان العوام كالانعام بل هم اضل، حسين كاشفي رح وايي يكى از اثار سطوت الهى آن بود كه هيچ كس از اهل شرك معبود خود را الله نگفته اند عزت احديت وغيرت الوهيت اين اسم سامى را از تصرف كفار وتسميه ايشان درحصن حصين امان محفوظ است وزبان اهل ايمان را درنعمت ومحنت وسرا وضرا بتكرار آن نام نامى جارى ساخت:

الله الله چه طرفه نام است اين ...... حرز دل ورد جان تمامست اين

بس بود نزد صاحب معنى ...... حسبى الله گواه اين معنى

فرعون انا ربكم الاعلى و قبط ته وايه، ولم يقدر ان يقول انا الله.

پوه سه: چي هغه اسم چي اختصاص ذاتي او استعمالي لري لكه "الله" يا په خداى پوري اختصاص استعمالي لري لكه "الرحمن" د بل چا تسميه نه ده په روا كذا قال المولى الفناري.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

او وايي انسان ("الف ولام لپاره د جنس دى" كه څه هم قائل ددې قول بعض د كفارو د مكې وه لكن قول دبعض اسناد يې وجنس ته روا دى يا بعض معهود نفر مراد دي، بغوي رح وايي چي مراد له انسان څخه ابي بن خلف الجمعي دى چي له بعث بعد الموت څخه منكر ؤ، په يوه روايت كي راغلي دي چي ده يو وخت يو زوړ هډوكى راواخستى او د خلگو په مخ كي يې ټوټې ټوټې كړى او وه يې ويل ان محمداً يزعم انا نبعث بعد الموت، فحكى الله تعالى قوله حيث قال) "اذا مامت لسوف اخرج حيًا" آيا چي زه مړ سم (يعني هډوكي مي وراسته او بوسيده سي كما يدل عليه قول ابي خلف كما نقلناه من البغوي) نو ژر دى چي زه به بيرته راووځم له خاورو څخه يعني دا حال امكان نه لري.

پوه سه: چي كلمه د "اذ" ظرف ده او همزه لپاره د انكار دى.

پوښتنه: ولي ظرف دمخه سو او د همزه سره انكار متصل سو؟

ځواب: لكون المنكر عند ابي بن خلف واضرابه هو الموت بعده الحيوة ؤ او عامل د ظرف چي اذ دى فعل محذوف دى دل عليه اخرج وهو البعث اخرج يې

عامل نسي کېدای لان القانون ان مابعد اللام لايعمل في ماقبله لصداتها او
کلمه د لام په لسوف کي دلته لپاره د مجرد تاکيد د همزة الانکار که څه هم په
اصل کي لپاره د زمان حال ده نو هم ددې سببه اقتران د لام په سوف سره صحيح
سو که څه هم سوف لپاره د استقبال دی هذا ما ذکره صاحب روح البيان وروح
المعاني ونقل المظهري بعض ذالک فافهم.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

آيا په ياد نه دی د انسان (عطف دی پر يقول) چي موږ پيدا کړی دی دمخه
تر مرگ او دی هيڅ شی نه ؤ.

درويش وايي: چي په دې سره مشرکين د مکې هم معترف او اقرار وه چي
موږ هيڅ شی نه ؤ خدای پيدا کړو، نو چي دا دوی مني نو ايجاد د بعد العدم
البحت ای الخالص خو اعجب دی تر جمع د هډوکو او د خاورو دده اعضأ، نو دا
انسان بعث بعد الموت ولي نه مني.

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

ستا په خدای مي دي قسم وي يا محمد (ﷺ) موږ به حشر کړو دوی سره د
شيطانانو، نو شيطان مفعول معه دی، بغوي رح وايي چي هر کافر به د شيطان
سره په يوه ځينځير تړلی دوږخ ته داخلېږي، بيا به حاضر کړو دوی سره د
شيطانانو پر شاوخوا د دوږخ.

يوه سه: چي خدای جل جلاله قسم په خپل ذات کريمه سره وکړی او مضاف يې
کړی ؤ نبي عليه السلام ته لپاره د تعظيم د شان د نبي عليه السلام، او کلمه د فأ سببيه ده
يعني انکار ددوی له بعث بعد الموت څخه چي په اغوأ د شيطان يې کړې وه
سبب ددې وگرځېدل چي دوی او شيطان به يو ځای دوږخ ته ورځي.

يوه سه: چي "جثيًا" حال دی له ضمير څخه د مفعول، ابن عباس رضي الله عنهما وايي
جماعات او جثيًا جمع د جثوة ده په معنی د جماعت، او حسن بصري او
ضحاک رح وايي چي د جاث معنی يعني پر زنگنو به دوږخ ته لوېږي، او سدي رح

وايي چي پر زنگنو به ولاړ وي، ولي چي ځای تنگ وي، بعض مفسرين وايي چي مؤمنان او كافران يعني السعدأ چي مؤمنان او اشقيأ چي كافران دي پر شاوخوا د دوږخ به تولـه خدای پاک جمع كړي، مؤمنان ددې لپاره چي ددوی سره به سرور او خوشالي ډېره سي چي دوږخ يې په وليدی اونجات يې ځندی وركړی او د كافرانو به حسرت او غم او ندم ډېر سي چي مؤمنان ددوی څخه دار الثواب جنت ته ولاړه.

فائده: كلمه د "ثم" يې ددې لپاره راوړه چي حضور ددوی حول جهنم ډېره زمانه تر حشر وروسته دی لاحتباسهم دهراً طويلاً في الموقف قبل ان يفعل بينهم.

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ

وروسته په زور راجلا كړو كما هو معنى النزع قاله البغوي له هري ډلي او هر امت څخه او له هر دين څخه، په قاموس كي وايي چي شيعة الرجل اتباعه ويقع على الواحد والاثنين والجمع والمذكر والمؤنث، جوهري په صحاح كي وايي الشياع الانتشار والتقوية ته وايي يقال شاع الحديث اذا شاع وكثر وقوى وشاع القوم انشروا وكثروا شيعت النار بالحطب قوت به والشيعة من يقوى به الانسان وينتشرون عنه روح المعاني د شيعه په ترجمه كي وايي اى جماعةً وتعاونت على الباطل على مايقتضيه كون الآية في الكفرة، او روح البيان يې هم ورته ترجمه كړې ده.

أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿۶۹﴾

چي څوک له دوی څخه سخت دی پر رحمن باندي په قاموس كي وايي اى استكباراً او تجاوزاً عن الحد في العصيان، بغوي رح وايي چي ابن عباس رضي الله عنهما وايي په جرئت كي پر خدای جل جلاله، او مجاهد وايي فجوراً.

فائده: "عتيا" منصوب دی تميز دی لـه نسبت څخه د "اشد" ودوی ته، حاصل دادی چي له هر امت څخه به اعصٰى فالاعصٰى راغوند كړي چي ټوله سره جمع سي بيا به يې پر ترتيب دوږخ ته ورواچوي، امام همام فخر الدين الرازي رح

په تفسیر کبیر کي وايي چي د هر امت کافران به حول جهنم ته حاضر کړل سي، بیا به هغه کسان ځندي راوباسي چي اشد تمرداً علی الله وه هغه به عذاب اعظم و دوږخ ته تېله کړل سي اذ عذاب الضال المضل لغيره يجب انيكون فوق من يكون ضالاً تبعًا، قال الله تعالى "الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله زدناهم عذابًا فوق العذاب بما كانوا يفسقون، انتهى كلام الرازي رح.

ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝٧٠

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د تراخي في البيان ده لا التراخي في العلم، وروسته موږ ښه خبر يو په هغو کسانو چي دوی اولی په دوږخ سره از روی دخول وي.

پوه سه: چي ضمير مؤنث د بها راجع دی جهنم ته چي هغه مؤنث سماعي دی.

پوښتنه: بل څوک خو د کفارو په حال نه دي، نو صيغه د تفضيل في العلم نسبت وچاته ده؟

ځواب: بعض مفسرين وايي چي اعلم په معنی د عليم دی يعني لپاره د تفضيل نه دی، او بعض مفسرين وايي چي کرام کاتبين خو هم کافر او تقي سره پېژني او د سعيد او د شقي فرق ورته معلومېږي لکن پر اعمالو د قلب علم نه لري او که يې وه هم لري د بعضې قرائنو په سبب لکن بيا هم علم تفصيلي نه پر لري او خدای ﷻ پر افعال القلوب باندي تفصيلاً علم لري فصح صيغة التفضيل بالنظر الى الكرام الكاتبين.

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝٧١

نسته يو له تاسي څخه (ان نافيه دی او "منكم" صفت دی د محذوف ای احد) مگر نه وارد بېږي به جهنم ته يعني د دوږخ پر غاړه به سره جمع کېږي که مؤمن وي او که کافر، که تقي وي او که شقي، دا جمع کول پر شفير د دوږخ ستا پر رب واجب دی يعني خدای پاک پر خپل ځان لازم گرځولی دی لابمعنی الوجوب العقلي عليه تعالى ولا بالوجوب الشرعي "مقضيًا" چي د قضأ او وعده پر دغه راغلې ده ولا يمكن تخلف وعده.

ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوا وَّ نَذَرُ الظّٰلِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

وروسته تر حضور به موږ نجات ورکړو يعني له دخول څخه د دوږخ يعني لپاره د تابيد هغو کسانو ته چي ځان يې ساتلی او پرهيز يې کړی وي له شرک څخه (او د جنت پر خوا به يې سمدلاسه روان کړو او بعد مدة التعذيب الموقت کما في بعض عصات المؤمنين) او پرې به ږدو موږ ظالمان يعني کافران په اور کي ته‌وله، او يا جاثين على الركب يا پر زنگنو به داخلېږي لعدم طاقتهم للقيام.

پوه سه: چي يا مراد له ورود څخه د مؤمنانو تېرېدل دي پر پل صراط باندي چي پر دوږخ باندي پروت دی او مؤمنان پر هغه پل جنت ته بېول کېږي، او معتزله وايي چي مراد له ورود څخه دخول نه دی ولي چي د دوی په نېز چي دوږخ ته داخل سي ابدي به په دوږخ کي وي، ولي چي يا خو به کافر وي د هغه خو ابدي ځای دوږخ دی او يا به مرتکب د کبيره گنهو چي بلا توبه مړ سي د هغه ځای هم ابدي دوږخ دی ددوی په نېز، او موږ اهل السنة والجماعة وه مؤمن ته که هر څو گناه کار او بلا توبه مړسي ابدي دوږخ نه وايو والدلائل لنا ولهم والجوابات عن جانبنا في کتب علم الكلام لانطول بها الكلام شفقة على الطلبأ الكرام.

درويش وايي: چي په تفسير کي د ورود المذکور في الآية اختلاف بين المفسرين وبين اهل السنة والجماعة، روح المعاني وايي چي اکثره سلف او اهل السنة والجماعة پر دې دي چي له ورود څخه دخول مراد دی دوږخ ته که مؤمن وي او که کافر وي مؤمن که تقي او که عاصي وي، لکن دی وايي چي پر هغه مؤمنانو عاصيانو چي خدای ﷻ اراده د تعذيب نه ورته لري اور ورته برداً وسلاماً وي لکه ابراهيم عليه السلام ته چي اور د نمرود ؤ کما جأ في القرآن الكريم "وقلنا يا نار کوني برداً وسلاماً على ابراهيم" او کافرانو او بعض عاصي مسلمانانو ته چي خدای پاک اراده د عذاب ورته لري هغو ته برداً وسلاماً نه وي، پر دې مذهب باندي دا سوال واردېږي چي هغه مؤمنانو ته چي اور ورته برداً وي د دخول د اور څه فائده ده، دوی وايي چي اوله فائده يې داده چي مؤمنانو ته به غايت سرور پيدا سي چي دوږخ اور ورته برداً وسلاماً سو او بيا جنت ته بوتلل سي کما لايخفى، دويم کفارو ته به

زيات حسرت پيدا سي حين رؤا المؤمنين قد تخلصوا منها او كفار به شرمنده هم سي په نېز د مؤمنانو چي دوی يعني كافران بې په دنيا كي په دوږخ سره بېرول الى غير ذالک من الفوائد التي بينها الامام الرازي في التفسير الكبير، وروح البيان ايضاً في تفسيره، او بعض سلف او اهل السنة والجماعة تفسير د ورود په حضور سره كوي بلا دخول للمؤمنين كمامر، والدلائل في تفسير روح المعاني والمظهري والله اعلم بمراده في كتابه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا

چي ولوستل سي پر كفارو (دا جمله عطف ده پر ويقول الانسان) هغه آيتونه يعني د قرآن كريم چي واضح دي دلالت يې پر خپل معنا (يا دی په خپله يا په بيان سره د رسول الله ﷺ) وايي هغه كسان چي كافران دي يعني النضر بن الحارث او نور مثل دده له قريشو څخه، و هغو كسانو ته چي ايمان يې راوړی وي.

أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

كوم يو د دغو دوو ډلو څخه چي مؤمنان چي ځانونه ښه بولي او مونږ (يعني كفار خپل ځان ښه بولي) "واحسن نديًا" او ښه دی از روی مجلس او مجتمع.

پوه سه: چي مقام بفتح الميم ظرف دی مشتق دی له قيام څخه ای خير موضعاً للقيام.

پوه سه: چي قريش چي له اتيان څخه د مثل د آيات بيناتو چي پر دوی تلاوت سوه عاجزه سوه نو يې فخر په امورو د دنيا شروع كړی يعني مونږ تر تاسي بالا يو په مقام او مكان كي او زمونږ په مجلس كي ټوله صناديد يعني اشراف د قريشو او سرداران د عربو ناست دي او ستاسي د نبي په مجلس كي يا فقرا يا مريان ناست وي كبلال وصهيب وعمار بن ياسر وغيرهم رضي الله عنهم، نو دوی په دې سره فضل عند الله وځانو ته ثابتول، نو خدای جل جلاله پر دوی رد وكړی په دې آيتو كي.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

پوه سه: چي كلمه د "كم" خبريه ده (يعني ډېر مو هلاک كړي او منصوب

محلاً دی په هلکنا سره) تر تاسي دمخه "من قرن" بیان د کم دی.

فائده: قرن د یوې زمانې خلګو ته وایي ولي چي دوی په یوه زمانه کي سره مقارن دي، کاشفي رح گروهی که مجتمع بودند درزمان واحد آه، او بعض مفسرین وایي چي زمان د قرن اتیا کاله دی لکن الصواب ماجاً في الحديث النبوي الصحيح چي عليه الصلوة والسلام و یو چاته د طول عمر دعا وکړه او داسي یې ورته وویل عش قرناً هغه سل کاله ته ورسېدی او بیا وفات سو "هم احسن اثاثاً" چي هغه اهل قرن ښه وه یعني تر تاسي، او بغوي رح وایي چي اثاث متاع البيت او اموالو ته وایي او مقاتل رح وایي د اغوستلو کالو ته وایي "ورءيًا" یعني از روی منظر او حسن الصورة مشتق من الروية.

پوه سه: چي اثاثاً سره د مابعد تمییز دی له نسبت څخه د احسن وهم ته چي تمییز محول دی له فاعل څخه یعني اثاثهم احسن.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ

پوه سه: چي "فليمدد" که څه هم په صیغه د امر دی لکن معنی یې اخبار دی، ترجمه: ته ورته ووایه یا محمد چي هغه کسان چي په ضلالت کي دي خدای جل جلاله ددوی سره کومک کوي په نعمتو ورکولو سره او مهلت ورکوي په طغیان کي لکن استدراجاً لپاره ددې چي عذرونه ددوی په قیامت کي قطعه سي، کریمه "اولم نعمركم اى في الدنيا مايتذكر من تذكر".

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ

تر هغه پوري چي دوی ووینې هغه شی چي ددوی سره یې وعده کړل سوې ده، یا عذاب د دنیا "بالاسر والقتل" (لکه په کفارو د قریشو چي خدای جل جلاله عذاب ولیدی په بدر کي) او یا قیامت او عذابونه د هغې ورځي او رسوايي او دوږخ.

پوه سه: چي اما العذاب واما الساعة بدل دی له "مايوعدون" څخه.

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾

نو په ورځ کي د عذاب یا د قیامت.

پوه سه: چي "من" سره د مابعد قائم مقام د مفعول د "یعلمون" دی او جمله د "فسیعلمون آه" جزأ د شرط ده یعني حتی اذا رؤا آه، او مراد له جند څخه اعوانًا او کومکیان دي، وترجمة الآية: په هغه ورځ به کفار د مکې پوه سي چي څوک دی بد ازروی مقام او اضعف دی په کومکیانو کي.

پوه سه: چي دا د کفار قریش د هغه قول ځواب دی "ای الفریقین خیر مقامًا واحسن ندیًا" نو "شرمکانًا" ځواب دی د "خیر مقامًا" او اضعف جندًا ځواب دی ددوی د هغه قول واحسن ندیًا.

پوه سه: چي جند د کافرانو شیطانان دي او جند د مؤمنانو ملکي دي کما في غزوة بدر کما جأ في القرآن العزیز... بیت:

افتخار از رنگ وبو واز مکان ...... هست شادی وفریب کودکان

درویش وایي: چي کفارو د مکې چي پر مؤمنانو افتخار په دنیاوي امورو کي وکړی او خدای ﷻ په متلو آیتو ځواب ورکړی حاصل د ځواب الهي دادی چي ډېر قرون چي هغه افضل او بالا وه تر قریشو د مکې په هغه امورو دنیویه ؤ کي چي دوی افتخار پر مؤمنانو په کاوه لکه قوم عاد او قوم ثمود او قبط قوم فرعون، او نور ورته اقوام ماضیه چي سرکشي یې کړې وه د خدای ﷻ له امر څخه لکه کفارو د قریشو چي هم وکړه، نو ما هغه اقوام عاتیه هلاک کړه بالاستیصال په قسم قسم عذابو سره، یا په باد لکه قوم عاد، یا په غرق لکه قوم د فرعون، نو که چېري هغه نعمتونه چي ما دوی ته یعني امم ماضیه وو ته ورکړي وه په سبب د کرامت ددوی، نو بیا ما ولي هلاکول دوی، نو د قریشو دا خیال هم غلط دی چي موږ پر خدای ګران او معزز یو تر مؤمنانو .... بیت:

برمال وجمال خویشتن تکیه مکن ..... که آنرا بشبی برند وآنرا بتبی

یعني مال به دي د شپې غله درڅخه یوسي او جمال به په یوه تبه درڅخه ولاړ سي.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ط

او زیاتوي خدای ﷻ وهغو کسانو ته چي پر راه راست وي یعني مؤمنان

وي هدايت اى الهاماً الى مقاصدهم من القرب الى الله تعالى بالهام الاسباب من الطاعات الموصلة الى القرب، مظهري وايي چي دا جمله عطف ده پر مضمون د هغه جمله شرطيه چي تر قل وروسته راغلې ده، يعني من كان في الضلالة يمده الرحمن استدراجاً والذين اهتدوا زادهم هدى بالايمان بما ينزل عليهم من الآيات، والحاصل چي امهال وكافرانو او نفع رسول دوى ته په دنيايي چارو ددې سبب نه دى چي دوى فضيلت پر مؤمنانو لري كما زعموا بل هوأمستدراج لهم اوكم والى د نعمتو د مؤمنانو ددې جهته نه دى چي په دوى كي يو نقص سته بلكې خداى ﷻ لره والى د حظ د مؤمنانو په دنياوي چارو كي سبب د مزيد ثواب گرځوي او رفع د درجو ددوى يې گرځوي عند الله في الآخرة او دوى رسوي ددوى مقاصد ته چي قرب الى الله دى.

وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿۷۶﴾

يعني اذكار او ښه عملونه ولي چي يوم القيامة فائده ده وصاحب ته راجع ده ابد الابدين، خير ده په نيز د رب ستا يا محمد تر تمتع د كافرانو په دنيا كي بالنعم الفانية او خير ده از روى مرجعاً وعاقبةً.

سوال: د كفارو په طريقه كي خو خير نسته فما معنى التفضيل؟

ځواب: اسم تفضيل چي "خير" دى لپاره د مجرد زيادت دى د ډېر زيادت لپاره نه دى او د قبيلې ددې دى چي خلگ وايي چي دوبى احر من الشتأ مع عدم الحرارة في الشتأ، حسين كاشفي رح ميگويد: اگر كافران را دردنيا جاه ومال است درآخرت نكال و وبال است، اما مؤمنان را دردنيا هم هدايت دارند وهم حمايت از پروردگار، وفي الحديث الصحيح قال ابو الدردأ رضي الله عنه جلس رسول الله ﷺ ذات يوم (كښېنستى رسول الله ﷺ يوه ورځ) واخذ عوداً يابساً وازال الورق عنه (عليه الصلوة والسلام راواخستى يو لرگى او ځنډي وه يې رژول بلگونه د هغه لرگي) ثم قال ان قول لا اله الا الله والله اكبر وسبحان الله والحمد لله "يعني هذه الكلمات" ليحط الخطايا كما يحط ورق هذه الشجرة الريح (هر آئينه رژوي گناهونه د ويونكي د دغو كلماتو لكه چي باد تويوي بلگونه ددغه درختي

يعني چي خزان سوي وي، بيا عليه الصلوة والسلام ابو درداﷺ ته وويل) خذهن يا ابا الدرداً قبل ان يحال بينك وبينهن (زده کړه او واخله دغه كلمات يا ابا الدرداً دمخه تر دې چي ستا او د هغو تر منځ حائل او مانع پيدا کيږي چي عبارت له مرگ څخه دی، بيا عليه الصلوة والسلام وويل) فهن الباقيات الصالحات وهي من كنوز الجنة (دغه كلمات باقيات صالحات دي يعني په قولي عباداتو کي او دا كلمات له خزانو څخه د جنت دي) د وروسته آيت شان نزول، بخاري او مسلم له خباب بن الارت څخه روايت کړی دی چي زه آهنگروم يعني توري وغيره مي جوړولې، نو عاص بن وائل ته يعني چي يو مالدار مشرک ؤ په مکه کي ماتوره ورجوړه کړه او اجرت مي پرده باندي پاته ؤ، نو زه ورغلم ته ده چي زما پور راكړه؟ ده راته وويل لا والله لا اقضينک حتى تكفر بمحمد (ستا پور تر هغو نه درکوم چي ته په محمد (ﷺ) سره كافر نه سي يعني دده د نبوت منكر نه سی) ما ورته وويل اما والله لا اكفر بمحمدﷺ حتى تموت وتبعث.

درويش وايي: چي ددې حتى آه معنى دا نه ده چي بعد الموت والبعث نو زه كفر په محمد سره كوم ولي هوري خو كافران لاكفر بمحمدﷺ نه كوي فضلاً عن المؤمنين به في الدنيا، ده يعني عاص راته وويل چي زه مرم بيا بعث کيږم ځای د انكار د عاص بعث ؤ لا الموت لانه محسوس في افراد الانسان كلهم، ما ورته وويل نعم، يعني ته بعد الموت بعث کيږې، ده راته وويل چي داسي دی فسيكون لي مال وولد، نو ستا پور به هغه ورځ درکړم، نو دا آيت خدای جلّ جلاله نازل کړی.

أَفَرَءَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

ته خبر راکړه والخطاب للنبيﷺ، يعني هغه څوک چي زموږ له آياتو څخه انکار كوي يعني قرآن نه مني چي عاص بن وائل دی، او دی وايي چي ماته به راکړل کيږي يعني په ورځ د قيامت مال او زامن، دا قال معطوف دی پر كفر.

پوښتنه: د فرئيت ترجمه تا په خبر راکړه ولي وکړه، او سره ددې چي د رؤيت معنى خو ليدل ده؟

ځواب: چونکه رؤیت د سترگو قوي له اسبابو څخه د اخبار دی، نو دا ارئیت په معنی د اخبرني دی په تهوله قرآن او په کلام کې د عربو، قانون نحوي تر همزه د استفهام وروسته که واو که فأ که ثم راسي معطوف علیه په ماقبل تر همزه نسي کېدای لفوات صدارة الاستفهام کما قال النحاة بلکې معطوف علیه بې د مقام سره مناسب یو فعل مقدر وي په دې ځای کې معطوف اوقع نظر ک فرئیت.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾

ابن عباس رضي الله عنهما وايي آیا ده وکتل په لوح محفوظ کې چې دا علم غیب وده ته حاصل سو، او مجاهد وایي اعلم علم الغیب حتی ادعی انه له یوم القیامة مالاً وولداً والمآل واحد، یا له خدای جل جلاله څخه عهد او وعده ددغه مال او ولد اخستې ده.

پوه سه: چې اصل ددې کلمې اطلع ؤ چې یو همزه د وصل ؤ او یو همزه د استفهام ؤ، نو همزه د استفهام چې داخل سو، نو د همزه د وصل څخه غنأ راغله لعدم لزوم الابتدأ بالساکن چې د هغه لپاره همزه د وصل داخل سوی ؤ فحذف همزة الوصل.

پوه سه: چې له عهد الله څخه مراد کلمه د لا اله الا الله ده، او قتاده وایي چې یعني عمل عملاً صالحاً، او کلبي رح وایي عهده الله ان یدخله الجنة والمآل واحد.

كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ

"کلا" کلمه د ردع ده یعني نه چنین است په پښتو وایي داسي نه ده.

درویش وایي: چې پر ظاهر د عبارت دا توهم کېږي چې کتابت دده د قول خو سمدلاسه کرام کاتبین کوي، کریمه "مایلفظ من قول الا لدي رقیب عتید" نو د سین د استقبال څه معنا ده؟

ځواب: ددغه توهم له جهته روح المعاني او مظهري او روح البیان بلکې تهوله مفسرین ددې آیت ترجمه داسي کوي "سنظهر انا کتبنا قوله، او سننتقم منه ما کتبنا من قوله الی غیر ذالک من التأویلات.

فائده: اسناد د کتابت خدای پاک ځان ته کوي مع ان الکاتبین هم الملائکة الحفظة لان الله تعالی هو الامر لهم بالکتابة.

وَنَمُدُّ لَهُۥ مِنَ ٱلْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾

موږ به زيات کړو وه ده ته له عذاب څخه، دا په عوض کې د هغه قول دده چي ده به دعوه کول د ځان لپاره من الامداد بالمال والولد اى نطول له من العذاب مايستحقه بكفره وقوله المذكور.

وَنَرِثُهُۥ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

او موږ ته په ميراث پاته سي چي دى هلاک سي او ملک يې په مرګ سره ولاړ سي، چي هغه دى وايي من المال والولد، او دى به راسي موږ ته يعني په ورځ د قيامت تنها چي نه به مال ورسره وي او نه ولد لکه په دنيا کي چي ورسره وه فضل تر دې چي په دنيا کي به ده ته زائد مال هم ورکړل سي.

پوه سه: چي جمله د "سنكتب" سره د معطوف عليها علت ده ردع چي له "كلا" څخه وفهمېدى.

وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُوا۟ لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

اخستى دى كفارو د قريشو يعني معبود يې ګرځولي دي پرته له خدايه چي معبود بالحق دى نور خدايان او معبودان چي بتان دي، تاچي سي دا معبودان باطل ددوى لپاره عزت عندالله يعني وصيله او شفعا، كريمه "هؤلاء شفعائنا عندالله.

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

"كلا" ردع او انكار دى له عزت مندلو څخه د دوى په ذريعه د بتانو، ژر دى چي انكار به وكړي يعني په ورځ د قيامت دغه معبودان ددوى له عبادت څخه ددوى، كريمه "تبرئنا اليک ماكانوا ايانا يعبدون، او يا معنى داده چي كفار به انكار وكړي د بتانو د عبادت، كريمه "والله ربنا ماكنا مشركين" وه به ګرځي دا بتان پر دوى ذلت او سپكاوى يعني سبب د ذلت ددوى به په ورځ د قيامت همدغه بتان وي.

پوښتنه: اسم د "تكونوا" خو جمع ؤ، نو خبر يې ولي مفرد راوړى يعني ضداً؟

ځواب: په معنى کي د مضادة ټوله سره شريكان دي، نو لكه ټوله چي يو شى وي فتدبر، او بل ځواب دادى چي دا له قبيلې څخه ددې قول د عليه الصلوة والسلام

دی وهم يدعن من سواهم، يعني "هم" جمع دی او "يد" مفرد دی رواه ابو داؤد وابن ماجه، او بل ځواب دادی چي په قاموس کي وايي چي ضد جمع هم رائحي يعني اطلاق يې پر مفرد او جمع دواړو کېږي قال ومنه قوله تعالى ويکونون عليهم ضداً".

اَلَمْ تَرَ اَنَّاۤ اَرْسَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿۸۳﴾

آيا ته علم نه لرې يا محمد (ﷺ) نو رؤيت علمي دی او استفهام انکاري دی نفي د نفي اثبات دی يعني علم لرې، چي موږ مسلط کړي دي شيطانان پر کافرانو يعني په دې هم خبر يې، کريمه "وقيضا لهم قرناً" کما هو معنى قوله تعالى "واستفزز من استطعت بصوتک آه" کذا قال البغوي الشافعي المذهب "تؤزهم ازاً" يعني دلاوره کوي شيطانان کافران پر معاصيو او شرک باندي او پر ناوړه خيالاتو او اتباع د شهواتو لکه زناً شرب الخمر الى غير ذالک، دوی ته دا عقيدې په زړو کي وراچوي بان لابعث ولاحساب ولا الجنة والنار.

پوه سه: چي "ازاً" مفعول مطلق دی او جمله د "تؤزهم" حال ده له شياطين څخه.

فائده: له دې آيت څخه يعني "الم تر" تر اخيري پوري په تعجب کي اچول دي د رسول اللهﷺ له اقوالو څخه د مشرکانو او تينګار ته ددوی پر شرک بعد وضوع الحق بالآيات والمعجزات.

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿۸۴﴾ۚ

ته تلوار مه کوه پر ښېرا ودوی ته په نزول د عذاب پر دوی، موږ شمېرو ورځي د عمر پوره کېدو ددوی يعني ددوی د عمر شپې او ورځي محصور او معدود دي دا جمله علت او سبب دی د جمله د "فلا تعجل عليهم" په حديث کي له ابن عباس رضی الله عنهما کي مروي دي چي ده چي به دا آيت ووايه که څه هم په شان کي د کافرانو راغلی دی لکن حکم يې عام دی، يعني د مسلمانانو خو هم ايام د اجل محصور او معدود دي، نو ده به وژړل او داسي به يې وويل اخير العدد خروج نفسک ای روحک من البدن اخير العدد فراق اهلک (يعني د خپل اولاد او اقاربو څخه) اخير العدد دخول قبرک، يو صحرايي وويل کيف تفرح بعمر تقطعه الساعات وسلامة بدن تعرض الآفات.

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾

هغه ورځ چي موږ حشر کړو تقوی داره کسان وه الرحمن ته يعني ومهربان خدای ﷻ ته "وفداً" جمع د وافد ده حال دی له متقين څخه، او لفظ د "يوم" منصوب دی په اذکر مقدر سره، او يا ظرف دی د فعل محذوف ای نفعل بالفريقين ای المتقين والمجرمين مانفعل.

درويش وايي: چي وفد يو هئيت ته وايي چي بادشاهانو ته ورځي منتظر وه کرامت او د انعام د بادشاهانو وي.

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾

او موږ شړو (دا لفظ د اهانت لپاره دی يعني لکه حيوانات چي راعي شړي)

فائده: فاعل که څه هم خدای ﷻ دی لکن شړل کار د ملائکو د دوږخ دی خدای ﷻ يې آمر دی، له مجرمانو څخه مراد کافران دي.

پوه سه: چي د "ورداً" ترجمه بغوي رحمه الله په مشاة سره کړې ده يعني پياده، او ابن عباس رضي الله عنهما يې تفسير په عطاش سره کړی دی يعني تږي "والورد جماعة" چي د اوبو پر خوا روان وي او اوبو ته نه ځي څوک مگر نه د تندي له سببه کما لايخفی.

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

د لايملکون ضمير و عبادو ته راجع دی المدلول عليه بذکر القسمين ای المتقين والمجرمون.

پوه سه: چي که شفاعت مصدر مبني للفاعل سي او عهد په معنی د اذن سي، نو معنی د آيت داده چي نسي کولای له بندگانو څخه هيڅ څوک هر څوک چي وي که انبيأ وي او که صلحا وي او که ملائکه وي شفاعت د عصاتو مگر نه هغه څوک چي له خدای ﷻ څخه اجازه واخلي د شفاعت کولو کما في آية الکرسي "من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه" او که چېري شفاعت مبني للمفعول سي او عهد په معنی د ايمان سي، نو معنا د آيت داسي ده لايملک المجرمون چي څوک دي شفاعت وکړي الا من کان له عهد ای کان مؤمنًا لان الايمان

شرط للشفاعة، او ابن عباس رضي الله عنهما تفسير په شهادت سره د لا اله الا الله کړی دی او ابن ابي شيبة او ابن ابي حاتم او الطبراني او الحاكم چي حاكم يې د صحت دعوه كړې ده له ابن مسعود رضي الله عنه څخه چي ده دا آيت قرائت كړی او داسي يې وويل چي خدای پاک به ووايي په ورځ د قيامت من كان له عهد عندي فليقم هغه دي ولاړ سي فلا يقوم الا من قال هذا في الدنيا يعني دا دعاً يې كړې وي وفي رواية كل صباح ومسأ اللهم فاطر السموات والارض عالم الغيب والشهادة اني اعهد اليک في هذه الحيوة الدنيا انک ان تكلني الى نفسي تقربني من الشر وتباعدني من الخير واني لا اثق الا برحمتک فاجعله لي عهداً عندک تؤديه الي يوم القيامة انک لاتخلف الميعاد.

درويش وايي: چي ددې دعاً د كلماتو تفسير زه په دې نه كوم چي دغه عربي الفاظ چي له مشكوة څخه د سيد البشر صلی الله علیه وسلم راغلي دي د هغو الفاظو وينا ضروري ده كه يې څوک په ترجمه پوهېږي او كه نه.

تنبيه: په شفاعت د سيد الشافعين صلی الله علیه وسلم له ترمذي څخه بلكې د صحيحينو په روايت احاديث صحيحه راغلي دي لكن په هغو كي يو داسي متشابه الفاظ سته چي بېله عالم محدث څوک تأويل نسي كولای، نو چونكه زما تفسير د طالبانو او عمومي خلگو لپاره دی، نو له دې سببه مي هغه احاديث نه كړل ذكر چي بعض مطالعه كونكي يې پر ظاهر حمل نه كړي بلكې داسي عام الفهم احاديث به ذكر كړم سره د ترجمې چي هر خواننده په وه پوهېږي، طبراني او بيهقي له عمر بن الحزم الانصاري رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي عليه الصلوة والسلام درې شبانه روزه د خلگو سره ملاقات بند كړی ؤ صرف به د فرضي لمونځو لپاره له كوره راووتی چي لمونځ به يې وكړی بيرته به كور ته ولاړی چي څلورمه ورځ سوه د اصحابو كرامو رضي الله عنهم و ملاقات ته له كوره راووتی، موږ ورته وويل چي تاسي درې ورځي ملاقات زموږ سره بند كړی ؤ حتى چي زموږ دا گمان سو چي يوه نوې حادثه او واقعه پېښه سوې ده، عليه الصلوة والسلام ورته وويل لم يحدث الا خيراً نه دی پېښ سوی مگر نه د خير كار، هغه دا چي

زما رب زما سره وعده کړې وه چې ستا له امت څخه اوويا زره کسه بې حسابه جنت ته بيايم، په دې درې ورځو کې ما د زيادت د بې حسابه امتيانو وکړې فوجدت ربي ماجداً کريماً، نو خدای عَزَّوَجَلَّ ماته وويل چې د هر نفر سره د مخني اوويا زرو به نور بې حسابه جنت ته داخل کړم الحديث.

درویش وايي: چې په بعضې احاديثو مبارکه وو کې تعيين د من يدخل الجنة بلا حساب په بعض حديثو کې راغلي دي چې هغه کسان دي چې حمد د خدای جَلَّ جَلَالُهُ وايي في السراً (يعني د صحت او عافيت او د غنی په وخت کې حمد د خدای جَلَّ جَلَالُهُ) والضراً (يعني د فقر، ناجوړی الی غير ذالک) حمد د خدای وايي، او په بعض اخبارو کې "الذين تتجافى جنوبهم عن المضاجع" يعني د شپې د تهجد لپاره بغلونه ددوی پورته وي د خوب له ځايه څخه، او په بعض احاديثو کې راغلي دي چې هغه کسان چې حج يا عمرې ته تللي وي يا ذاهباً مړه سي يعني د کور له خوا ځي او يا راجعاً له مکې څخه مړه سي، او په بعضو کې داسي راغلي دي چې طالبان د علوم شرعيه وو دي او هغه ښځه چې د مېړه فرمانبرداره وي، يا ولد بار بالوالدين، يا هغه کسان چې لاتلهيهم تجارة ولابيع عن ذکر الله علامه بغدادي السيد محمود آلوسي رح په روح المعاني کې وايي چې وجه د جمع ددې اخبار چې ذکر سوه ظاهره ده انتهی.

درویش وايي: چې وجه د جمعې يې داده چې دغه په اخبار کې ذکر سوي کسان خو ډېر محدود کسان دي او هغه کسان چې په حديث مذکور کې عنقريب تېر سوه چې جنت ته بې حسابه هغه ډېر لوی عدد ؤ دا ټوله پکښې داخلېدای سي، بلکې هغه کسان چې په روايت کې د بخاري او مسلم له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا پکښې ځائېږي، دی وايي خرج الينا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذات يوم فقال عرضت على الامم" (پيش سوه امتونه د انبياً عَلَيْهِمُ السَّلَامُ يعني والله اعلم په عالم رؤياً کې، يو نبي به تېرېدی يو نفر به ورسره ؤ والنبي معه رجلان والنبي ليس معه احد والنبي معه الرهط (يعني لږ کسان تر لسو پوري) فرئيت سواداً کثيراً (ما وليدل يوه لويه ډله چې نبي يې ورسره ؤ) فرجوت انيکون امتي (زما اميد پيدا سو چې دا به زما

امت وي) فقيل هذا موسى وقومه، ثم قيل لي انظر فرئيت سواداً كثيراً (وروسته وويل سوه چي وګوره ما چي وكتل نهايت ډېر نفر مي وليدل يعني چي د موسى علیه السلام سره ورسره ؤ تر هغو هم ډېر وه) فقيل هؤلاً امتک ومع هؤلاً سبعون الفاً يدخلون الجنة بغير حساب وروسته اصحاب رضي الله عنهم سره متفرق سوه، او عليه الصلوة والسلام هم بيان راته ونه کړی په باره کي ددغو اوويا زرو کسانو چي دا به څوک وي، نو د صحابه كرامو رضي الله عنهم په دې كي اختلاف سو چا وويل چي موږ خو په شرک كي زو كړي يو لکن آمنا بالله ورسوله نو اوويا زره کسان به زموږ زامن وي، نو د عليه الصلوة والسلام څخه چي وروسته چا پوښتنه وکړه عليه الصلوة والسلام ورته وويل هم الذين لايسترقون (چي د چا څخه طلب د دم، تعويذ و څانبت نه كوي) ولايكتون (او داغ نه ایږدي د یوې ناجوړی له کبله په یو ځای کي د بدن) ولا يتطيرون (او نه بد فالي په يو شي کوي) وعلى ربهم يتوكلون (خاص پر خدای جل جلاله یې توكل وي).

درويش وايي: چي مظهري رح سوال کړی دی چي خدای جل جلاله د متقين كاملين حال بيان کړی لکه انبياً وغيرهم يعني په هغه آيت كي يوم نحشر المتقين آه، او د مجرمين ای الكافرين حال یې هم بيان کړی يعني بقوله "ونسوق" الخ، او د عامو مؤمنانو من الصالحين والمذنبين حال یې نه کړی بيان، بيا مظهري ددې په ځواب كي يو اوږد بيان کړی دی، درویش وايي چي هيڅ مفسر و دریمي ډلې ته اشاره نه ده کړې او حق هم دغه ده چي تقسيم د قرآن حاضر دی په دليل ددې چي متقين چي مقابل د مجرمين راغله چي مراد له مجرمين څخه كافران دي واعترف به المظهري رح ايضاً، نو مراد له متقين څخه متقين عن الكفر والشرک چي ټولو مؤمنانو ته شامل دي من الانبياً علیهم السلام والصالحين الكاملين وعامة المؤمنين والمذنبين غاية ما في الباب په درجاتو كي يې فرق ډېر وي حتى چي بعض گناه کاره مؤمنان که څه هم دوږخ ته ولاړ سي لکن اخير الامر په سبب د ايمان له وافدينو څخه د رحمن گرځي كما لايخفى، او مظهري چي هر څو اوږد بيان کړی دی تفاوت د درجاتو يې بيان

کړی دی وهو مسلم عند الکل وثابت بالاجماع لکن خبره دلته په دې کې ده چې مقابل د کافر کما هو معنی المجرمین چې متقي راسي مراد ځندي متقي من الشرک والکفر دی من کان سوأ کان تقواه في الدرجة الاعلی او الوسطی او الاسفل لکه عامة المؤمنین چې په دوی کې مذنبین هم داخل دي او درې سره وفد الرحمن دي اما اولاً او اخیراً مع تفاوت درجاتهم في القرب الی الله عزوجل، مثال یې دادی لکه یو سړی چې عمومي مېلمستیا جوړه کړي په هغه کې امیران خلګ راوبلل سي او د سړي خپل نږدې قریبان هم راوغوښتل سي او مساکین بېګانه هم دعوت سي په دې مېلمستیا کې چاته ډېر اعلی ترین خواړه ایږدي او په ډېرو معززو ځایو کې یې کښېنولي وي، او بعضو ته اوسط خواړه په اوسط ځای کې ورته کښېښول سي او بعضو ته ادنی خواړه ورکړل سي، د قصر د مهمان نواز په کښته اوطاقو کې ډوډۍ ورکړل سي او سره ددې چې خلګ خو ټوله د فلاني مېلمانه دي والله اعلم.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

او وایي کافران چې خدای جل جلاله د ځان لپاره ولد اخستی دی، نصاری وایي چې عیسی علیه السلام ابن الله دی، او یهودان وایي چې عزیر علیه السلام ابن الله دی او بعض مشرکین د مکې وایي چې ملائکه بنات الله دي نعوذ بالله من ذالک، قال الله عزوجل.

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾

تاسي راتګ وکړی یعني عقیده مو وکړه او وه مو وایه یو شی اد.

پوه سه: چې د "اد" معنی العجب والامر الفظیع والمنکر، په قاموس کې وایيای فعلتم فعلاً منکراً شدیداً آه.

تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾

قریب ده چې اسمانونه دي سره ځیري سي (التفطر بالفارسیة شګافته شدن ددې خبرې د بدۍ په سبب یعني قول الولد للرحمن) او ودي نړېږي غرونه.

پوه سه: چې "هداً" مصدر مؤکد دی د افعل محذوف چې حال دی له جبالو

ثخه ای حال کون الجبال تهد هدًا ای تکسر کسرًا عظیمًا وبالفارسية پاره پاره گردند، او بعض مفسرين وايي چي يتفترن چي اسمانونه دي پر دوی راونړېږي وتنشق الارض په مځکه کي دي دوی خسف سي، وتخر الجبال" او غرونه دي پر دوی راونړېږي او دوی دي تر لاندي سي.

أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾

له دې سببه چي دوی خدای ﷻ لره ولد ووایه چي دا ډېر خبیث او دروند قول دی او ناوړه خبره ده، قال ابن عباس وکعب رضي الله عنهما فزعت من هذا القول السموات والارض والجبال وجمیع الخلائق الا الثقلین ای الانس والجن وغضبت الملائکة وسعرت الجهنم حین قالوا ولدًا لله، او بعض مفسرين وايي ان هول هذه الکلمة وعظمها بحیث لولا حلم الله تخرب العالم وبدد قوائمه غضبًا علی من تفوه بهذا.... ابیات:

دا عیبونه چي پر خدای ویل کېږي
وړ ددې دي چي اسمان پر ونړېږي
دا درواغ چي پر خدای پاک باندي ثوک وايي
مناسب ورسره داده چي په مځکه کي ښنخېږي
ده واجب چي یو ممکن ثوک ولد بولي
وړ یې داده چي لوی غر پر ونړېږي

وَمَا يَنبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾

پوه سه: چي دا جمله حال ده له فاعل ثخه د "قالوا" ای قالوا ذالک والحال انه لاینبغي ای لایلیق لعلو شانه اتخاذ الولد لانه نقص بالاضافة الیه، او خدای ج منزه دی له نقائصو ثخه او دغه رنګه د ما لایلیق به.

إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾

نه دی هیڅ شی په اسمانو کي لکه ملائکه او نه په مځکه کي من الثقلین ای ما منهم احد کلمه د "ان" نافیه ده لکه "ما" او لفظ د "کل" مبتدأ ده خبر یې

اتی دی او کلمه د من موصوفه جار او مجرور يې صفت دی "الا اتی الرحمن عبداً" دا استثنأ مفرغ ده، والمعنی نه دی هیڅ شی مګر راتلونکی دی په عبودیت و رحمن ته ای الا هو مخلوق مملوک له تعالی ویأوی الیه بالعبودیة والانقیاد والولد لایکون عبداً للاب، ولذالک من ملک ابنه عتق علیه.

لَقَدْ أَحْصٰىهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿۹۴﴾

په تحقیق خدای ﷻ پر ټوله مخلوق احاطه کړې ده چي دده له علم او قدرت څخه هیڅ شی نه دی خارج (یعني څه چي مقدر دي هغه وده ته معلوم دي وبالعکس) او خدای ﷻ ته شمیر د ټولو شیانو او د هغو د احوالو او افعالو هم شمیر معلوم دی.

وَكُلُّهُمْ اٰتِيْهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿۹۵﴾

پوه سه: چي ضمیر د کلهم راجع دی و ذوی العقول ته د مخلوق، ولي ورته یوم القیامة لپاره د باز پرس دی، او دا خاص په ذوی العقول پوري دي، والمعنی الآیة هر یو له معبودینو څخه لکه عیسی، عزیر او ملائکه علیهم السلام او له عابدینو څخه ددوی، دوی به راځي و خدای ﷻ ته تنها.

فائده: لفظ د کل چي مضاف سي و معرفه ته که ضمیر وي نحو کلهم او که اسم ظاهر وي نحو کل الناس یجوز عود الضمیر الیه مفرداً نحو کلکم ذاهب مراعاتاً للفظه او عود د ضمیر جمع هم ورته روا دی باعتبار معناه نحو کلکم ذاهبون، نو دا سوال نه واردېږي چي کلهم خو جمع ؤ او "فرداً" چي لفظ مفرد دی خبر يې راغلی، وحاصل نفي الولد عنه تعالی بهذه الآیة دادی چي ټوله اتباع او انصار چي د اتباعو د نصرت امید ورته ؤ خدای ﷻ ته منفرد او تنها راځي چي محتاج وکومک او رحمت د خدای ﷻ به وي فکیف یجانسه ویناسبه احد حتی یتخذه ولداً ویشرکه تعالی کالولد في ملک الوالد تعالی الله عما یقول الظالمون علواً وفي الحدیث القدسي الصحیح کذبني ابن آدم "ای سبني ابن آدم الی الکذب" ولم یکن له ذالک (او ده لره نه ښایي چي نسبت د کذب ماته کوي)

وشتمني ولم يكن له ذالک (او ده ته دا نه ښايیده) اما تكذيبه اياي فقوله لن يعيدني كما بدأني (تكذيب زما داده چي بني آدم يعني بعضهم لكه مشركان دا وايي چي خدای ما بيرته نسي راګرځولای يعني په آخرت کي لكه چي ابتدأ يې زه پيدا كړی يم دا ولي تكذيب دی خدای ﷻ خو وايي چي په آخرت کي زه ټوله انسانان بيرته پيدا كوم) وليس اول الخلق باهون علي (او سره ددې چي نه دی اول پيدا كول اسانه پرما يعني تر وروسته پيدا كولو بلكې دواړه ماته يو شی دي) واما شتمه اياى فقوله اتخذ الله ولداً (ښكنځل يې دادي چي خدای ﷻ لره ولد سته) وانا الاحد اى المنفرد بصفات الكمال والمنزه عن النقص والزوال الصمد يعني المقصود اليه في كل الحوائج الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

په تحقيق هغه انسانان چي دوی ايمان راوړی وي او عمل يې كړی وي يعني اعمال د زړه او د جوارحو چي د شريعت سره برابر وي، نو ټوله دين محمدي تر دې لاندي داخل سو.

پوه سه: الذين سره د صله اسم ده ان دی او خبر يې دا قول د خدای ﷻ دی "سيجعل لهم الرحمن وداً" ژر دی چي خدای ﷻ به وګرځوي دوی لره محبت په زړو كي د مؤمنانو، يا معنی داده چي خدای ﷻ به محب ددوی سي.

درويش وايي: چي دا آيت په شان كي د عبدالرحمن بن عوف ﷺ نازل سوی دی كه يې څه هم حكم عام دی، ابن جرير رح وايي چي عبدالرحمن بن عوف ﷺ چي هجرت مديني منورې ته وكړی نو زړه يې خفه ؤ پر فراق د مكې د انهٔ يوالانو منهم شيبة بن ربيعه وعتبة بن ربيعة وابي بن خلف چي كافران وه، نو ده ته په دې آيت كي خدای ﷻ تسلي وركړه او وعده يې ورسره وكړه چي ده ته به په بدل كي د كافرانو محبين او دوستان د مؤمنانو وركړي، او طبراني په اوسط كي وايي چي دا آيت په شان كي د علي كرم الله وجهه نازل سوی دی يعني يجعل الله محبته في قلوب المؤمنين كلهم سوى الكافرين، قال رسول الله ﷺ من كنت مولاه فعلي

مولاه، كه زه و چاته دوست يم علي به هم د هغه دوست وي رواه احمد وابن ماجه عن البرأ ابن عازب رضي الله عنه، وروى البخاري ومسلم من حديث ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا احب الله عبداً قال لجبرئيل قد احب فلانًا فاحبه فيحبه جبرئيل بيا جبرئيل په اهل السموات كي اعلان وكړي چي خداى جل جلاله فلانى سړى محبوب گرځولى دى تاسي هم محبت ورسره كوئ فيحبه اهل السمأ ثم وضع له القبول في الارض يعني اهل الارض" هم په نظر د محبت ورته گورئ.

حكايت: يوسړي و عبدالله بن جعفر رح ته وويل چي فلانى سړى وايي چي زه ستاسره محبت لرم، زه دده رشتيا په څه شي معلوم كړم، عبدالله بن جعفر ورته وويل چي له خپل زړه څخه فتوىٰ وغواړه، كه تا په زړه كي دده سره محبت درلودى، نو دى رشتيا وايي يعني محبت درسره لري او كه تا محبت نه ورسره درلودى، نو دى درواغ وايي دى هم محبت نه درسره لري يعني غوړه مالي درسره كوي، ومن هذا قيل:

وعلى القلوب من القلوب دلائل ..... بالود قبل تشا هد الا شباع

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾

آسانه مو گرځولى دي قرآن ستا پر ژبه ((فكلمة بأ بمعنى على او مراد له لسان څخه لغت عربي دى او سبب د اسانى هم داغه دى، وبالفارسية "پس جز اين نيست كه آسان گردانيد ام قرآن رابر زبان تو، زيرا كه بلغت تو است "لتبشربه" اى بالقرآن "المتقين" اى المتقين عن الشرك، د زيري معنا داده چي ورته ووايي چي په قرآن كي د اوامر د خداى جل جلاله بيان مفصل ستـه، او د منهياتو كامل بيان ستـه، تاچي تاسي وروسته تر تقوى عن الشرك په هغه عمل وكړئ او امر يې پر ځاى كړئ او له منهياتو څخه يې پرهيز وكړئ، او يا د زيري معنا داده چي په تقوى د شرك څخه د ابدي دوږخه خلاص ياست)) "وتنذر به قومًا لدًا" او ته وبېروه په قرآن سره هغه قوم چي شديد الخصومة وي، چي اور د دوږخ يې مختار كړى تعصبًا وعنادًا وتكبرًا سره د وضوح د حق په معجزاتو بيناتو سره.

درويش وايي: چي د حصر معنا چي د انما څخه وفهمېدل داده چي قرآن ما

ددې لپاره پر تا نه دی نازل کړی چي ته د غم په درياب کي ځان ډوب کړه په سبب د عدم ايمان د قريشو بلکې ستا وظيفه زېری کول دي او بېرول دي هغه تا پر ځای کړه والهداية بمشيته تعالی مجده دی.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ ۭ

کلمه د "کم" خبريه ده مفيد د کثرت ده يعني ډېر موږ هلاک کړي دي دمخه تر کفارو د قريشو "من قرن" له اهل څخه د يوه قرن، په دې آيت کي تخويف دی د کفارو د قريشو او دلاوره کول دي د عليه الصلوة والسلام پر انذار د قريشو.

هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

آيا ته وينې "المخاطب هو النبي ﷺ او کل من هو اهل للخطاب" يعني ته وينې په يوه له حواس خمسه وو د هغو هلاک کړه سوو کفارو څخه يو څوک (والاستفهام للانکار يعني نه يې وينې، وکلمة من الثانية لاستغراق النفي المفهوم من همزة الانکار) او يا ته اورې دوی لره يو صوت خفي، اصل ترکيب د رکز د خفأ لپاره دی، حسين کاشفي رح وايي چي يعني چون عذاب ما بديشان فرود آمد مستاصل شدند از ايشان نه شخص باقی ماند که کسی اورا به بيند ونه اواز برجای که کسی بشنود بلکه موکل قهر الهی باهيچ کس نه ساخت وهمه را بدست فنا دردام خمول ونسيان انداخت انتهی بعبارته البليغة، شيخ سعدي رح وايي:

بگو آنچه دانی سخن سود مند .... وگر هيچ کس را نيايد پسند
که فردا پشيمان بر آرد خروش .... که اوخ چرا حق نکردم بگوش
بگمراه گفتن نکو ميروی .... گناه برد کست وجور قوی
مگو شهد شرين شکر فايقست .... کسی را که سقونيا لايق است
چه خوش گفت يک روزدارو فروش .... شفا بايدت دارو تلخ نوش

درويش وايي: چي د خدای جل جلاله په توفيق سره پوره سو تفسير د سورة مريم په وخت کي د ځابنت د شنبې ورځ د ربيع الاول د مياشتي اوله سنه (۱۴۳۰) هجري قمري، اوس هم ان شأ الله تعالی تفسير د سورة "طٰهٰ" شروع کېږي.

سُورَةُ طٰهٰ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَخَمْسٌ وَثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَفِيْهَا ثَمَانُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اللهم يسر على يد العبد الضعيف تفسير هذه السورة الجليلة بالصحة والعافية.

طٰهٰ ① مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ②

درويش وايي: چي تفصيل د مقطعات قرآنيه وو په تفسير کي د سورة البقرة حتى الوسع موږ بيان کړی دی، لکن په "طٰه" کي اختلاف تر نورو مقطعاتو ډېر دی (١) طٰه د قرآن نوم دی (٢) نوم دی د سورت، نو پر دې دوه تقديره "طٰه" مرفوع محلاً دی بحذف المبتدأ ای هذا قرآن او سورة (٣) "ط" ماخوذ ده له طاهر څخه او "ها" مأخوذ ده له هادي څخه چي نومان د خدای جَلَّ جَلَالُهُ دي، نو پر دې تقدير حرف ندأ ورسره محذوف دی والمعنى يا طاهر طهرنا من الذنوب يا هادي اهدنا الى صراط مستقيم (۴) "طٰه" د عليه الصلوة والسلام له نومانو څخه دی مثل احمد وحامد وغير ذالک کما جأ في الحديث "قال عليه الصلوة والسلام انا محمد وانا احمد والفاتح والقاسم والحاشر والعاقب والماحي وطٰه ويٰس ويؤيد قول هذا البعض الخطاب في عليک، نو بيا هم حرف ندأ يې ورسره محذوف کړه مثل يا رسول الله يعني يا طٰه افعل کذا (۵) مقاتل بن حيان رحمه الله وايي چي معنا د طٰه طي الارض بقدميک يعني دواړې پښې پر مځکه ايږده د تهجد په لمانځه کي، په حديث کي د بزار او د ابن مردويه رحمه الله د علي کرم الله وجهه داسي نقل راغلی دی چي څه وخت چي پر عليه الصلوة والسلام دا سورة نازل سو "يا ايها المزمل قم الليل الا قليلاً" نو عليه الصلوة والسلام به د احتياط له کبله ټوله شپه په قيام او لمانځه تېره کړه حتى چي پښې مبارکې يې وپړسېدلې من طول القيام، نو به يې يوه پښه پورته کړه چي يو ګړی هوسا سي، بيا به يې هغه پښه پر مځکه کښېښول هغه بله پښه به يې پورته کړه، نو جبرئيل ورته وويل طٰه بقدميک پر صيغه د امر على الارض دواړې پښې پر مځکه ايږده يا محمد، نو پر دې تقدير اصل د طٰه طأ وو چي د وطأ يطأ څخه جوړ دی، بيا يې

همزه ساکنه په هاً ساکنه بدل کړی نو طٰه ځندي جوړ سو او پر صيغه د امر په يو
قرائت کي راغلی هم دی (٦) ضحاک، مجاهد او عطاؒ وايي چي د "طٰهٰ"
معنی يا رجل ده، او قتادهؒ وايي چي يا رجل يې په سرياني ژبه سره معنی ده،
کلبيؒ وايي چي معنی يې يا انسان ده (٧) حسين کاشفيؒ وايي: يا "طا"
طهارت دل اوست از غير حق تعالی و "ها" هدايت اوست بقرب حق (٨) امام
جعفرؓ وايي "طٰهٰ" قسم بطهارة اهل البيت کريمه "ويطهرکم تطهيراً
يأوطوبٰی او هاوية ای الجنة والنار ته يې اشاره ده (٩) په زاد المسير کي وايي
چي "ط" طيبه ته اشاره ده چي مدينه منوره ده، او "ها" و مکې ته اشاره ده چي
په پای کي تا ده چي په وقف کي ها ګرځي، نو خدایﷻ په دې دوو حرمينو
قسم واخستی پر وروسته آيت.

درويش وايي: چي نوري ترجمې هم په تفاسيرو کي ليدل کېږي اوس بيرته
د آيت د ترجمې پر خوا.

موږ نه دی نازل کړی پر تا قرآن ددې لپاره چي ته ځان دومره ستړی کړې په
عبادت کي د شپې کمامر، په قاموس کي وايي الشقاً الشدة والعسر، او
جوهري په صحاح کي وايي چي مراد له شقاوة څخه دينوي و بدني دی وهو
التعب يعني ډېره ستړيا، او بيضاوي وايي الشقاً شائع بمعنی التعب آه.

اِلَّا تَذۡكِرَةً لِّمَن يَخۡشٰى ﴿٣﴾

"الا" استثنأ منقطع ده يعني لکن تذکيراً للناس، او بعض علمأ چي توهم کوي
چي تذکرةً دی مفعول له وي د "انزلنا" هغه غلطه خبره ده ولي يو فعل و دوه مفعول
له ته نه متعدي کېږي، يعني د انزلنا يو مفعول له "لتشقی" ذکر سو "لمن يخشی" د
هغه چا لپاره چي په زړه کي خشيت يعني بيره وي له عذاب څخه د خدایﷻ او
رقت وي يعني زړه نرم وي لکه ډېره سخت نه وي لکه د قريشو د کفارو.

تَنۡزِيۡلًا مِّمَّنۡ خَلَقَ الۡاَرۡضَ وَالسَّمٰوٰتِ الۡعُلٰى ﴿٤﴾

ای نزل تنزيلاً، نو تنزيلاً مفعول مطلق د فعل محذوف دی، له جانب څخه د هغه
چا يعني چي رب العالمين دی چي پيدا کړې يې ده ځمکه او اسمانونه چي لوړ دي.

فائده: د اسمانو او ځمکي تخصیص یې په ذکر سره وکړی، ولي چي دا دوه قوام د ټوله عالم دي او ځمکه تر اسمانو د مخه کړه یا لپاره د رعایه د فاصله یعني د اخیر د آیتو یا ددې سببه چي ځمکه وحس ته د بشر نژدې وه تر اسمانو، او علی جمع د علیا ده چي مؤنث د اعلی دی.

اَلرَّحۡمٰنُ عَلَى الۡعَرۡشِ اسۡتَوٰى ﴿۵﴾

درویش وایي: چي دا آیت په سورت یونس کي هم راغلی دی له متشابهاتو څخه د قرآن دی، عرش په لغت کي سریر الملک والاستوأ الاستقرار، مراد دلته استیلأ او غلبه ده والاستیلأ کنایة عن الملک ولي چي استیلأ د توابعو څخه د ملک ده، نو لازم یې ذکر کړی مراد ځندي ملزوم دی، په عرف کي د عربو وایي چي استوی فلان علی سریر الملک علی قصد الاخبار عن حاله بانه ملک وان لم یقعد علی السیریر المعهود اصلاً، بعض محققان وایي چي زموږ ایمان دی چي خدای ﷻ لره مکان نسته والا لزم قدم المکان، او دلائل عقلیه او نقلیه پر دې متفق دي چي لاقدیم الا الله وانه تعالی لم یرد في القرآن من الاستوأ الاستقرار والجلوس لانه یستلزم جسمیته تعالی بلکې مراد د خدای ﷻ بل شی دی او موږ په تعیین د هغې ځان نه مشغولوو خوفًا من الخطأ وتفویض علم المتشابهات الی الله عزوجل کما هو رأی من وقف علی اسم الجلالة ومایعلم تأویله الا الله وعلی هذا المذهب اکثر السلف، امام احمد امام مالک رح الاستوأ معلوم (ای ورد في القرآن) والکیفیة مجهولة والبحث عنها بدعة آه په احادیثو شریفه وو کي راغلي دي چي یو سړي د دوو متشابه آیتو پوښتنه د امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه څخه وکړه، نو امیر المؤمنین رض هغه سړی په دره وواهه، او له دې قسمه څخه دی "کل شئ هالک الا وجهه، ید الله فوق ایدیهم" وما جأ في الحدیث الصحیح ان جهنم یقول یوم القیامة حین یقال لها هل امتلئت فتقول هل من مرید حتی یضع تعالی قدمه علیها، فتقول قط قط آه، روح البیان وایي تعالی الله علواً کبیراً عما یقول الظالمون من المجسمة وغیرهم چي هغه خدای جسم بولي او هغه ته مکان وایي، او آیات وارده متشابهة او احادیث شریفه پر

ظاهره معنی حمل کوي، شیخ اکبر محي الدین ابن عربي قدس سره درفتوحات مکیه چنین فرموده که استوأ خداوند درقرآنست، ومراد بدین ایمانست، تأویل نجویم که تأویل درین باب طغیانست بظاهر قبول کنیم وبباطن تسلیم که این اعتقاد سفیان است (ای سفیان ثوري رح) اما میدانم که خداوند نه محتاج مکان است ونه عرش بردارنده اوست، که اوست بردارنده مکان (یعني خالق مکان) ونگه دارنده عرش انتهی بنقل روح البیان.

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ ٱلثَّرَىٰ ۞

خدای جل جلاله لره دي ملكًا وخلقًا چې په اسمانو کي من الملائكة والكواكب والانهار، او چې په مځکه کي من الجبال والانهار والاشجار والحيوانات والمعادن والجن والانس والشياطين والملائكة والدقائق، او هغه شیان چي لاندي دي تر خاک نمناک، بغوي رح وايي قال الضحاک رح یعني ماورأ الثری من شئ، حسین کاشفي رح وايي زمین بردوش فرشته است وقدمین فرشته بر صخره ایست، وسخره برشاخ گاوی وقوائم گاو برپشت ماهی از حوض کوثر وماهی ثابت است بر بحر، وبحر بر جهنم، وجهنم بر ریح، وریح بر حجابي از ظلمت وآن حجاب بر ثری، وعلم اهل اسمان وزمین تا ثری بیش نرسد، وما تحت الثری جز حق سبحانه تعالی نداند.

درویش وایي: چي ومثل هذا البیان انما یدرک بالنقل ولیس للعقل الیه سبیل.

درویش وایي: چي نژدې و بیان ته د کاشفي چي مظهري او روح البیان دواړو راوړی دی چي منقول له ابن عباس رضي الله عنه څخه دی، دی وايي چي مځکي ټولي پر شا د ماهي دي او ماهی پر یو دریاب دی، چي سر د ماهي ولکۍ د ماهي لاندي تر عرش سره جفتېږي او دریاب پر صخره دی خضرأ، او شین والی ددغې صخرې څخه دی او دا هغه صخره ده چي په سورة لقمان کي خدای جل جلاله ذکر کړی فتكن في صخرة والصخرة علی قرن ثور" د غوايي پر ښکر او غوايي پر ثری ولاړ دی، ولایعلم تحت الثری الا الله عزوجل وذالک الثور فاتح فاه" نو هغه وخت چي خدای پاک گرده دریابونه سره یو دریاب وگرځوي دا ټوله د غوايي په نس کي تو ی سي، نو

مځکه وچه پاته سي، درويش وايي ولا يعلم جنود ربک الا هو.

وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخْفَى ۝٧

پوه سه: چي قاضي بيضاوي ددې آيت داسي ترجمه کړې ده که ته يا محمد ؑ او يا "کل من يصلح للخطاب فاعلم انه غني عن جهرک فانه يعلم السر واخفى" ددې معنى داده چي اصل جزأ د ان محذوفه ده وهو قوله فاعلم آه، او "فانه يعلم آه دليل د محذوفي جزأ دى په ځاى کي يې د جزأ راوړى دى.

درويش وايي: چي مراد له جهر څخه په آيت کي جهر په ذکر د خداى جل جلاله دى يا په دعا سره.

پوه سه: چي حسن بصري په نقل د بغوي رح وايي چي مراد د سر دادى چي يو سړى بل ته پته خبره وکړي او اخفى داده چي په خپل زړه کي يې ساتلې وي، او د صوفيه په اصطلاح خصوصًا د نقشبنديه په اصطلاح سره ذکر خفي دى په ژبه سره او اخفى ذکر د لطائفه دى چي ژبه دخل نه پکښي لري صرف او صرف په تصور سره الله يا لا اله الا الله پر لطائفو وايي، چنانچه شاه نقشبند رحمة الله عليه وايي:

لب به بند وچشم بند وگوش بند ..... گر نه ديدى سر حق بر ما بخند

وتفصيل هذا الذکر واللطائف في کتب النقشبندية رح، او ابن عباس رضي الله عنهما او سعيد بن جبير رح وايي السر ماتسر في نفسک واخفى من السر ما يلقى الله في قلبک من بعد ولا تعلم انه سيحدث به لانک تعلم ماتسر به اليوم ولا تعلم ماتسر به غدًا والله يعلم ما اسرت به اليوم وما تسر به غدًا، او مجاهد رح وايي السر ماتسرون به من الناس واخفى الوسوسة، او علي بن طلحة رح وايي ما اسر به ابن آدم في نفسه، واخفى ما خفي عليه مما هو فاعله قبل ان يعمله، وقيل السر العزيمة على الفعل واخفى ما يخطر على القلب قبل العزيمة وقيل غير ذالک.

پوښتنه: "يعلم" خو مضارع ده، نو ددې معنى داده چي خداى جل جلاله پر حالي او استقبالي شيانو علم لري فقط او که څرنګه؟

ځواب: په محاوراتو کي د عربو داسي وايي فلان يحسن الى الفقرأ او مراد ددوى نه حال وي او نه استقبال، بلکې مراد ددوى وجود الاحسان منه في جميع

الازمنة، ومنه قوله تعالى "يعلم السر واخفى" والمراد ان علم السر واخفى دائم مستمر، ولي چي علم د خداى ﷻ منزه دى د تقييد په زمانه پوري لانه تعالى عالم في الازل بجميع الاشياء، فالتغير عند اهل السنة والجماعة في المعلوم بالماضي والحال والاستقبال لا على علمه تعالى عن الحدوث في الذات والصفات فافهم.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

نسته شايان او مستحق د عبادت بيله ده (لفظ "الله" مبتدأ دى "لا اله الا هو" يې خبر دى) ده لره دي ښائسته او زيبا نومان چي پر ټولو اسماؤ کي په حسن کي بالا دي لدلالتها على المعاني هي اشرف المعاني وافضلها واعتبار حسن اللفظ بحسن المعاني.

پوه سه: چي حسنى تانيث د احسن دى، قال الامام الرازي رح في التفسير الكبير چي علمأ وايي چي د خداى پاک څلور زره نومان دي درې زره د هغو لايعلمها الا الله والانبياء، پاته نو زر (۱۰۰۰) سوه، هغه درې سوه (۳۰۰) په تورات کي دي او درې سوه (۳۰۰) په انجيل کي دي او درې سوه (۳۰۰) په زبور کي دي او سل (۱۰۰) نومان يې په قرآن عظيم الشان کي دي چي نهه نيوي يې ښکاره او معلوم دي او يو نوم چي اسم اعظم دى په حجاب کي د استتار دى "من احصاها" که چا دا نهه نيوي نومان په ورځ کي ورد وګرځول دخل الجنة انتهى قول الامام رح.

درويش وايي: چي معاني ددې اسمأ الحسنى امام همام الغزالي قدس سره په شرح کي د اسمأ الحسنى ډېر ښه بيان کړې ده.

مسئله: بايد مسلمان پر خپلو اولادو باندي ښه ښه نومان ايږدي وفي الحديث اذا بعثتم الي رجلاً فابعثوا حسن الوجه وحسن الاسم، وفي الحديث اطلبوا الحوائج عند حسان الوجوه" ولي که حاجت ستا پر ځاى کړي په ښه ورين تندي يې پر ځاى کوي، او که حاجت مو نه کړي اجرا په ښه قول جواب درکوي، په يوه روايت کي راغلي دي چي يو صالح عالم او حکيم ته دوه کسه ورغله چي موږ ته وصيت وکړه يو حسن الوجه او بل قبيح الوجه ؤ، حکيم اول حسن الوجه ته وويل چي ته

حسن یې قبیح کار مه کوه، او قبیح ته یې وویل که ته قبیح کار وکړې لا به دي قبح زیاته سي، درویش وایي چي حکیم په حقیقت کي دواړو ته ښه نصیحت وکړی.

وَهَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ⑨

آیا تاته یا محمد (ﷺ) رسېدلې ده قصه د موسی، دا استفهام لپاره د تقریر یعني قد اتاک تلک القصة.

پوه سه: چي دا بیان د قصې د موسی عطف دی پر ماقبل بیان د نبوت د علیه الصلوة والسلام یعني ما انزلنا علیک القرآن آه من عطف القصة، په دې قصه کي علیه الصلوة والسلام باعثه کول دي پر صبر کولو په سخت حالاتو کي د نبوت لکه موسی ؑ چي تحمل کړی ؤ.

تنبیه: په صحیح روایاتو کي په ثبوت رسېدلې ده چي څه وخت چي موسی د خپل خسر شعیب علیهما السلام څخه رخصت اخستی یعني د رخصت وخت یې نژدې سو، نو موسی ؑ خپلي کور والا ته چي د شعیب ؑ لور وه داسي وویل چي ته دي خپل پلار ته ووایه چي موږ ته یو څو پسونه او مېږي راکړه او شپانه هم راسره کړي چي زموږ دا پسونه پیایي، چونکه د شعیب ؑ لور امیدواره هم وه نو موسی ؑ ورته وویل چي پلار ته دي ووایه چي یوه خادمه هم درکړي یعني ددې لپاره که چېري د لاري په اوږدو کي د زېږېدو واقعه پېښه سي هغه به ستا خدمت وکړي د وضع الحمل په سخت حال کي، د موسی ؑ کور والا هم خپل دا خواهشات پلار ته بیان کړه، نو پلار یې هغه غوښتنې ورپوره کړې، نو عدد د سفر کونکو موسی ؑ کور والا، شپانه او خادمه دغه څلور نفره.

پوه سه: شعیب ؑ خو لس کاله په موسی ؑ پسونه وپول او تر موسی دمخه دده لونو د پسو پول پر غاړه درلوده، اوس شعیب ؑ په خپله وعده وفا وکړه، نو موسی او دده کور والا یې سره یو ځای کړه یعني واده یې ورکړی تر هغه وروسته پینځه کاله نور موسی ؑ د شعیب ؑ په کور کي پاته سو چي مده د عمر یې څلوېښت کاله ته ورسېده رخصت یې ځندي واخستی، نو د موسی ؑ د اول ورتګ څخه پینځلس کاله تېر سوه، شعیب ؑ خو دمخه لا

مالداري درلوده، نو د پینځلسو کالو په دوران کې خدای ﷻ ده ته لوی مالي قدرت ورکړی حتی چې د لور سره یې مذکوره کومک وکړی، او دا احتمال هم سته چې شعیب علیه السلام په لونو شپني کوله زامن یې درلوده لکن کوچني وه، اوس چې پینځلس کاله تېر سوه زامن یې ځوانان سوه له شعیب علیه السلام څخه یې بار د کور ساتنې او د پسو د څرېدلو له اوږو څخه واوښتی.

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

وه یې ویل و اهل ته خپل چې تاسي دلې اوسېږئ په ماپسي مه رائځ، ما په سترګو ولیدی اور.

درویش وایي: چې په شرح المشارق کي وایي چي الاهل یفسر بالازواج والاولاد والاقارب والعبید والاماً والاصحاب، مظهري رح وایي لامرئته والرفقة آه، دا اشاره اجمالي وه تفصیل چې فقیر بیان کړی.

درویش وایي: چي په هغه تفصیل او قصه چي ما بیان کړه دا سوال دفع سو چي دده سره خو یوه ماینه ورسره وه، نو امر د "امکثوا" چي جمع ده و چاته دی؟ باید امکثي یې ویلی وای فافهم.

لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ⑩

شاید چي زه راوړم تاسي ته یوه شغله د لرګي په سر کي (د اور سکروټه) چي د لوی اور څخه به یې راواخلم، او یا به زه پیدا کړم پر اور باندي په راتلو سوو خلګو کي لارښوونکی د لاري، راوي د قصې وایي چي د موسی علیه السلام څخه لار هم ورکه سوې وه، او کلمه د "او" په ظن کي د موسی لپاره د منع الخلود ده، ولي جمع خو یې روا ده.

درویش وایي: چي په بل ځای کي د قرآن عزیز داسي راغلي دي "لعلکم تصتطلون" شاید چي تاسي به ځانونه په تاوده کړئ، یعني هغه شعله چي زه یې راوړم نور بتي به پر واچوو تاسي به ځانونه په تاوده کړئ، راوي وایي چي په دغه شپه ډېر یخ ؤ.

فائده: موسی علیه السلام ولي لعلي وو ايه، داسي يې نه وويل آتيكم، لـه دې سببه چي دده يقين نه ؤ پر وفا بالعهد سره، وهذا شان الانبيأ علیهم السلام.

فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِيَ يَٰمُوسَىٰٓ ⑪

چي ورغلی موسی (علیه السلام) د اور و ځای ته، نعره وكړل سوه يا موسی، بغوي رح وايي چي موسی علیه السلام چي هغه ځای ته ورغلی يوه شنه درخته ولاړه وه شاوخوا اور پر راتاؤ سوی ؤ لکه يو نادر روښانه شي چي نه شين والی د درختي د اور وه رڼا تـه تاوان رسوي او نه ضوء د اوز درختي ته تاوان رساوه، راوي وايي چي موسی علیه السلام د تعجب په درياب کي حيران سو او لاسونه يې پر سترگو ونيول.

يوه سه: چي اكثره مفسرين وايي چي موسی علیه السلام چي رڼا وليدل هغه اور نه ؤ بلكې نور ؤ صرف دده گمان د اور پر كېدی او دوی وايي چي دا نور د رب جل وعلی ؤ وهو قول ابن عباس وعكرمه رضی الله عنهم وغيرهما، او سعيد بن جبير رح وايي هي النار بعينها وهي احد عجائب قدرته تعالی كمامر من قول البغوي آنفا، موسی علیه السلام د اور پر شاوخوا هيڅ بني آدم ونه ليدی لكه دده چي گمان ؤ چي وه يې ويل او اجد علی النار هدیً.

إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ

پـه تحقيق زه ستا خدای جل جلاله يم، بغوي رح وايي چي وهب بن منبه رح وايي "نودي من الشجرة يا موسیٰ" فاجاب سريعاً زه نه پوهېږم څوک ماته ناري وهي او داسي يې وويل چي اواز دي اورم ولا ادري مكانک فاين انت؟ قال انا فوقک ومعک وامامک وخلفک واقرب اليک من نفسک، نو موسی علیه السلام پوه سو چي داسي هيئت نه ښايي مگر د خدای جل جلاله سره، نو يې يقين سو چي خبري كونكي خدای جل جلاله دی، او موسی علیه السلام دا خبري د شپږو جهتو څخه اورېدلي او پـه ټولـو اندامو نـه يوازي په غوږو، دا بل دليل سو و موسی علیه السلام ته چي خبري كونكی رب عزوجل دی، نو هغه وسوسه د ابليس هم لـه ده څخه دفعه سوه چي شايد خبري كونكی بـه شيطان وي كما وسوس اليه قاله البيضاوي رح.

فَاخۡلَعۡ نَعۡلَيۡكَ

وکاره چوتي دي، بین المفسرون رحمهم الله دا امر د خلع نعلین لپاره د دا ذیل سببو ؤ (۱) بعض لکه بغوي رح د ابن مسعود رض څخه یې روایت کړی دی چې د موسی ؑ چوتي د خره د پوست وې غیر مدبوغ انتهی، نو خطاب پر دې تقدیر د تأدیب دی، لکن حسین کاشفي رح وایي اصح آن است که نعلین از پوست بقر بوده طاهرتین آه (۲) بغض مفسرین رح وایي چې لڅې پښې ادب او تواضع په لوی دربار کې لکه د مناجات د رب العالمین، څکه بشر الحافي رح او نور صالحان به لڅې پښې ګرځېدل ...... بیت:

گنجی که زمین و اسمان طالب اوست ... چون درنگری برهنه پایان دارند

(۴) مجاهد او عکرمه رح وایي چې ددې سببه په خلع النعلین موسی علیه السلام امر کړی چې دده په پښو پوري خاوري د ارض مقدسه ومونښلې فتناله برکتها په هر صورت موسی علیه السلام چوتي وکښلې او د شېلې هغه خوا ته یې وغورځولې.

إِنَّكَ بِالۡوَادِ الۡمُقَدَّسِ طُوًى ﴿۱۲﴾

په تحقیق ته په پاکه شېله کې یې چې طوی یې نوم دی، نو طوی عطف بیان دی د واد المقدس روح البیان، او په قاموس کې وایي چې مطلق وادي هغه خلاص فارغه ځای دی په منځ کې د غرو یا د غونډیو، او طوی د یو شېلې نوم دی په شام کې، نو که یې څوک په تنوین وایي، نو منصرف دی په تأویل د مکان، او که یې څوک بې تنوینه وایي، نو په تأویل البقعة دی غیرٌ منصرف للعلمیة والتانیث.

قانون: په نومانو کې د بلدانو او د قریو انصراف او عدم انصراف دواړه روا دي بالجهتین المذکورتین فافهم.

وَأَنَا اخۡتَرۡتُكَ فَاسۡتَمِعۡ لِمَا يُوحَىٰ ﴿۱۳﴾

او ته ما برګزیده کړې یعني للنبوة والرسالة، نو غوږ ونسه هغه څه ته چې تاته یې وحي کړل کېږي یعني زما له خوا څخه یعني من الامر والنهي.

پوه سه: چي کلمه د لام متعلق ده په فاستمع پوري او لام زائد دی په مفعول کي لان استمع متعدي بنفسه کما في ردف لکم، او مظهري رح وايي چي متعلق دی په دواړو مفعولو پوري يعني اخترتک واستمع على التنازع آه ولا يخفى مافيه فتأمل.

إِنَّنِيٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدۡنِي وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ﴿١٤﴾

په تحقيق سره زه خدای يم نسته مستحق د عبادت بېله ما، دا بيان د اصل الاصول دی چي توحيد دی، او زما عبادت کوه خاصةً لاغيري دا کمال د عمل دی يعني د يوه خدای ﷻ عبادت کول.

پوه سه: چي دا آيت بيان دی د مايوحی "واقم الصلوة" او سم کوه لمونځ.

پوښتنه: په "فاعبدني" کي خو لمونځ هم داخل ؤ، نو د جلا راوړلو يې څه فائده؟

ځواب: تخصيص بعد التعميم لکمال الاهتمام بها وعلو منزلتها في سائر العبادات، قال رسول الله ﷺ "الصلوة عماد الدين" لمونځ ستن او ميل دی د دين، رواه ابو نعيم والبيهقي، وفي رواية فمن اقامها فقد امام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين، وفي رواية عن علي كرم الله وجهه الصلوة عماد الايمان، وفي رواية عن انس رض الصلوة نور الايمان، وروى البخاري ومسلم عن ابن مسعود رض ده وويل چي ما سوال وکړی د آن حضرت ﷺ څخه ای الاعمال احب الى الله قال الصلوة، او مسلم له جابر رض څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل بين العبد والكفر ترک الصلوة، او احمد، بيهقي او دارمي له عبد الله بن عمرو ابن العاص رض روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يوه ورځ د لمانځه بيان کاوه او وه يې ويل من حافظ عليها (کې دوام وکړی پر لمانځه) كانت له نوراً او برهانًا ونجاةً يوم القيامة ومن لم يحافظ عليها لم يكن له نور والبرهان ولانجاة يوم القيامة وكان يوم القيامة مع قارون وفرعون وهامان وابي بن خلف.

درويش وايي: چي دا حديث يا محمول دی چي تهاونًا لمونځ نه کوي يا محمول دی پر غايت زجر پر ترک د لمانځه، والى ظاهر هذه الاحاديث ذهب احمد بن حنبل رح ان من ترک الصلوة متعمداً فقد كفر، او بل تخصيص د لمانځه په ذکر

سره دادی چي فقهاً علیهم السلام وايي چي لمونځ حسن لذاته دی بخلاف اکثر العبادات فان الصوم حسن لاجل قهر النفس الامارة بالسوء، او زکوة لپاره د دفع د حاجت د فقير، او حج لتعظيم بيت الله الشريف ونحو ذالک.

"لذکري" لپاره د زکر زما، ولي چي د لمانځه تول اجزا ذکر د خدای تعالی دي او شغل دی د خدای ﷻ په زړه کي چي حضور قلبي پر ځای کوي، او په ژبه سره چي قرائت د قرآن دی او تسبيحات د رکوع او سجدې او په قعده کي التحيات ويل دي او په اعضاؤ سره يعني قيام، کوع او سجده ده.

درويش وايي: چي لمونځ پر شرائطو او ارکانو او سننو او مستحباتو مشتمل وي او په حضور قلبي وي، د داسي لمانځه په باره کي خدای پاک وايي "ان الصلوة تنهی عن الفحشأ والمنکر الآية" او بعض يې داسي ترجمه کوي لان اذکرک بالرحمة والثنأ، روی البخاري و مسلم عن ابي هريرة رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ چي خدای ﷻ وايي "انا عند ظن عبدي بي وانا معه اذا ذکرني فان ذکرني في نفسه ذکرته في نفسي وان ذکرني في ملأ ذکرته في ملأ خير منه" ژباړه: عليه الصلوة والسلام وويل چي خدای ﷻ وايي چي زه پر ظن د بنده يم پر ما باندي او زه دده سره ملګری يم يعني بلا کيف او يا په علم سره پر حال دده چي دی ما ذکر کوي، نو که يې زه ذکر کړم په زړه کي يا معنی دا چي ده يوازي زما ذکر کاوه زه به يې هم په نفس کي ذکر کړم.

درويش وايي: چي اطلاق د نفس پر خدای ﷻ باندي مشاکلة دی لقوله في نفسه آه، مثل جزأ سيئة سيئة بمثلها، يا معنی داده چي زه به يې هم تنها ذکر کړم يعني بيله جماعته د ملکو کمايدل عليه مابعده، يعني که يې زه ذکر کړم په جماعت کي د خلګو زه به هغه سړی ذکر کړم په داسې جماعت کي چي د هغه تر جماعت به ښه وي يعني في جماعة الملائکة الکرام.

درويش وايي: چي روح البيان فقط اوله معنی راوړې ده، او مظهري او روح المعاني دا معنی هم راوړې ده چي "لذکری" بيان د علت د اقيم الصلوة نه دی بلکې قيد دی د "اقيم الصلوةْ" لپاره، والمعنی لمونځ کوه خاص زما

د ذکر لپاره، ریأ مه په ګډوه او غیر له ما څخه بل شی مه پکښې یادوه.

درویش وایي: چي فرضي لمونځونه چي څوک کوي په نفس کولو کي خو يې ریأ نسته، اما په هیئت کي يې د ریأ امکان سته، یعني د خلګو په حضور کي په ښه طمانیت او مراعات د تعدیل الارکان لمونځ کوي او چي یوازي وي چابک چابک بېله مراعات د تعدیل الارکان لمونځ کوي، نو دې سړي لره د خلګو په حضور د لمانځه د هیئت ثواب خو نسته البته د اصل لمانځه غاړي يې خلاصي سوې، لکن په نوافلو لمونځو کي هم په اصل کي او هم په هیئت کي يې ریأ کاري مهم ځای لري فتدبر، او بعض مفسرانو حذف د مضاف مختاره کړی یعني "اقم الصلوة لذکر صلوٰتي" یعني که د سړي لمونځ هېر ؤ هر وخت چي يې ورپیاد سي ودې ګذاري لکه په حدیث کي د بخاري او مسلم چي راغلي دي په روایت د انس بن مالک رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ من نسي صلوةً او نام عنها فکفارتها ان یصلیها اذا ذکرها" وفي روایة لاکفارة لها الا ذالک ثم اورد علیه الصلوة والسلام دا آیت په دلیل کي قال الله تعالی "اقم الصلوة لذکري" ویؤیده ماجأ في قرائة لهذه الآیة "للذکری" فافهم یعني بدون الاضافة.

إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا

په تحقیق قیامت راتلونکی دی.

پوه سه: چي "ان الساعة آتیة" یا تعلیل د امر بالعبارة فالمعنی چي تاسي عبادت کوئ ولي چي ورځ د قیامت راتلونکې ده او د عبادت ثواب به هورې درکړل سي، او یا جمله مستأنفه د بیان فوائد العبادة "اکاد اخفیها" اخفش يې داسي ترجمه کړې ده ارید اخفیها ای اخفی وقتها یغني ترجمه اکاد یه په ارید سره کړې ده، او بغوي وایي چي لفظ د "اکاد" زائد دی ومعنی الآیة اخفی وقتها آه، وفیه مافیه فتأمل، وفي الجلالین استرها للتعظیم والتهویل د لفظ اکاد صله انتهی ای زائدة.

درویش وایي: چي فائده د اخفی يې داده چي خلګ هر وخت په حذر کي وي له قیامت څخه، لکه لفظ د عسی په بل آیت کي "قل عسی انیکون قریباً"

لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا تَسْعٰى ﴿۱۵﴾

تاچي جزأ ورکړه یعني په هغه ورځ کي د قیامت وه هر نفس ته یعني هر سړي ته جزأ د ما تسعی (په حذف د مضاف) یعني چي د عمل کړی وي په دنیا کي "ایمانًا وطاعةً او کفرًا ومعصیةً" والجزأ اما الجنة واما النار.

پوه سه: چي حرف جر متعلق په آتیة پوري دی وما بینهما جمله معترضه ده او کلمه د ما یا مصدریه ده ای بسببها او یا موصوله بحذف العائد ای بعمل سعی فیه.

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا

نو تا دي منع نه کړي له ملاقات څخه د خدای ﷻ یا له ایمان څخه د اتیان الساعة یا عن اقامة الصلوة یا عمل للساعة) وعلی جمیع الوجوه الضمیر المونث راجع الی الساعة.فافهم) هغه څوک چي ایمان نه لري پر ساعت.

فائده: ضمیر مخاطبد یصدنک راجع دی و موسی ته، او کلمه د "من آه" فاعل د فعل دی، نو ظاهر د آیت علی ماقال روح البیان وروح المعاني والمظهري والبیضاوي، نهی د کافر دی له صد څخه د موسی علیه السلام له ایمان څخه پر قیامت، او نهي په معنی کي د موسی علیه السلام دې ته قبول د قول د مانع عن الایمان بالساعة مه کوه، ددې مثال داسي دی لکه یو سړی چي ووایي لا ارینک هٰهنا چي په دې قول کي ظاهرًا نهي د ځان دی له رؤیت څخه د مخاطب او په حقیقت کي نهي د مخاطب دي چي ته په ما ځان نه وینه فافهم.

پوه سه: چي مراد من لایؤمن آه څخه کفار دي لکه فرعون وقومه القبط کما سیئاتي عنقریب.

وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ﴿۱۶﴾

"واتبع هواه" عطف دی پر "لایؤمن" او متابعت کوي د خپلو خواهشاتو نفسیه وو او لذات فانیه ؤ او په عاقبت کي فکر نه وهي او پر جزأ د ورځي د قیامت ایمان نه لري "فتردی" او که یې فرضًا ته انصداد په صد سره وکړې نو ته

به هلاک سي "فتردی" ځواب د نهي دی.

وَمَا تِلْكَ

پوه سه: چي کلمه د "ما" مرفوع محلاً ده مبتدأ ده او "تلک" په محل کي د رفع يې خبر دی، او کلمه د "تلک" په معنی د هذه ده او استفهام لپاره د تقرير دی يعني چي موسی علیہ السلام په لکړه وهلو سره وروسته عجائب د قدرت ووينې چي مار سي نو دا به يې يقين سي چي دا معجزه ده په مقابل کي د منکر.

پوښتنه: که خدای جل جلاله پاک ورته ويلي وای چي د کافرانو سره د مقابلې په وخت کي دا لکړه غورځوه مار کېږي به، څه استحاله به لازمه سوې وای؟

ځواب: چي موسی علیہ السلام دلته په کوه طور کي يعني وادی المقدس کي د لکړي ماروالی او بيرته د موسی علیہ السلام را اخستل نه وای تجربه سوی، نو په وخت کي د مقابلې که مار سوی وای، موسی علیہ السلام په خپله لاس نه سوای وروړلای يعني بېرېدی به.

بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿١٧﴾

ای کائنة بيمينک" نو دا لفظ حال دی او عامل يې معنوي دی يعني معنی د اسم اشارة چي اشبه ده "مثل ما جاً في القرآن العزيز هذا بعلي شيخًا" فلا يرد ان الحال ما يبين حال الفاعل اوالمفعول به کماتقرر في النحو، که څه هم ندأ په لفظ د يٰموسٰی په سر کي د قصې تېره سوې وه لکن دلته چي مکرر راوړی د پاره د استيناس د ده.

پوه سه: چي تخصيص د يمين چي وکړی او داسي نه وويل سول "ما يدک مع انه اخصر لاحتمال انيکون في يده اليسری شيئًا آخر کالخاتم فيستبه الحال علی موسی علیہ السلام.

قَالَ هِيَ عَصَايَ

موسٰی علیہ السلام وويل چي دا زما لکړه ده حسين کاشفي رحمه الله وايي "ان عصا از چوب بهشت بود وسر آن دوشاخه بود ودر زير او سنان آهن بود طول او ده گز

بزراع موسى نامش عليق بود يا بتحه آدم عليه السلام از بهشت آورده قرنا بعد قرن ميراث بشعيب عليه السلام رسيده بود و ازو بموسى عليه السلام انتهى او بعض مفسرين وايي چي طول يې (۱۲) زراع وو بزراع موسى استودعها ملك من الملائكة بصورة انسان عند شعيب عليه السلام انتهى.

أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿۱۸﴾

زه تکيه کوم پر دې لکړه يعني چي ستړی سم، او يا تر لوی لښتي غورځم او يا پسونه چي يو ځای په وښو کي ايله کړم زه پر دې تکيه وکړم ورته ولاړ يم، او زه بلگونه د درختو رارژوم په دې لکړه د پسو دپاره يعني د درختي ښاخ په ووهم خزان بلگونه يې توی سي پسونه يې وخوري، او مالره په دې لکړه کي نور مقاصد هم سته.

پوه سه: چي "أُخرىٰ" صفت د مآرب دی مفرد چي راوړی او سره د دې چي مآرب خو جمع ده نو قياس چي اخر ويل سوی وای چي جمع ده، لکن مآرب يې تأويل د جماعت کړی چي مفرد سي او د آياتو پايونه به سره برابر سي چي په عربي يې رؤس الآی بولي د نورو مآرب د موسىٰ عليه السلام څه مراد وه (۱) پر اوږه يې ونسم په سر پوري يې مشکوله دابو يا زاد السفر وځړوم (۲) پر دوه ښاخه د لکړي پتهو واچوم پر ځان سايه جوړه کړم لکه سايوان (۳) د يو ځا څخه چي اوبه را کاږم که تناو لنډ وو دلکړي مچک په کښبي بند کړم اوپه په را وکاږم (۴) که يو درنده مي په پسو گډ سي په دغه لکړه مقابله او جنگ ورسره کوم (۵) روح البيان وايې چي د شپې بې دغه دوو سرو دلکړي لکه څراغان رڼا بې کوله (٦) او دې لکړي به د ده خبري هم کولې انتهىٰ والله اعلم.

پوښتنه: خدای جل جلاله خو د موسىٰ عليه السلام څخه پوښتنه وکړه "وما تلك" اه نو د دې سوال د جواب خو فقط "هي عصاي" کافي وو نو موسىٰ عليه السلام دا نور بيان ولي په جواب کي راوړی؟

ځواب: اهل عشق وايې چي موسىٰ عليه السلام چي پر قدر د جواب بالا بود وکړی يعني تر عصای او نور بسط يې کلام ته ورکړی "التذاذ بكلام المحبوب" لكن

مجملاً يې په آخير كي دا وويل "ولي فيها مآرب اخرى" هغه يې كړه "ادبًا مع الله عز وجل وخوفًا من تطويل الكلام" قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي د موسٰى عليه السلام دا خيال سو چي مقصود په سوال كي د رب العزة جل جلاله پوښتنه د ماهيت د ما في اليمين او بيان د منافعو د لكړي دى نو ځكه يې منافع د لكړي تفصيلاً او مجملاً ورته بيان كړه تا چي وروسته دا لكړه مار وګرځيدى په پوه چي دا امر خارق العادة ده او معجزه بې وګڼي.

قَالَ أَلْقِهَا يَٰمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

خداى پاک ورته وويل لكړه دي پر مځكه واچوه يعني د تكې شى دي ايسته كړه چي د انبيأ عليهم السلام تكيه پر خداى جل جلاله بايد وي او بل دا چي عجائب د قدرت د خداى جل جلاله به پكښې ووينې چي په زړه كي به تصور هم وو "والالقأ والطرح والنبذ بمعنى واحد.

فَأَلْقَىٰهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾

نو موسٰى عليه السلام بلا تراخ لكړه پر مځكه وغورځول نو نابيره هغه لكړه مار سوه چي چابک چابک پر نس روانه وه.

پوه سه: چي خداى جل جلاله د قرآن په بل ځاى كي داسي ويلي دي "كانها جان" جان سپک مارته وايې چي په بدن كښنى وي چي په پښتو يې كوچه مار بولي او په بل ځاى كي "فاذا هي ثعبان" ثعبان هغه لوى مار ته په نوع كي د مارانو وايې چي په پښتو يې افي مار بولي.

پوه سه: چي "حية" مشترک لفظ دى په مابين كي د صغير چي جان يې بولي او به مابين كي د لوى چي ثعبان يې بولي "والجمع بين الجان والثعبان" په دوو وجهو مفسرينو كړې ده چي لكړه په ابتدايي حالت كي لكه د لكړي جسم چي د نري مار جان به سوه وروسته كرار كرار پړسيدله چي په انتهائي حالت كي به ثعبان ځندي جوړ سو او بعض مفسرين رحمهم الله وايې چي په ابتدايي حالت كي په جسم كي د ثعبان وه او چابک تګ يې د جان وو.

درويش وايي: چي دا توجيه موافق د ظاهراً دعباراتو سره د قرآن حيث قال

كانها جان ولم يقل فاذا هي جان كما قال فاذا هي ثعبان فتدبر هداک الله.
ابن اسحاق وايې چي لکړه چي ثعبان سوه چي په مخه به هر شی ورتی که ډېره وای که لرګی هغه بې تیراواه او سترګي لکه اور بریښېدې او د غاښوڅخه یې ږغ پورته کیدی او چي خوله بې وازه کړه (۴۰)څلوېښت ګزه یې د دوو کرغښيو تر مابين فاصله وه موسیٰ علیه السلام ځندي وبېرېدی "ولم يعقب" ولي چي بېره طبع بشري ده وروسته یې د خدايه څخه حیاً په زړه کي پیدا سوه ودرېدی.
پوښتنه: موسیٰ علیه السلام خو هم نبي وو نو ولي د مار څخه وبېرېدی کما حکی الله تعالیٰ "ولّی مدبراً ولم يعقب" او ابراهیم علیه السلام د اوره د نمرود نه بېرېدی حتی چي دی یې په لاسونو په منجنيق نمروديانو وغورځاوه او ورته نارسيده جبرئيل ورته راغلی په امر د خدای عز وجل امتحاناً جبرئيل ورته وویل "بل لک من حاجة قال ابراهیم علیه السلام اما اليک فلا" جبرئيل ورته وویل خدای جل جلاله ته سوال د نجات وکړه ابراهیم علیه السلام ورته وویل حسبي من سؤالي علمه بحالي الی آخير القصة؟
ځواب: د موسیٰ علیه السلام ابتدائي حالت د نبوة او د ابراهیم علیه السلام انتهائي حالت وو د رسالت "وفرق عظيم بين الابتدأ والانتهأ للرسل والانبيأ علیهم السلام ته نه ګوري چي علیه الصلوة والسلام ته چي جبرئيل په صورت بشري ځان ورښکاره کړی چي علیه الصلوة والسلام د جبل حرأ څخه د کور خواته را روان وو او علیه الصلوة والسلام یې په ځیګر پوري ټینګ ونیوی، نو وربېږدې دی او کورته راغلی چي ابتدائي حالات وو نبوت د ده حتّی رفته رفته خدای جل جلاله دونه استعداد کامل ورکړی په انتهائي حالتو کي چي جبرئيل پر خپل صورت اصلي وليدی په ليلة المعراج کي کما قال الله "ولقد راٰه نزلة اخرٰی عند سدرة المنتهٰی.

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

خدای پاک ورته وویل "يموسیٰ" مخ پر را واړوه او واخله دا مار یعني بېرته په راسته لاس او بېربړه مه ځندي (لقوله تعالیٰ لا يخاف لدی المرسلون) ژر دی چي موږ به را وګرځو دغه ستا لکړه (چي اوس د مار په شکل ده) وهیئت او حالت ته چي دمخه ؤ یعني بیرته به د لرګي لکړه سي.

پوه سه: چي روح المعاني، روح البيان او مظهري رح وايي چي "سيرت" پر وزن د فعلة دى مشتق من السير چي تگ ته وايې دلته مجازاً په معنى د طريقې او هيئت دى.

فائده: "سيرتها" منصوب دى په نزع د حرف جر اى الى سيرتها الاولى بعد الاخذ" بغوي رحمه الله وايې چي موسىٰ عليه السلام يو پټودر لودى د وړيو نو څه وخت چي خداى جل جلاله د ته وو ويل "خذها" ده پټو پر لاس ويېچى "فامره ان يكشف يده" چي لاس دي لڅ کړه ده لاس لڅ کړى د مار وخولې ته يې ور حمله کړه "فاذا هي عصاكانت" او د ده لاس په هغه ځاى کي وو چي د به يې خوا پر لګړه تکيه کوله لاس بې پر د غه ځاى ايښووى يعني مابين الثعبتين، قال المفسرون رحمه الله اراد الله ان يرى موسىٰ ما اعطاه من الآية التي لا يقدر عليه مخلوق لئلا يفزع منها اذا القاها عند فرعون.

درویش وايې: چي په پښتو ژبه د دغه عبارت عربي بيان د مخه تير سو.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ

او جوت کړه لاس خپل (فقير وايې که څه هم لاس يو اندام دى تر اوږې پوري لكن مراد ځندي دلته كف يمنىٰ دى).

پوه سه: چي د انسان دوه جناهان دي چي په پښتو يې بغلونه بولي دلته مراد ځندي چپه بغل دى، يعني كف يمنى دي په چپه بغل کي ونسه، بيضاوي وايي چي دوو بغلو ته دانسان جناحان وايې استعارة من جناحي الطائر يعني د مرغه دوه وزره په قاموس کي وايې چي جناح يد او عضد او ابطا ته وايې آه، مراد ځندي دلته ابط دى يعني تخرګ.

تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾

را وبه وزي مجزوم دى جواب د امر دى والتقدير اضمم آه واخرج تخرج، سپين چي ځلېږي به حال دى من الضمير المستكن په تخرج کي بيله عيبه او بد اسېدو چي دا كنايه ده له پس څخه، ولي چي طبائع د خلګو له پيسه څخه نفرت کوي، بغوي رحمه الله وايې چي قال ابن عباس رضي الله عنه كان ليد موسىٰ عليه السلام نور ساطع يفئ يالليل والنهار كضوء الشمس والقمر آه.

درویش وایي: چي د دې حدیث دا معنا نه ده چي موسٰی علیه السلام چي به یو وار لاس داخل تحت البغل، نو د همېشه د پاره د ورځي د پاره به لکه لمر پرېښي دی او د شپې لکه سپوږمۍ "لانه لم یقل احد من المفسرین رحمهم الله بلکه مراد دا دی چي د تر بغل به لاس لاندي کړی چي راوبې استی لکه لمر یا سپوږمۍ پرېښېدی به حتی یری الناس چي بیرته بې تر بغل لاندي کړی پر خپل اصلي رنګ به را ووت "آیة اخری" دابله معجزه د ستا پر صدق په دعوی کي د نبوت ولي چي دا هم خرق العادة کار دی کما هو معنی المعجزة لانها امر خارق للعادة الالهیة اظهره الله علی ید مدعی النبوة تصدیقا له" د اخري معنا دا ده چي غیر د عصا څخه.

پوه سه: چي آیة حال ثاني د ضمیر څخه د تخرج او من الضمیر في بیضا" او چا چي ویلي دي آیة مفعول به په اضمار د خذ آه تکلف مستغني عنه.

لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرٰى ﴿۲۳﴾

پوه سه: چي کلمه لام تعلیل د فعل مقدر ای فعلنا ما فعلنا یعني عصا مو مار کړه او ید مو بیضا کړی چي په تا وونو بعض آیاتو څخه چي دا بعض لوی مهجزې دي ستا دال پر صدق د دعوې د نبوة ستا.

درویش وایي: چي د دې عبارت معنٰی دا ده چي نوري معجزې به هم وي لکن دا دوې لوړي معجزې دی" کما جا في قوله تعالٰی "ولقد اٰتینا موسٰی تسع اٰیات بینات"

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿۲۴﴾

ولاړ سه وفرعون یعني د مصر سره د دغو معجزو او د ته دعوت ورکړه د توحید د معبود بالحق او دغه رنګه و عبادت ته د هغه، فرعون تر حد تجاوز کړی دی په ګمراهي کي حتی چي د الوهیت دعوه یې کړې ده.

پوه سه: چي دا جمله تعلیل دی لقوله "اذهب".

پوه سه: چي فرعون طاغي اکبر وو په دنیا کي حتی قال "انا ربکم الاعلٰی"

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ ﴿۲۵﴾

موسٰی علیه السلام وویل یا ربه فراخه کړې زما سینه یعني زړه چي یو معارف حقه

پکښي ځای سي چي په عقل سره یې ادراک نه کېږي او بل دا چي ماته حق الیقین په زړه پیدا کړي چي نفع رسول او ضرر رسول صرف او صرف د خدای د خوا دی حتیٰ چي د فرعون او د ده جنودو څخه مي په زړه کي بېره پیدا نسي "وانما قال موسیٰ ذالک لانه کان موسیٰ یخاف من فرعون لشدة شوکته وکثرة جنوده کما سیئاتي ان شأ الله تعالیٰ.

وَيَسِّرْ لِيٓ أَمْرِي ﴿٢٦﴾

او ماته اسانه کي کار زما ، یعني ما یجب علی چي پر ما واجب دي چي رسول دي د رسالت وفرعون او قبط ته او ماته په زړه لذة پیدا کړې په تحمل کي د شدائدو د رسالت، او اسباب د تبلیغ الرسالة راته مهیأ کړې او موانع دتبلیغ دفع کړې الی غیر ذالک من التسهیلات.

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ﴿٢٧﴾

او خلاصه کړې غټه د بندیدو زما د ژبې څخه یعني په وخت کي د خبرو بغوي رحمه الله وایې چي موسیٰ علیه السلام په غېږ کي د فرعون ناست یعني په طفولیت کي نو فرعون یې په چپلاخه وواهه او ږېري ته یې ور حمله کړه چي فرعون ملغلري او جواهرات پوري ځړولي وه هغه یې وروشکول، نو فرعون و خپلې ماینې آسیه ته وویل "ان هذا عدوي واراد ان یقتله" اسیه ورته وویل چي دا خو کشنی دی نه عقل لري او نه تمېز لري "وفي روایة ان ام موسیٰ لما فطمته (د تې پرېکړې) رددته الی فرعون لانه وآسیته زوجته اخذا موسیٰ بالبنوة، نو موسیٰ تر تربیې د فرعون او د ده ماینې نشو او نما کوله نو یوه ورځ موسیٰ علیه السلام بازې کولې په حضور کي د فرعون آسیه ته وویل دغه دی زما دښمن چي ما په خوب لېدلی وو او اراده یې وکړه چي قتل یې کړي، آسیة ورته وویل "ایها الملک انه صبي لا یعقل" تجربه یې کړه که دي خوښ وي باره فرعون ماینې ته وویل چي ورسه په غاب کي د اور سرې سکروټې راوړه او په بل غاب کي سره جواهر ورته راوړه چي دی یې په فرق پوهېږي او که نه ماینې هم داغسي وکړه د موسیٰ علیه السلام په مخ کني چي دواړه کښېښول موسیٰ علیه السلام خو جواهرو ته ځان جوړاوه خو

جبرئيل علیه‌السلام راغلی د موسٰی علیه‌السلام لاس يې پر سکروټو ورکښېښوده يوه سکروټه واخستل په خوله کي واچول ژبه يې وسوه او په ژبه کي عقده پيدا سوه.

پوښتنه: دموسٰی علیه‌السلام لاس ولي ون سو چي سکروټه يې خوله ته وړه؟

ځواب: دا د كراماتو څخه د موسٰی علیه‌السلام وو په وخت د طفل وايې چي خدای جل‌جلاله د دښمن فرعون څخه په دغه سبب خلاص کړی او فرعون د ماينې د مخه ډېر شرمنده سو والله على كل شيئ قدير.

يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

چي دوی زما په خبرو پوه سي علمأ وايې "انما يحسن التبليغ من البليغ" يعني ښه خوند كوي تبليغ ددېن او نصيحت د بليغ يعني په ژبه کي خلاص او ژبياړي سړي څخه په دې کي اختلاف دی چي عقدة د ژبې د موسٰی علیه‌السلام كامل خلاصه سوه او كه څرنگه هغه علمأ او مفسرين چي د ده ژبې عقده مكمله خلاصه سوه په دې آيت سره دليل وايې چي عنقريب به راسي قال "قد اوتيت سؤلک" او هغه څوک چي وايې چي عقده يې نه ده خلاصه سوې بقوله تعالٰى "هو افصح لسانًا مني (يعني هارون علیه‌السلام تر ما په ژبه کي خلاص دی) وبقوله تعالٰى حكايت عن فرعون "ام انا من هذا الذي هو مهين ولا يكاد يبين" والجمع بين الدلائل والانصاب چي موسٰی علیه‌السلام خواښت دعقده د حل كاملاً نه وکړی دونه قدر حل يې غوښتی وو چي خلگ زما په خبره پوه سي، او روح البيان په نقل د اسئلة مقحمه چي د يو كتاب نوم دی وايې چي د عقده يكلخته خلاصه سوې وه كما يدل عليه قوله تعالٰى "قد اوتيت سؤلک".

سوال: نو ولي وويل واخي هارون افصح مني لسانًا؟

ځواب: موږ وينو چي د دوكسانو په ژبه کي عقده نه وي ومع ذالک يكون واحداً منها افصح من الآخر كما يدل عليه تجارب اشعار بلغأ العرب وفصاحة قصائدهم من عامة العرب مع عدم العقدة فى السنة العامة فافهم.

سوال: فرعون ولي وويل ولا يكاد يبين؟

ځواب: فرعون تحقيرا لموسٰی وعنادا دا خبره وکړه لکه يو معاند د فصيح

سړي چي و هغه ته وايې لاندري ما تقول حتیٰ چي مشرکانو دقوم د شعیب علیه السلام
ده ته وویل لا نفقه کثیراً مما تقول، او هود علیه السلام ته قوم وویل ما جئتنا ببینة
یعني ببیان واضح او انحضرت ﷺ ته به مشرکانو ویل "قلوبنا في اکنة" انتهیٰ،
والی هذا ذهب المولی ابو السعود في کتابه الارشاد فتدبر خذما صفا ودع ما
کدر والله الموفق والی الله ترجع الامور.

وَاجۡعَلۡ لِّیۡ وَزِیۡرًا مِّنۡ اَهۡلِیۡ ﴿۲۹﴾

ماته راکړې یو کومک کونکی زما د قریبانو څخه جار ومجرور صفت دی د وزیراً.
درویش وايې: چي په قاموس کي وايې چي وزیر جلیس ته د سلطان وايې
او خاص سړی د ده او چي کومک د سلطانه سره په خپل راې سره کولای سي لانه
مشتق من الوز بمعنٰی الثقل لان الوزیر یحمل الثقل من امیره او یا مشتق ذ
وزر بالحرکات څخه دی چي د هغه معنٰی ملجأ ده لان الامیر یعتصم برای
الوزیر ویلجأ الیه کذا قال روح البیان ورح المعاني والمظهري.

هٰرُوۡنَ اَخِی ﴿۳۰﴾ اشۡدُدۡ بِهٖۤ اَزۡرِیۡ ﴿۳۱﴾

چي هارون یعني زما ورو چي تر موسیٰ علیه السلام دوه کاله مشر وو.
پوه سه: چي لفظ "هارون" مفعول اول دی د "اجعل" او "وزیراً" یې مفعول
ثاني دی، مفعول ثاني چي یې دمخه کړی لپاره د اهتمام په وزارت سره، او لفظ
د "لي" صله د "اجعل" ده، او داسي هم روا ده چي "لي" دي مفعول ثاني وي او
"وزیراً" دي مفعول اول وي او "هارون" دي عطف بیان وي د "وزیراً" "اخي" بدل
دی من هارون "ازري" په قاموس کي وايې چي شاته وايې او قوت ته وايې او
ضعف ته هم فالمعنٰی علی الاول قویه ظهري، والمعنٰی علی الثاني اشدد به
قوتي وعلی الثالث قوی به ضعفي" ژباړه ته محکمه کړه په ده زما ملا، او ته
قوي کړه په ده سره زما قوت، او ته قوي کړه په ده زما ضعف.

وَاَشۡرِکۡهُ فِیۡۤ اَمۡرِیۡ ﴿۳۲﴾

او ته شریک یا الله هارون زما په وظیفه کړې یعني نبوة وتبلیغ الرسالة

غرض د ده دا وو چي مطلق معاون نه غوارم.

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾

چي موږ تسبيح ووايو ډېره كلبي وايې چي مراد څنډي لمونځ دى ولي چي اجتماع پر كار د خير رغبت پيدا كوي په انسانانو كي.

وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾

او موږ ستا ذكر وكړو ډېر.

پوه سه: چي كثيراً دواړه ځايه مفعول مطلق دى بحذف الموصوف اى تسبيحا كثيراً وذكراً كثراً.

إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾

ته اى خدايه خبر يې زموږ په ټولو حالتو او په دې هم خبر يې چي هارون ښه معاون دى زما په تبليغ كي د رسالت يعني فرعون او قبط ته.

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾

خداى پاک وويل دركړه سوه تاته ټوله امور مسؤله ستا اى موسىٰ.

پوه سه: چي سؤل بالضم وزن يې فُعل دى په معنىٰ دمفعول اى المسؤل كالخبز بمعنىٰ المخبوز.

فائده: په حديث كي راغلي دي چي خداى چي يو بادشاه ته اراده د خير ولري نو يو وزير صالح وركړي كه دملک يو شى هېر سهي دى يې ور په ياده وي او كه ملک د خير اراده وكړي دى كومک ورسره كوي او كه ملک د شر اراده وكړي وزير يې منع كوي او عليه الصلوة والسلام هم وزيران درلوده كما جأ في الحديث الصحيح "لي وزيرين في الارض ابوبكر وعمر رضي الله عنهما ووزيرين في السمأ جبرئيل عليه السلام واسرافيل عليه السلام.

سوال: موسىٰ عليه السلام څرنگه د نبوت د هٰرون سوال وكړى او سره د دې چي رسالت خو د خداى جل جلاله په اختيار كي دى كماقال الله "الله اعلم حيث يجعل رسالته"؟

ځواب: خداى جل جلاله چي د ده دغه خواست قبول كړى دا معلومه سوه چي

خواست د موسیٰ علیه السلام د رسالت د ورور په اراده او الهام د خدای جل جلاله وو.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾

ای والله خو لام موطئه د قسم محذوف دی او قد د پاره د تحقیق دی احسان او انعام کړی دی موږ پر تا یا موسیٰ علیه السلام بل وخت یعني تر دې وخت د مخه.

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾

چي موږ وحي وکړې ستا مور ته یعني په الهام سره یا په خوب کي یا پر ژبه د یو نبي د هغه وخت یعني اوحی الی امک په ذریعه د یوې ملکي "لا علی وجه النبوة اذ لم یبعث الله نبیاً من النسأ بالاجماع".

پوه سه: چي کلمة د اذ تعلیل لقوله "مننا"

درویش وایي: چي وحي او نبوة مختص بالانبیأ علیهم السلام وهم الرجال فقط او داسي وحي او نبوة ختم سو پر سید المرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم باندي، او هر چي وحي دي د الهام یا منام یعني د پاره د تبلیغ وچاته نوي هغه نه دي قطع او خاص په انبیاؤ سره هم دي بل الاولیأ ایضاً.

پوه سه: چي مظهري په خپل تفسیر کي د شیخ ابن العربي قدس سره اقوال رانقل کړي دي چي د دې تفسیر ایوبي د متعلمان فهم ځندي قاصر دی د دې سببه فقیر نقل نه کړی، په روح المعاني کي وایې چي خدای جل جلاله وایې "انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین" دا خو په الهام سره نه معلومېږي بیا د جواب ورکړی دی لان ام موسیٰ قد شاهدت منه علیه السلام ما یدل علی نبوة وانه تعالی لا یضیعه والهام الانفس القدسي مثل ذالک لابعد فیه فانه نوع من الکشف راوي وایې د عبد المطلب لمسی محمد صلی الله علیه وسلم چي پیدا سو (یعني پلار عبد الله یې په وخت کي د حمل وفات سوی وو او نیکه یې ژوندی وو) نو عبد المطلب مذکور نوم د (محمد) پر کښېښو، نو چا ورته وویل چي دا دی څرنګه بیګانه او غیر متعارف نوم پر کښېښو ده ورته وویل "رجوت ان یحمد في السمأ والارض" لکن دا خو په الهام کي د ده نه وو داخل، او روح المعاني د ابو

حيان رحمه الله ځخه نقل کړی چي ام موسیٰ ته دي خدای ملک را استولې وه لا علی جهة البنوة هغې ملکي دا خبري ودې ته کړې وې کما بعث الی مریم چي جبرئیل ورته راغلی "وتمثل بشرا سويًا" کما مر، روح المعاني وايې چي د موسی علیه السلام د مور په نامه کي اختلاف دی قیل یو حانذ، وقیل بازختو قیل بارخا وقیل محیانه، دی وايې چي هغه خبره چي په خلګو کي مشهوره ده چي د موسیٰ علیه السلام د مور په نامه قلفان خلاصېږي مور هیڅ اثر په کتابو کي د اهل علم نه دی لېدلی بلکه دا د خرافاتو د قسمه خبره ده انتهیٰ قول روح المعاني.

پوه سه: چي مراد د "ما یوحیٰ" ځخه ما سیئاتي دی من وضعه في التابوت وقذفه في الیم اولاً یې مبهم راوړي تفخیماً لشان ما یوحیٰ، وتعظیماً لشان موسیٰ علیه السلام بیا یې وروسته تفسیر وکړی چي په زړه کي ښه قرار ونسي، قال عارف جامي رح:

چي خوش باشد که بعد از انتظاری..... بامید رسد امید واری.

أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ

پوه سه: چي ان اه تفسیر دی د "ما یوحیٰ" المجمل اولاً ته موسیٰ علیه السلام واچوه په تابوت کي یعني په صندوق کي او تابوت واچوه په رود نیل کي چي لوی رورد د مصر وو، ساحل په معنیٰ د جانب دی.

سوال: لفظ د "فلیلقه" خو صیغه د امر بالام ده نو دریاب ځرنګه په امر سو؟

ځواب: مقصود دلته اخبار دی ای یلقیه الیم بالساحل لکن لفظاً چي صیغه د امر راوړه لمناسبة افذ فیه آه چي هغه امر وو.

يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ ۚ

وابه خلي موسیٰ علیه السلام دښمن زما او دښمن د ده، یعني فرعون د خدای دښمن خو په دې وو چي دعویٰ د الوهیة یې کړې او د ده دښمن موسی په دې دی چي فرعون خوب لېدلی وو چي دبیت المقدس ځخه یو اور را ووتی او پر مصر یې احاطه وکړه او قبطیان یې ټوله وسول او بني اسرائیل ځندي خلاص سوه، نو ده چي دا خوب و کاهنانو ته ووایه هغو ورته وویل چي په بني اسرائیلو کي به

داسي يو سړی پيدا سي چي ستا د مملکت د زوال سبب په وګرځي، نو فرعون په طلب کي د موسیٰ عليه السلام په زرونو پيدا نران د بني اسرائيلو ووژل وقدمرت القصة بالتفصيل، نو فرعون د تقدير سره د خدای جل جلاله تدبير پر کار واچاوه، ښتانه وايي چي تقدير په تدبير پوري خاندي.

فائده: دښمني د فرعون د خدای سره خو بالفعل وو او د موسیٰ عليه السلام دښمني په اعتبار د مايؤل اليه يعني عاقبة الامر به دښمن ګرځي کما في قوله تعالیٰ "رئيت اعصر خمرا ای عنباً"

درويش وايي: چي محققان د صوفيه کرامو وايي چي امر د "فليلقه" پر حقيقت محمول علی الظاهر يعنی امر.

سوال: امر خو ذوی العقول ته وي درياب د ذوی العقول څخه نه دی؟

ځواب: دا خو امر تکويني دی امر تکليفي نه دی "والامر التکويني لا يشرط له التعقل لهم" علا ان الصوفية الكرام رح وايي چي جمادات که څه هم لا تعقل ولا تفهم بالنسبة الينا ولا يجوز الينا مخاطبتها لكنها دغه جمادات عاقلة مطيعة لامر الله عز وجل كذا ورد به النصوص قال الله تعالیٰ "واذنت لربها وحقت" وقال الله تعالیٰ "قالتا آتينا طائعين" وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الجبل ينادي الجبل ای فلان هل مر بک احد بذكر الله، قال الله تعالیٰ "يا نار كوني برداً وسلاما علی ابراهيم" الی غير ذالک من الآيات والاحاديث، قال الفاضل الرومي رح في المثنوي

خاک وباد واتش بنده اند.... پيش تو مرده وباحق زنده اند

بيضاوي رح د عقل پر لار توجيه د امر و درياب ته داسي کړې ده "ولما كان القاً البحر اياه ای موسیٰ الی الساحل امراً واجباً لتعلق ارادته تعالیٰ به جعل البحر كانه ذو تميز مطلع علی امر الله تعالیٰ بذالک واخرج الجواب مخرج جواب الامر.

فائده: بغوي رح وايي چي د موسیٰ عليه السلام مور يو تابوت د لرګي جوړ کړی او شنلي پنبه يې پکښې اوار کړه او موسیٰ عليه السلام يې پکښې کښېښو، او د تابوت چاکونه يې په پنبه وو بند کړه و رود نيل ته وغورځاوه د رود نيل څخه يوه لويه واله وسرای ته د فرعون روانه وه، نو تابوت په هغه واله کي د بحر څخه را جلا

سو، نو فرعون سره د آسیه ناست وو چي تابوت یې ولیدی چي اوبو راوړی نو پر خپلو مریانو او مینځیانو یې امر وکړی چي هغه تابوت را وکاږي "فاخرجوا وفتحوا رأسه فاذا رأى فرعون في التابوت صبي من اصبح الناس وجهًا فلما راه فرعون احبة بحيث لا يتمالك نفسه فذالک قوله تعالٰی.

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي ۚ وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾

دا جمله عطف ده علی قوله تعالٰی "یاخذوه عدو آه" او کلمة د "مني" ظرف مستقر ده ای کائنة مني یا ظرف لغو د متعلق په القیت سره ده او تنوین د محبة د پاره د تعظیم ای محبة عظیمة، والمعنٰی ما واچول پرده پرتا یا موسٰی یعني پرده د محبت عظیمه په زړو کي د خلګو حتی چي ته محبوب یې په زړو کي د خلګو وګرځېدې، حتی په زړه کي د دښمن ستا چي فرعون وو هم محبوب وګرځېدې، عکرمة رضي الله عنه وایي ما رئاه احد الا احبه، او قتادة وایي چي په سترګو کي د موسٰی علیه السلام یو ملاحة وو ماراٰه احد ال عشقه..... بیت:

ما ه زیبا است ولی روی تو زیبا تر ازو ست
چشم نرگس چه کنم چشم تو رعنا ازوست

"ولتصنع" یعني تر تربیه سې او ستا سره احسان وکړه سي.

پوه سه: چي "علی عیني" حال دی د ضمیر مرفوع د تصنع څخه ای کائنا علی حفظي ایاک.

فائده: خلګ وایې چي فلانی زما په سترګو کي دی یعني زما په حفاظت کي دی نو "عیني" په قرآن کي کنایه له حفاظت څخه دی.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ

پوه سه: چي "اذ" ظرف دی د "القیت" لپاره چي ستا خور مریم راروانه وه ستا دخبر اخستلو لپاره، ولي په مصر کي اوازه سوه چي د فرعون په کور کي په تابوت کي یو هلک پیدا سوی دی، نو د موسٰی علیه السلام مور خو پوه سوه چي هغه زما زوی دی نو خپله لور مریم یې را واستوله چي ته یې حال معلوم کړه چي

فرعون څه اراده ورته لري، راوي وايې چي په قرار د هغه آيت "وحرمنا عليه المراضع كلها" فرعون او آسية په داسي ښځه پسي ګرځيده چي دې طفل موسىٰ ته تى ورکړي هر څه ښځي چي ورته راوستې موسىٰ عليه السلام يې تى نه رودى فرعون د غايت محبت څخه د موسىٰ عليه السلام په دې باره ډېر مضطرب وو.

فَتَقُوْلُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَّكْفُلُهٗ ط

نو ستا خور فرعون او آسې ته وويل زه تاسي ښونه وه نه کړم پر داسي ښځه چي د دې طفل د رضاع ذمه داري وکړي فرعون ورته وويل نعم تې راوله که زموږ کشني د هغې تى قبول کړى ډېر به ښه سي او زموږ اضطراب به دفع سي خور يې ولاړه خپل مور يې ورته راوستل يعني د موسىٰ مور موسىٰ عليه السلام يې بې درنګه تى قبول کړى او په ماړه نس يې ورودى.

فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ط

موږ راجع کړى ته يا موسىٰ وخپلي مورته په سبب دهغې وعدې چي د دې سره يې کړې وه "انا رادوه اليک" د دې د پاره چي خنکي سي ستر ګي د دې.

پوه سه: چي قرة العين په عربي ژبه کي کنايه د ډېري خوشحالۍ څخه د دې سببه چي د ډېر غم د سببه د سړي تر سترګو اښکي بهيږي او د نهايت خوشحالۍ په وخت کي هم د سړي تر سترګو اښکي جاري کيږي لکن په تجربه دا ثابته ده چي د غم اښکي تودې وي او د خوشحالۍ اښکي سړې او خنکې وي فصح الکناية او چي دا غم ونه لري ستا په فراق کي، راويان د قصې د موسىٰ عليه السلام وايې چي موسىٰ چي د خپلې مور تى ورودى او فرعون ورته وويل چي زموږ کشنې ته به ته تى ورکوې دې ورته وويل چي کشنى خو د ورځي او د شپې تى غواړي او زه خپل زوى لرم او د کور کار او خدمت مي هم په زمه کي دى، نو ستا په کور کي خو تى نه سم ورکولاى البته که يې په لاس راکوې په خپل کور کى تى ورکولاى سم په هفته کي يو وار درته راولم تاسي به خپله خوشحالي په کوئ ما ښام يې بېرته کورته بيايم فرعون ورسره ومنل او د ښه

تربيې وصيت ورته وکړی او روزانه يو دينار په دې تنخواه وټاکله.

سوال: شرعًا خو مور ته پر رضاع د طفل اجرت نه دی روا نو دې څرنګه د فرعون څخه دا اجرت قبلاوه؟

جواب: فرعون خو حربي وو د حربي مال روا دی په هر ډول چې وي، خير دا رفت او آمد او رضاع جاري وه چې موسٰی علیه السلام د دوو کالو سو او مور د تې څخه پرې کړی رايه وستی و فرعون ته يې تسليم کړی البتة ګاه ګاه به دا هم د خپل زوی ملاقات ته راتله موسٰی علیه السلام د فرعون په کور تربيه کې دی حتی تر ځوانۍ پورې او خلګو به ابن فرعون بلی.

وَقَتَلْتَ نَفْسًا

او تا قتل کړی يو نفر د قبط د قوم څخه چې يو اسرائيلي تاته شکايت وکړی او تا هغه ته زجر ورکاوه په سوکه دې وواهه هغه مړ سو.

پوښتنه: انبيا‌ٔ عليهم السلام خو د ګنهو څخه معصوم وي قبل النبوة وبعدها نو موسٰی علیه السلام څرنګه قبطي مړ کړی؟

ځواب: دا خو قتل خطأ دی ولې چې موسٰی علیه السلام خو په سوکه د تاديب ده پاره وواهه لکن په قضی د خدای هغه قبطي مړ سو.

فَنَجَّيْنٰكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا ۬ۚ

موږ تاته نجاة در کړی د غم څخه د قتل د قبطي "خوفا من الله بالمغفرة لان حسنات الابرار سيئات المقربين" او د فرعون د خوا چې ته به پر قبطي قصاصه ولای خلاص مو کړې بالهجرة الی مدين قرية شعيب علیه السلام.

پوه سه: چې "فتون" مصدر دی لکه قعود" البغوي رحمه الله وايې چې ابن عباس رضي الله عنهما وايي اختبرناک اختبارا او ضحاک وايې ابتليناک ابتلأ والمال واحد او يا معنی دا ده انواعًا من الابتلأ نو جمع د فتن ده.

پوښتنه: هغه ډيرې فتنې نو څه وې چې موسٰی علیه السلام ته خدای پاک وايې ته مو څندي خلاص کړې؟

ځواب: (۱) موسیٰ علیه السلام په هغه کال کي وزېږېدی چي فرعون د بني اسرائیلو کشنیان وژله (۲) القائه في البحر في التابوت (۳) منعه من رضاع ثدی غیر امه (۴) ثم اخذه بالحیة فرعون حتی چي فرعون قصد وکړی چي مړ یې کړي کما مر (۵) ثم اخذه الجمرة بدل الدرة کما مر ایضًا (۶) ثم قتله القبطي خروجه الی مدین (۷) هجرته ومفارقته من الاقارب (۸) لځي پښې سفر کول ولي چي چوتې د پښو د کاره ولوېدې (۹) د لاري توښه او نفقه هم نه ورسره (۱۰) د شعیب علیه السلام لس کاله شپني.

فَلَبِثْتَ سِنِیْنَ

تا درنګ وکړی څو کاله یعني لس (۱۰) کاله د پاره دپوولو د پسو د شعیب علیه السلام په ولور کي د شعیب علیه السلام د لور چي دا لس کاله هغه لویه مده وه که څه هم اصل ولور (۸) کاله وو "کما یدل علیه قول شعیب علیه السلام فان اتممت عشرا فمن عندک".

فِيْٓ اَهْلِ مَدْيَنَ ۙ

په خلګو کي د مدین چي د ښار ګوتي نوم چي مدین بن ابراهیم علیه السلام یې بنأ کړې وه چي اته منزله د مصر فرعون څخه لیري وو او د فرعون پر هغه ځای تسلط نه وو.

درویش وایې: چي د وهب بن منبه څخه روایت دی چي روح المعاني هم راوړې دی او مظهري هم چي موسیٰ علیه السلام د شعیب علیه السلام سره (۲۸) کاله تېر کړ چي لس کاله یې د صفورا د شعیب علیه السلام د لور ولور وو او (۱۸) کاله وروسته تر واده هوري پاته وو لکن دا روایت د مشهوره روایاتو د قصې د موسیٰ علیه السلام خلاف دی کما مر تفصیلاً والله اعلم.

ثُمَّ جِئْتَ عَلٰی قَدَرٍ یّٰمُوْسٰی ۝۴۰

او بیاته راغلې یعني وادي المقدس ته پر هغه مقدار چي موږ انداز کړی وو چي ته به راځې او عل القدر الذي یوحیٰ فیه الانبیأ في الاکثر یعني عمر دي (۴۰) کاله

ته ورسېدی لکه عبد الرحمٰن بن کيسان چي وايي وهو قول اکثر المفسرين رح.

پوښتنه: خدای پاک دڅه حکمت د پاره ذکر موسٰی علیه السلام مکرر راوړی؟

ځواب: د پاره د الفت د ده او د محبت د ده.

درويش وايي: چي فقير داسي وويل في الاکثر لان عيسٰی علیه السلام چي نبي سو او آسمانو ته خدای جل جلاله پورته کړی عمر يې (۳۳) کاله وو وکذا يوسف علیه السلام نبي سو عمر يې (۱۸) کاله وو وکذا يحيٰ علیه السلام فاشتراط (۴۰) سنة في نبوة الانبيأ ليس بشيئ کذا في المقاصد الحسنة.

سوال: په يو حديث کي راغلي دي مابعث الله نبيا الا على رأس اربعين سنة؟

ځواب: دا حديث محدثينو په موضوعي کي راوړی دی والله اعلم.

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

ماته تربيه کړې په ښه تربيه سره د ځان دپاره حسين کاشفي رحمه الله وايي ترا بر گزيدم و خالص ساختيم برای محبت خود، يعني ترا دوست گرفتيم انتهٰی، يعني چي ته ظاهر او باطن نه کې مشغول ماسوی سره زما.

اذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾

ولاړ سه ته او ستا ورو يعني هارون په معجزاتو سره زما ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي د موسٰی علیه السلام (۹) معجزې وې يعني دمقابلې په اوږدو کي د فرعون سره لکن عصا او يد بيضأ يې اولين دوې معجزې وې، او تاسي تقصير او سستي مه کوئ په ذکر کي زما يعني په تبليغ کي درسالت.

پوه سه: چي انت تاکيد د ضمير مستتر په اذهب کي ولي چي نحاة وايي عطف پر ضمير متصل نه دی روا بيله تاکيد په ضمير منفصل سره.

فائده: دا وحي خو موسٰی علیه السلام ته په طور کي وسوې او هارون هغه وخت په مصر کي وو، نو خدای جل جلاله موسٰی ی چي هارون ته ورسه او هارون ته يې وحي وکړې چي استقبال د ورور موسٰی علیه السلام وکړه، نو يو منزل هارون د موسٰی علیه السلام مخ ته ورغلی وروسته تر ملاقات دواړو ته وويل.

اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿۴۳﴾

ولاړ سئ دواړه وفرعون ته چي د تر حدود دبشریت تجاوز کړی او دعوه د الوهیت یې کړې ده کریمه "انا ربکم الاعلی"

فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا

ووایاست و ده ته قول نرم قال ابن عباس رضي الله عنهما تاسي سختي مه کوئ په خبرو کي وده ته او عکرمة رضي الله عنه او سدي رحمه الله وایې په نامه مه ورته وایاست بلکه په کنیت ورته وایاست د فرعون څلور کنیته وه ابو الولید ابو مصعب ابو العباس، ابو مرة، ورُوی ذالک عن علي کرم الله وجهه.

درویش وایې: چي مظهري رح نقلاً وایې چي دوی یې امر کړه په قول لین، ولي چي فرعون پر موسیٰ علیه السلام حق ده تربیة درلودی آه، ورده صاحب روح المعاني ان الامر بتلین القول لیس لحق التربیته لانه لاحق للطاغي علی النبي، او مقاتل وایې چي قول لین هغه دی چي په سورة والنازعات کي راغلی دی "هل لک الیٰ ان تزکیٰ واهدیک الی ربک فتخشیٰ" ولي دا عرض د ایمان دی پر فرعون په صورة کي د مشورې، په هر صورت مطلب د قول لین" دا دی چي په طاغي اعظم فرعون کي غیرت د جاهلیت پیدا نه سي او سمدلاسه امر د قتل د موسیٰ علیه السلام او هارون علیه السلام ونه کړي، او سدي رح وایې چي قول "لین" دادی چي د فرعون سره دي وعده وکړه که ته ایمان راوړې تر مرګ پوري به ځوان یې سپین ږیری کېږې به نه، او ستا تر مرګه به ستا بادشاهي محفوظه وي، او خوند د خوړو او د چینښلو به په تاکي باقي وي او دنکاح قوة د جماع به په تاکي وي تر مرګه پوري، او چي مړ سي خدای جل جلاله به دي جنت ته داخل کړي فرعون ته یې خوند ورکړی او رغبت یې وایمان ته پیدا سو، لکن دفرعون یو مشیر خاص چي هامان یې نوم وو غائب وو په دغه وخت کي او فرعون هیڅ کار د هغه بې مشورې نه کاوه هغه چي راغلی فرعون د موسیٰ علیه السلام خبري ورته وکړې هامان ورته وویل چي زما د مخه دا خیال وو چي ته عقل او فکر لرې" وانت في الحال رب" وترید

انتکون مربوبا وانت الیوم تعبد (علی صیغة المجهول یعني چي عبادت دي کره کیږي) وترید ان تعبد (علی صیغة المعلوم یعني چي ته د بل عبادت وکړې) نو هامان د خپلي رايي څخه واړاوه او د عکرمة روايت دی چي قول "لین" لا اله الا الله دی اولین ي دا دئ چي پر ژبه سپک دی روح المعاني وايې وهذا ابعد الاقوال انتهٰی تاریخ وايې چي دا آیت په حضور کي د یحيٰ بن معاذ رحمه الله چا ووايه د وژړل او داسي وویل الهي هذا رفقک بمن یقول "انا الله" یعني فرعون فکیف رفقک بمن یقول انت الله.

لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾

شاید فرعون به پند واخلي او ایمان به راوړي که ستاسي صدق ور معلوم سي، یا کم از کم دومري خوبه سي چي وبه بېرېږي که ستاسي صدق ور معلوم نسي، نوهم خو بې په زړه کي پیدا سي.

پوښتنه: خدای پاک ته معلومه وه چي فرعون ایمان نه راوړي نو حرف ترجي چي "لعل" دی څرنګه ووایه؟

ځواب: دا ترجي او طمع راجع ده موسیٰ علیه السلام او هارون علیه السلام ته "لانهما لا یعلمان غیب امر فرعون من الایمان او الاستمرار علی السؤ والطغیان.

قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾

موسیٰ علیه السلام او هارون علیه السلام وویل ای زموږ ربه په تحقیق موږ بېرېږو چي فرعون به موږ قتل کړي قال ابن عباس رضي الله عنهما چي فرعون به عاجلانه موږ قتل کړي یا به عذاب راکړي د مخه تر اتمام دَعوة او د اظهار د معجزاتو، یا بې طغیان نور زیات سي او د شان ستا به سپکاوی وکي یا بني اسرائیلو ته به نور اذیت زیات کړي.

قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِى مَعَكُمَآ أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾

خدای جل شانه ورته وویل مه بېرېږئ ولي په تحقیق زه ستاسي معاون یم بالحفظ والنصر دا جمله تعلیل د لاتخافا آه، زه اورم ستاسي دعوت او د فرعون

جواب تاسي ته او زه وينم هغه شى چي فرعون وتاسي ته اراده كوي من القتل والتعذيب يعني زه غافله ستاسي او فرعون د حالاتو څخه نه يم، نو تاسي غم مه كوئ زه په تاسي په هر حال كي وساتم د فرعون څخه او تاسي ته به نصر او د تاسي به دفع د مكروه كوم والحافظ اذا كان قادرا سميعا بصيرا تم الحفظ.

پوه سه: چي سمع او بصر د خداى جل شانه دوه صفته دي لا على قياس سمعنا وبصرنا بآلة الاذن او بآلة العين فافهم.

فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ

ورسئ فرعون ته او ورته ووايا ست چي موږ رسولان د رب ستا يو چي تاته يې او بني اسرائيلو ته يې راستولي يو "بالتوحيد تعريض بالقول اللين بانك لست برب بل انت عبد مربوب"

فائده: متعلقة بقوله "لا تخافا" په تاريخ كي راغلي دي چي په زمانه كي د خلافت د هارون الرشيد كي يو ځوان عالم وو چي همېشه بې وعظ او تبليغ كاوه او پر خلاف د هارون الرشيد بې تنقيد كاوه، نو هارون الرشد دا ځوان په يو خونه كي بندي كړى او ټوله منفذونه د خوني بند كړه تا چي نوې هوا ورنسي او مړ سي، څو ورځي وروسته يو چا وهارون ته وويل چي هغه ستا بندي په يو باغ كي ګرځېدى هارون امر وكړى چي ورسئ حاضر يې كړئ چي حاضر كړه سو هارون ورته وويل چي ته چا د بندي خانې څخه را وايستې؟ هغه ورته وويل هغه چا چي زه دې باغ ته راوستم، هارون ورته وويل چي دې باغ ته چا راوستې هغه ورته وويل چي هغه چا چي زه د بندي خانې څخه را وايستم هارون پوه سو چي خداى ﷻ يادوي ډېر تعجب يې وكړى او ډېر يې وژړل او لوى احسان يې ورسره وكړى او عسكرو ته يې امر وركړى چي دى پر يو آس سپور كړي او د ده په مخ كي اعلان كوي هذا رجل اعزه الله و اراد الرشيد اهانته فلم يقدر الله يعني تقدير د خداى ﷻ نه ؤ الا احسانه واحترامه فحق قول من قال "من كان الله معه يحفظه من كل جبار عنيد" قال الحافظ الشيرازي رحمه الله.

هزار دشمن اگر ميكنند قصد هلاک
گرم تو دوستى از دشمنان ندارم باک

سعدي شيرازي رحمه الله وايي

محالست چون دوست دارد ترا...... كه در دست دشمن گذارد ترا

فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ۙ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ

واستوه او ازاده كړه زموږ سره بني اسرائيل يعني الى الشام، او ته عذاب مه وركوه په اعمالو شاقه وو سره چي فرعون به بني اسرائيل په تكليفي كارو كي اچولي وه په چا به يې ختې كولې په چا به يې ديوالونه وهله او په چا بې زراعتي كارونه كوله الى غير ذالک.

قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ

موږ راتگ كړى دى تاته په حجت او دليل او معجزه سره چي زموږ پر صدق دلالت كوي په دعوىٰ كي د رسالت.

سوال: اولين معجزه د موسىٰ عليه السلام او هارون عليه السلام خو دوې وې يد بيضاً د موسىٰ عليه السلام او عصىٰ د موسىٰ عليه السلام نو لفظ د آيت مفرد څرنگه راوړه سو؟

ځواب: مراد د دوى اثبات درسالت دى مع قطع النظر عن وحدة الاية وتعددها وعلى هذا نقس قوله "قد جئتكم ببينة" وقوله "فأت بآية"

وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾

دا جمله معترضه ده يعني سلامي وسلام الملئكة وخزنة الجنة پر هغه چا چي متابعت يې كړى وي د هدايت چي د جانبه د خداى ج ورته راغلى وي او السلامة في الدارين "قال الله تعالى فمن اتبع هداى فلا خوف عليهم" الآية.

إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾

اومو ته وحي كړل سوي دي چي عذاب د دنيا او آخرت پر هغه چا دي چي تكذيب كوي د رسولانو او اعراض روى گرداني كوي د ايمان با الله په توحيد سره او د عبادت څخه د خداى چي په جمله كي د هغو فرعون هم وو ففي هذه الآية تعريض به.

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا يٰمُوْسٰى ﴿۴۹﴾

وويل فرعون، نو څوک دی ستاسي رب ای موسیٰ، دا جواب د دې قول د موسیٰ او هارون "انا قد اوحي" آه.

سوال: فرعون اول "ربكما" په ضمير د تثنيې ووايه وروسته يې په ندأ سره موسیٰ خاص کړی؟

ځواب: فرعون خوپه دې پوه سو چي دعوه د نبوت دواړه کوي بقوله "انا قد اوحي الينا" او موسیٰ چي وروسته په ندأ خاص کړی ددې سببه چي د ده سر په دې هم خلاص سو چي اصل موسیٰ دی او هارون يې معاون او وزير دی، او بل ددې سببه يې موسیٰ۴ خاص کړی چي وروسته بار د تربيې خاص په موسیٰ سره دی فافهم.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيْٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿۵۰﴾

موسیٰ علیه السلام ورته وويل زموږ رب هغه ذات مقتدر دی چي ورکړی يې دی هر شي ته خپل خلق، حسن رح او قتاده رح وايې چي ورکړی يې دی و هر شي ته صلاح د هغه شي او هغه ته يې لار ښوونه کړې ده خپل صلاح، ، او مجاهد رح وايي چي ورکړی يې دی هر شي ته خپل صورت التي هو عليها ولم يجعل صورة الانسان التي هي احسن الصور كصورة البهائم ولا صورة البهائم كصورة الانسان ثم هداه الى منافعه من المطعم والمشرب والوطي والجماع للانسان ولجميع البهائم او سعد بن جبير رحمه الله وايې چي دخلقه څخه مراد زوجة من نوعه كالمرئة للرجل والناقة للبعير والاتان للحمار (اتان خره بولي) والرمكة للفرس (رمكه ښځه اسپه بولي) او بيا يې لارښولې ده وهر چا ته د انسانانو او حيوانانو چي څرنګه به جماع کوي نر د دوی د ښځي سره د دوی، قاضي بيضاوي رحمه الله وايې چيٰ دا جواب دی په نهايت بلاغة سره فانه اخبار عن الموجودات باسرها على مراتبها وايضا بيان لكون الغني القادر المنعم على الاطلاق يعني د ټولو مخلوقاتو هو الله تعالى وان جميع من عداه مفتقر اليه تعالى في ذاته وصفاته وافعاله ولهذا "بهت الذي كفر"

فائده: فرعون داسي نه وويل "فمن ربي" او سره د دې چي موسیٰ داسي ورته ويلي وه "من ربک" له جهته څخه د غايت تکبر او عتو ولي چي فرعون خو ځان خدای باله.

درویش وایي: چي فرعون د جواب د قال "ربنا" عاجز پاته سو ولي دا خو يې نه سوای ویلای چي "الذي اعطی کل شئ آه" زه یم ولي که يې داسي ویلي وای د ده د خاله د خور زوی به پر ده د کذب شاهدي ادا کړې وای، نو ځکه ده خپل جواب بلي خواته وړاوه یعني.

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿۵۱﴾

فرعون وویل چي نو څه حال دی د اولو قرونو د خلګو یعني عاد وثمود و غیرهم چي دوی عبادت دبتانو کاوه او بعث بعد الموت يې نه مانه یعني وروسته تر مرګ په دوی وسوه.

قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿۵۲﴾

موسیٰ علیه السلام ورته وویل چي علم د هغو محفوظ دی په نېز د خدای زما په کتاب کي یعني اللوح المحفوظ، غرض د موسیٰ علیه السلام دا وو چي زه پر غیب شیانو علم نه لرم بلکه که يې دا قدر رامعلوم دی چي علم د هغو محفوظ په لوح محفوظ کي دی، جمله د "لایضل آه" صفت د کتاب ده یعني هغه کتاب چي نه د خدایه څخه زما ورکېږي او نه هېرېږي.

پوه سه: چي د ضلال معنیٰ دا ده چي یو شی دخپل ځای څخه ورک درک يې نه معلومېږي، او نسیان دا ده چي د سړي څخه یو شی بالکلیة هېر سي چي په زړه کي نه ورګرځي" وهما محالان علی عالم الغیب والشهادة"

پوښتنه: خدای جل علمه خو بالذات خبر دی او علم ابتدأ او انتهأ پر هر شي لري، نو کتابت ته د لوح محفوظ څه ضرورت وو؟

ځواب: کتابت په لوح محفوظ کي د دې جهته نه دی چي په علم دکائناتو ودې کتاب ته محتاجه دی بلکه دا کتاب و ملکو ته ښکاره کوي تا چي دوی په مطالعه د دې کتاب پوه سي چي پر خدای سهوه او نسیان نسته او په علم الیقین او مشاهده ودوی ته معلوم سي فلا یرد ما یتوهم، سعدي شیرازي قدس سره وایي.

بر و علم یک ذره پوشیده نیست..... که پیدا وپنهان بنزدش یکی ست

وحاصل جواب موسیٰ علیه السلام "ان الله مجازیهم علی اعمالهم مِن خیرٍ او شرٍ

الَّذِىْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَكَ لَكُمْ فِيْهَا سُبُلًا

دا موصول صفت دی د ربي دپاره د مزيد توضيح دحال د ربي عند فرعون الطاغي" يا مرفوع محلاً دی خبر دمبتدأ محذوفي دی ای "هو الذي آه" امام اللغة راغب الاصفهاني وايې چي "مهد" هغه شي ته وايې چي د کشني د پاره جوړه سوې وي چي په پښتو يې زانگو بولي.

درويش وايې: مځکي ته مهد وويل سو استعاره ده فافهم.

پوه سه: چي "سلوک" چي مصدر د "سلک" دی دخول ته وايې په لار کي او تگ په لار کي لازمي او متعدي دواړه راغلی دی مثل سلک سلوکا وهذا لازم وسلکت الشيئ ما داخل کړی شي په شي کي دا متعدي دی په آيت کي متعدي دی چي ضمير د سلک خدای ته راجع دی هغه يې فاعل دی او سبلا يې مفعول به دی اوسبل جمع ده سبيل ده گرځولی دي ستاسي د نفع دپاره يعني پيدا کړی يې دي ډيري لاري ،نو تنکير د سبلا دپاره دتکثير دی، په مابين کي د غرو او شيلو او صحراوو، چي تاسي د تجاراتو او منافع د پاره تگ په کښي کوی ضمير د فيها و مځکه ته راجع دی فقير يې تفسير په جبال وغيرها سره وکړی، ولي چي د مځکي اجزأ دي او په مذکوره لارو کي امتنان د خدای پر خلگو تدبر.

وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ؕ

او خدای ﷻ نازل کړی له اسمان څخه يا له ورېځي اوبه د باران.

پوه سه: چي د مأ تنکير د پاره د بعضيت ای بعض المأ لاکله، بعض مفسرين وايې چي د موسٰی ﷺ خبري پر دغه آيت پای ته ورسېدی وروسته خبري د خدای دي ده ځان د خوا څخه "تتميما لما وصفه تعالٰی موسٰی به.

فَاَخْرَجْنَا بِهٖۤ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتّٰى ﴿۵۳﴾

نو موږ را اېستلي دي په هغو اوبو سره د باران، يعني رقم رقم او صنف صنف شنه کيدونکي شيان متفرق نباتات په صورتو کي او په اغراضو او منافع کي چي بعض يې د انسانانو په نفع دي او بعض د بهائمو خوراکه ده "شتی" جمع د شتيت ده.

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ

خورئ ايها الناس حاصل بعض النبات لكه غنم جواري وربشي انگور خورما انځر منې وغيرها من الثمرات "وارعوا" او بوده، مېږي، بزې وغيرهما په كښني څره وئ په بعض بنات كي كما قال "انعاكم".

پوه سه: چي امر دواړه ځايه د اباحت د پاره دى يعني خوراك او ځرد حيونانو دواړه وتاسي ته مباح لا للوجوب كما لايخفىٰ آه.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾

"ذالک" په تاويل د مذكور اى جعل الارض "مهدا" وانزال الماٴ من المساٴ واخراج النبات من الارض لپاره د نفع ستاسي او ستاسي د حيواناتو "لآيات" دلائل د وجود د خالق د وجوبه وقدرته و احاطه علمه بحوائج مخلوقاته وايصال الارزاق وما يحتاجون اليه "لاولى النهى" يعني د ذوى العقول د پاره "نهي" جمع دنهية ده چي عقل ته وايې والي چي عقل سليم سړى د منهياتو څخه منع كوي، سعدي شيرازي رح

برگ درختان سبز در نظرهوشيار... هر ورقي دفتريست معرفت كردگار

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ

د مځكي څخه پيدا كړي ياست موږ تاسي "اما بخلق آدم من تراب الارض و مواد ابدانكم من الاغذية وهي من الارض وجميع النطف من الاغذية فكلنا من الارض اما بلاواسطة كآدم عليه السلام او بو اسطة كاولاد آدم الاما شذ وندر كعيسىٰ عليه السلام.

وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾

اوپه مځكه كي مو گرځوم يعني في القبور علىٰ عادة اكثر الناس، او د مځكي څخه مو راباسم بل وار يعني "يوم القيامة بعد البعث بجمع الاجزاٴ المتفرقة ورد الارواح اليها" حكيم فردوسي رح وايي:

بخاكت در آرد خداوند پاك........ دگر ره برون آرد از زير خاك
بدان حال كه آيي بخاك اندرون........ بدان گونه از خاك آيي برون

اگر پاک در خاک گیري مقام .... بر آيي ازو پاک و پاکیزه فام

د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي جبرائیل ونبي ﷺ ته راغلی فقال چي خدای پاک تاته سلام وایي او وایې چي ولې مغموم یې؟ قال یا جبرائیل طال تفکري في آمر امتي یوم القیامة قال افي امر اهل الکفر ام في امر اهل الاسلام" علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا جبرئیل في امر لا اله الا الله محمد رسول الله" نو جبرئیل علیه السلام تر لاس ونیوي مقبري ته د بني سلمة یې وروستی بیا جبرئیل یو قبر په چپه وزر ووهی "قال قم باذن الله" نو یو سړی راووتی تور مخ یې وو "ازرق العینین" او هغه سړي دا ناري وهلې "یا حسرتا" ویا ندامتاه" فقال جبرئیل علیه السلام عد الی مکانک فعاد" بیا جبرئیل علیه السلام بل قبر ته ودرېدی او راسته وزر یې وواهه "وقال قم باذن الله فخرج رجل" سپین مخ یې وو "وهو یقول لااله الا الله محمد رسول الله فقال جبرئیل عد الی مکانک فعاد" وروسته جبرئیل وه علیه الصلوة والسلام ته وویل علی هذا یبعثون یوم القیامة وعند ذالک قال رسول الله ﷺ تموتون کما تعیشون، وتبعثون کما تموتون" کذا في روح البیان.

وَلَقَدۡ أَرَيۡنَٰهُ ءَايَٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ۝٥٦

لام موطنه د قسم محذوف دی یعني قسم په خدای دی موږ په ولېدل یعني په فرعون په ذریعه د موسیٰ علیه السلام آیات زموږ یعني دال پر قدرت زموږ وي او معجزې د صدق د موسیٰ وې په دعوی کی د نبوة "کلها" تاکېد دی او اضافت د آیاتنا د پاره د عهد دی یعني الآیات التسع بمرور الازمنة "فکذب وابیٰ" نو فرعون تکذیب وکړی د موسیٰ علیه السلام من فرط تکبره وعناده او منع یې وکړه د ایمان راوړ څخه.

فائده: فرعون دِ قوم د توهم چي نباید په دې معجزاتو سره وموسیٰ علیه السلام ته او ایمان راوړ ته مائل نسي په دې سره یې وکړه چي موسیٰ یو لوی ساحر دی کما یدل علیه قوله تعالی في شانه.

قَالَ أَجِئۡتَنَا لِتُخۡرِجَنَا مِنۡ أَرۡضِنَا بِسِحۡرِكَ يَٰمُوسَىٰ ۝٥٧

فرعون ورته وویل چي ته راغلی یې موږ ته د دې غرض دپاره چي ته موږ

وباشې د مځکې څخه خپل په سحر سره خپل ای موسیٰ.

پوه سه: چې مراد د اخراج څخه فرارول نه دي بلک مراد اخذ د سلطنت دی د قبط څخه او خپل ځان پر قبط مسلط کول دي په سلطنت سره.

فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا

موږ به هم راتګ وکړو وتاته په سحر سره د مثل د سحر ستا يعني بجمع سحرة الملک، نو ته وټاکه او وعده وکړه زموږ تر مابين او ستا تر مابين.

لَّا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَآ أَنتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾

چې موږ به خلاف د هغې وعدې نه کوو "نحن" تاکيد دی د ضمير د متکلم، او نه به ته خلاف کوې.

فائده: موږ تفسير وکړی د موعد په وعده سره اشاره ودې ته ده چې موعد مصدر ميمي دی ظرف زمان يا ظرف مکان نه دی لان الخلاف انما يکون في الوعد لا في المکان والزمان کما هو الظاهر.

پوه سه: چې "مکانا" منصوب دی په هغه فعل سره چې موعدا دلالت پر کوي ای "عد" (وعده وکړه) ده پر ځای "سوی" بالکسر والضم بمعنی العدل چې برابر وي زموږ او ستاسو تر مابين يعني مسافت د دواړو خواوو سره برابر وي او بعض مفسرين وايي چې د "سوی" معنی دا ده چې مځکه به د هغه مستوي وي يعني بعض ځای لوړ او بعض کښته نه وي چې تا چې ټوله خلګ ننداره زموږ او ستاسي د مقابلة السحر بالسحر وکړي چې څوک غالبه کېږي او څوک مغلوبه ګرځي.

تنبيه: فرعون لعين تعينُ د وعد وموسیٰ ته وکړی بقوله "فاجعل آه" د دې کبله چې موسی عليه السلام دا خيال ونه کړی چې د فرعون زړه ضعيف سو او دا يې ښکاره کړه چې زه وه مقابلې ته تيار يم که لنډه موده ابږدې او که اوږده موده ابږدې.

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ

موسیٰ عليه السلام ورته وويل چې "موعد" ستاسي ورځ ده "زينت" مقاتل او قتادة او السدي رح وايي چې دغه ورځ هر وخت او کال د اختر ورځ ده قبطيانو وه چې دوی

په ښه ښه کالي او نور اسباب د زينت بې برابر لکه بلا تشبيه زموږ اخترونه او په دغه ځاى کي به تړوله غنديدل" او بعض مفسرين وايي چي د نو روز ورځ ده كما يفعله المجوس ومن تبعه د موسى عليه السلام د دغې ورځي په تعيين کي مطلب دا وو چي فرعون او د ده قوم بر سر عام اولو يه اجتماع کي مغلوبه او شرمنده سي.

سوال: د مخه تېره سوه موعد مصدر ميمي دى، نو حمل د يوم الزينة څه رنګه پر روا دى؟

ځواب: په دې قرآني عبارت کي حذف سته دوه ځايه "اى مكان موعدكم مكان يوم الزينة" قال المظهري" او بل ځواب دا دى چي موعد دلته ظرف زمان دى، نو حمل د "يوم الزينة" پر صحيح دى او بل ځواب دا دى چي موعدكم پر معنى مصدري باقي دى او د يوم الزينة سره مضاف محذوف دى اى موعدكم موعد يوم الزينة، او روح البيان يې داسي ترجمه کړې ده "اى زمان وعده شما كما قلنا سابقًا فيصح الحمل فافهم.

وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

عطف دى على يوم الزينة او چي سره جمع سي خلګ كما هو معتادهم في كل يوم په وخت کي د پوخ څاښت يعني دا مقابله د حق او د باطل به د ورځي وي جهاراً چي ټوله خلګ يې ووينې.

درېش وايي: چي موسىٰ عليه السلام چي تودې او د زړه ډکي خبري کولې له دې كبله چي پر نصر د رب جلت قدرته ډاډه وو او دا يې سل په سل يقين وو چي حق پر باطل غالب کېږي او فرعون طاغي به شرمنده کېږي.

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾

نو فرعون د موسىٰ عليه السلام څخه رهي سو او وده ته يې شا کړه او سره جمع يې کړى خپل کيد يعني "ذوى" كيده په حذف د مضاف چي عبارة د ساحرانو څخه د ده مملکت دي د پاره د غلبې پر موسىٰ عليه السلام "ثم اتى" بيا راغلى فرعون سره د قوم او د ساحرانو پر وخت مقرر "الى مكان معهود.

قَالَ لَهُمْ مُّوسٰى وَيْلَكُمْ

وویـل دوی تـه موسٰی علیه السلام یعنـي فرعـون ومـن معـه مـن قومـه ومـن السـحرة بغوي رحمه الله وایې چي ساحران چي فرعون جمع کړي وه (۷۲) دوو اويا ساحران وه او ده هر یوه سره یوه رسۍ او یوه لکړه وه او کعب بن مالک وایې چي ساحران (۴۰۰) کسه وه او بعض راویان وایي (۱۲۰۰۰) دوولس زره کس وه وقیل اکثر من ذالک.

پوه سه: چي ویل هلاک ته وایې منصوب دی مفعول به د فعل محذوف ای الزمکم الویل" ای الهلاک پر تاسي لازم گرځولی دی هلاک او یا د نصب وجه یې دا ده چي مفعول مطلق دی د فعل محذوف "ای هلکتم هلاکًا" پـه هر صورت دا تقبیح د حال د دوی ده دمخه تر شروع په خبرو یعني.

لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾

کذبًا مفعول مطلق دی د "لا تفتروا من غیر لفظه نحو قعدت جلوسًا" دروغ مه وایاست پر خدای جل جلاله یعني چي فرعون خدای دی "فیسحتکم" خدای به تاسي هلاک کړي قاله مقاتل والکلبي رح، او قتادة رح وایې خدای به ستاسي استیصال وکړي یعني ټوله به هلاک کړي والمآل واحد "بعذاب" ای بعذاب عظیم کما یدل علیه التنکیر او ناکام دی هغه څوک چي پر خدای جل جلاله دروغ وایي.

فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾

سره بحث سو د ساحرانو چي د موسٰی علیه السلام خبري یې واورېدلې او پـهٔ عین حال کي ډېر درڼ هم ورغلی ؤ، یعني په خپـل کار کي د موسٰی علیه السلام سره څرنگه مقابله باید وکړه سي.

پوه سه: چي نجوٰی پټو خبرو ته وایې، نو د "اسروا" معنٰی دا ده چي دوی ډېره مبالغه کوله په پټ مجلس د دې دپاره چي موسٰی علیه السلام په خبر نه سي، نو به دی زموږ د دفعه فلان وسنجوي، او کلبي وایې چي هغه پټـه خبره د دوی دا وه چي که موسٰی علیه السلام پر موږ غالب سو موږ به پر ده ایمان راوړو انتهٰی.

درویش وایې: چي پر دې تقدیر د پټوالي ځخه مراد پټ والی د فرعون ځخه دی.

قَالُوْٓا اِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ

دوی سره وویل وروسته تر ډېرو مشورو او د پټو خبرو په خپل مابین کي پر دې قول سره متفق سوه لکه فرعون چي به ویل.

پوه سه: چي "ان" مخفف د مثقل دی اسم یې ضمیر شان محذوف دی او کلمه د لام په لساحران کي فارق دي په مابین د مخفف او د "ان" نافیه او "هٰذان" مبتدأده مشار الیه موسیٰ او هارون دي لساحران یې خبر دی والمعنی په تحقیق شان دا دی چي موسیٰ علیه السلام او هارون علیه السلام جادوگران دي کذا صاحب روح البیان او بعض مفسرین وایي چي "ان" نافیه دی او لام د لساحران په معنیٰ د الا دی والمعنی نه دی دغه دوه کسان یعني موسیٰ او هارون الا ساحران مگر جادو گران دي"وهذا مذهب الکوفیین ویؤیده قرائة مرویة عن ابي "ان هذان الا ساحران"

فائدة جلیلة: في اعراب هذه الایة پوه سه چي ابن کثیر رحمه الله او حفص رحمه الله کلمه د "ان" مخفف وایي توجیه د دې قرائت هغه دوې خبري دي چي انفا تیري سوي فتدبر، او باقي قرأ سبعة رحمه الله کلمه د "ان" مشدد وایې، نو په دوی کي د ابو عمرو رحمه الله قرائت داسي دی "ان هٰذین لساحران" نو دا قرائت پر اصل د حروف مشبه بالفعل وارد دی چي هذین اسم د "ان" او منصوب په یا سره او "لساحران" یې خبر دی مرفوع دی خبر دی د "ان" عکس عمل الفعل کما تقرر في النحو، او نور قاریان "ان" خو مشدد وایي او وروسته "هذان لساحران" وایې دا قرائت ډېر مشکل یعني توجیه یې چي "ان" چي مشدد سي خو د حروف مشبه بالفعل ځخه دی اوسره د دې وروسته دوه مرفوع لفظ دي یعني دوه لفظ تثنیه چي "هذان" او "الساحران" چي حالت رفعي د تثنیې خو الف دی کما تقرر في النحو، هشام بن عروة وایې چي دا خطأ د کاتب ده یعني په ځای کي د "هٰذین" یې "هذان" لیکلی دی مظهري وایې چي دا قول خطأ دی خارق للاجماع، او بعض وایې چي دا مبني پر لغت د قبیلې د خثعم او کنانه چي هغه تثنیه په حال کي د رفع او د نصب او د جر په الف وایې چي علامه د تثنیه ده او اعراب یې تقدیري

بولي "يقولون اتاني الزيدان" ورئيت الزيدان ومررت بالزيدان.

درويش وايي: چي دا وو تحقيق د اعراب د دې آيت "وقلما يوجد مجتمعاً في تفسير ولله الحمد والمنة ومنه التوفيق.

يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾

دوی دوه اراده لري چي دوی دوه وباسي تاسي د مځکي څخه ستاسي يعني چي مصر دی (پوه سه چي مراد له اخراج څخه معنٰی حقيقي نه ده بلکه تسلط او حکمراني پر تاسي باندي) په خپل سحر سره، او د مابين څخه يوسي هغه طريقه ستاسي چي فضلٰی د مثلٰی مؤنث د امثل دی په معنٰی د افضل، او مثلٰی صفت د طريقه دی چي مؤنث دی، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي مراد د طريقتكم څخه خانان او اشراف د قوم دي "كما يقال هؤلاء طريقة قومهم" اى اشرافهم انتهٰى.

درويش وايي: چي د دې ترجمې حاصل دا دی چي سادات او اشراف د قوم به مو دوی يعني موسٰی او هارون يوپه بل پسي دروژني او پر تاسو او غريبانو باندي به خپله حکمراني کوي، او شعبي د علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي دوی رفته رفته د خلگو مخه وخپله خواته راواړه وي، او قتاده رحمه الله وايي چي "طريقتهم المثلٰی" په دغه وخت کي بني اسرائيل وه چي اکثر عدداً او اموالاً وه چي د ده لعين دا مراد وو چي دا قوم به دوی يعني موسٰی او هارون در څخه بوزي شام او بيت المقدس ته لکه موسٰی چي اول وار فرعون ته ويلي وه "ارسل معنا بني اسرائيل.

درويش وايي: چي دا توجيه مخالفه ده مشهور څخه ده چي بني اسرائيل ټوله تر نرو او تر ښځو په خدمت کي د قبط قوم فرعون ولاړ وه په چا به يې د ختو کارونه کول او په چا به يې زراعتي کارونه کول "الی غير ذالک" او په ښځو بې د قبطيانو د کورو خدمتونه کول، نو بني اسرائيل که اکثر عدداً وه اکثر مالاً څرنگه دي فتدبر.

او بعض مفسرين وايي چي "طريقتكم المثلٰی" څخه مراد دا دی چي ستاسي سنت او دين به در بدل کړي لکه په بل ځای کي چي راغلي دي "اني اخاف ان يبدل دينكم"

سوال: د قبطیانو دین او سنت څه وو؟

ځواب: دا وو چې فرعون خدای دی کما قال "اللعین انا ربکم الاعلٰی"

فَأَجۡمِعُواْ كَيۡدَكُمۡ ثُمَّ ٱئۡتُواْ صَفًّاۚ

تاسي سره جمع کړئ یعني ټینګ قصد وکړي پر هغه چم چي ستاسي زده دی "من السحر والزام موسٰی في السحر حتی یکون مغلوبًا بسحرکم، بیا راسئ پر یوه صف باندي" پوه سه چي صف په اصل کي مصدر دی بمعنی جعل الاشیأ علی خط مستو (ګرځول دي د شیانو پر برابر خط باندي لکه خلګ یا درختي پر یوه خط باندي د دې سببه لمونځ کونکي په جماعت سره صف بولي) لکن دلته صف په معنٰی د فاعل دی یعني آیتو "مطفین" دا یې د دې سببه وویل چي پر صف ولاړ خلګ د لیدونکو په سترګو کي هیبت ناکه ښکارېږي تر متفرق خلګو کما یدل علیه التجربة، کذا قال مقاتل والکلبي رح.

فائده: صفًا" چي په معنٰی د فاعل سي نو حال دی د ضمیر څخه د "ایتو" ومنه قول الله تعالٰی "إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِهِۦ صَفّٗا كَأَنَّهُم بُنۡيَٰنٞ مَّرۡصُوصٞ ۝٤".

سوال: ساحران خو ټوله په میدان کي د مقابلې حاضر وه نو د "ائتوا صفًا" څه ضرورت وو؟

ځواب: دوی سره متفرق وه په دې آیت راتګ نه دی بلکه مقصود صف بندي ده "لیکونوا اهیب في قلوب الرائین.

وَقَدۡ أَفۡلَحَ ٱلۡيَوۡمَ مَنِ ٱسۡتَعۡلَىٰ ۝٦٤

دوی سره وویل چي بري به وموميِ هغه څوک چي غالب سي، پوه سه چي دا جمله معترضه ده.

قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلۡقِيَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنۡ أَلۡقَىٰ ۝٦٥

ساحرانو وویل وروسته تر دې چي موعد ته په صف ودرېدل بعض وایې چي

دا وروسته وينا د دوی د پاره د ادب وه د موسیٰ علیه السلام سره، ای موسی یا به ته غورځوي خپله لکړه وميدان ته او یا به موږ اول کسانو يو چي خپلي لکړي او رسی میدان ته غورځو.

درويش وايي: چي دا بعیده ده چي دوی چي په مقابله کي د موسیٰ علیه السلام ولاړ وه او بیا دی آدب ورسره کوي، والصحيح ما قال بعض المفسرين رحمه الله چي د دي جهته څخه وو چي دوی ډاډه وه په خپل کاميابی سره که د مخه وي القاء د دوی او که وروسته وي.

اعراب: پوه سه! چي "ان" سره د مابعد يا منصوب محلاً دی مفعول د فعل محذوف دی ای "احتراماً القائک اولاً واما کوننا اول من القی" او یا مرفوع محلاً دی خبر د محذوفي مبتدأ دی والتقدير "اما القائک اولاً او القائنا اولاً، کذا روح البيان وروح المعاني والمظهري رحمة الله عليهم.

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ

موسیٰ علیه السلام ورته وويل بلکه تاسي القا اولاً وکړی، بعض مفسرين وايي "مقابلة للادب بالادب آه، وهذا ليس بشيئ لما قلنا انفًا" او بل چي موسیٰ علیه السلام چي نبي وو څرنګه ادب کاوه د ساحرانو د فرعون دمعاونانو که څه وروسته دوی ايمان راوړی بلکه صحيح دا ده چي موسیٰ علیه السلام باک د دوی په سحر سره نه کاوه او يا د دي پاره يې د تقديم امر ورکړی چي دوی خپل غايت سعي مبذول کي وروسته به غبله د موسیٰ علیه السلام معلومه سي.

سوال: موسیٰ علیه السلام ته خو دا معلومه وه چي دوی سحر کوي او سحر ګناه کبيره ده ،نو ده امر ورکړی چي "بل القوا"

ځواب: موسیٰ علیه السلام امر د سحر نه دی ورکړی بلکه امر د تقديم يې ورکړی ولي موسیٰ علیه السلام ته خو دا معلومه وه چي دوی خو فرعون د سحر د پاره را غوښتي دي او حتماً سحر کوي فافهم.

پوه سه: چي "حبال" جمع دحبل ده چي په پښتو يې رسی بولي "وعصي" جمع د عصا ده چي په پښتو يې لکړه بولي اصل د عصی عصوو دی دواړه واوه

يې په دوو يائين سره واړول للاستثقال وكسرت العين والصاد.

پوه سه: چې دا كلام بنأ دى پر محذوف في النظم "والتقدير فالقوا حبالهم وعصيهم فاذا حبالهم" آه او كلمة د "اذا" ظرف زمان دى للمفاجات منصوب دى محلاً په فعل مفاجات سره مضاف وجمله اسميې ته دى، او "حبالهم" وما عطف عليه مبتدأ ده ومابعده "يخيل" آه يې خبر دى فالمعنٰى فالقوا ففاجا موسٰى وقتًا حبالهم الخ.

ژباړه: دوى وغورځولې خپلې رسۍ او لکړې نو ناببره موسٰى ﷺ وليدې هغه وخت چې لکړې او رسۍ د دوى په حركت كې راغلې.

يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

په خيال كې د موسٰى ﷺ په سبب د سحر د دوى چې دغه رسۍ او لکړې ځغلې يعني دوى په سحر سره د خلكو د موسٰى ﷺ او د ټوله مجمع چشم بندي يې وكړه، حتى چې د موسٰى ﷺ او قوم دا خيال سو چې ټوله ميدان د مارانو ډک سو او په حال كې د حركت سريعه دي.

درويش وايې: چې بعض مفسرين چې وايې چې دوى ټولې رسۍ او لکړې په زيبق چې پاره يې بولې ككنې كړې وې چې لمر پر راتود سو ټوله په حركت سوې آه دا خبره د نظم څخه د قرآن مخالف ده ولې چې اول دا خبره روح المعاني رد كړې ده او بل دا چې قرآن مبارک وايې "بسحرهم" او د زيبق ككنړول سحر نه دى بلكه اوس هم داسي حيله هر سړى كولاى سي ولا تعلق له بكون الشخص ساحر بلكه داسي خلكو ته اصحاب الحيل وايې فتأمل.

درويش وايې: چې د سحر زده كړه په تقرب د شيطانانو او دقرآن مبارک د اوراقو په نجاساتو كې اچول او خداى ﷻ او رسولانو ته د خداى ﷻ په بد ويلو سره پاى ته رسيږي، د بابل په ښاخ (كوهي) كې چې دوې ملكې د پاره د تعليم السحر امتحانًا را استولې دي چې قصه يې ډېره اوږده ده، كه دې ښاخ ته څوک ورسي د سحر د زده كولو د پاره هغه ملكې د دننه څخه د ښا ورته وايې "انما نحن فتنة فلا تكفر" موږ امتحان يو د خلكو دپاره نو كافر كېږه مه يعني د

سحر زده کړه کفر دی کافر کېږه مه او بله خبره دا ده چي زیبق ډېر قیمتي شي دی چي د اختلاط څخه د زیبق او سره گوگړ چي په اعماق د مځکي په قدرت دخدای ﷻ سره جمع سي سره زر گرځي نو دونه زیبق د کوم ځایه دوی ته میسر سوه چي دوی دا دونه په زرگونو رسی، او لکړي په مالش کړې.

فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾

نو دا صحنه چي موسیٰ علیه السلام ولیده د احساس په زړه کي خیفة یو لږ بېره نو تنوین دپاره د تقلیل دی موسیٰ فاعل د اوجس دی دپاره د مطابقت د رؤس الایات تر مفعول وروسته راوړی دی په قاموس کي وایې "الوجس الخوف والفزع یقع في القلب او السمع من صوت" او غیره علمأ وایې چي سبب د خوف د موسیٰ علیه السلام دا وو چي زه که لکړه وروغورځوم خو هغه به هم یو مار سي د مارانو څخه نو حق او باطل پر خلگو به التباس راسي او د فرعون هغه خبره چي دموسیٰ علیه السلام ته وکړه "فلیئتیک بسحر مثله" خلگو ته به رشتیا په خیال ورسي.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾

موږ ورته وویل په وخت کي د بېري د ده چي ته مه بېرېږه په دې علت چي ته په تحقیق سره اعلیٰ او غالب یې په دې عبارت کي خدای ﷻ موسیٰ علیه السلام په ډېر تاکید سره ډاډگېرنه ورکړه (۱) جمله مستأنفه یې راوړه (۲) حرف التحقیق چي "ان" دی (۳) ضمیر الفصل یې راوړی چي انت دی (۴) لفظ دعلو یې راوړی چي دلالت پر غلبه ظاهره کوي (۵) صیغه د اسم تفضیل یې راوړه چي اعلیٰ ده.

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ

عطف دی پر لاتخف وروغورځوه هغه شی چي ستا په راسته لاس کي دی.

سوال: عصاک یې نه وه وایه حکمت یې څه دی؟

ځواب: حکمت یې تحقیر دحبال او عصا دساحرانو دی یعني لاتبال بکثرة الحبال والعصي" او یا په ابهام کي نکته دا ده چي تعظیم د لکړي د موسیٰ علیه السلام یې وکړی چي ستا لکړه که څه هم په ذات لرگی دی لکن "في الحقیقة شيئ آخر

کما تری من اثارها الغریبة بعد الالقأ حیث قال الله تعالیٰ "تلقف" دا قرائت د حفص دی یعني په اسکان د لام او په تخفیف د قاف او نور قرأ یې په فتح اللام او تشدید القاف وایې چي اصل یې تتلقف وو د باب د تفعیل او بیا یوه تا څنډي حذف کړه په هر صورت ضمیر مؤنث راجع دی وعصا ته چي مؤنث سماعي ده.

سوال: عصا خو په دې ځای کي نه دی ذکر سوی؟

ځواب: ما في یمینک خو عبارت د عصا څخه دی فالتانیث باعتبار معنیٰ لفظ ما لا باعتبار لفظه فافهم.

مَا صَنَعُوْا ۭ اِنَّمَا صَنَعُوْا كَيْدُ سٰحِرٍ ۭ

والمعنی تبلتع وتاکل" ستا لکړه هغه شیان او لکړي او رسۍ چي په رنګ د مارانو دي په تحقیق هغه ماران چي دوی په سترګو کي د خلګو وروستلي دي هغه کید او چم دساحر دی والمراد بالساحر الجنس الذي یشمل الکثیر لان السحره کانوا کثیرون کما مر.

پوه سه: چي ساحر پر وزن د فاعل قرائت دی د ډېرو قاریانو او حمزه وکسائي یې سحر بکسر السین بلا الف وایې یعني مصدر یې بولي نو کید مضاف دی وسحر ته په اضافت بیانیه سره او یا مضاف محذوف دی والتقدیر کید ذي سحر فیرجع الی معنی ساحر او یا وساحر ته به سحر مبالغة ویلي دي لکه زید عدل.

وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ۝۶۹

او کامیابي نه سي پیدا کولای ساحر "د حیث اتٰی معنیٰ بعض مفسران حیث احتال یعني هر ځای چي خپله حیله پر کار واچوي.

مسئله: په حدیث کي د ابن ابي حاتم او ترمذي د جندب بن عبد الله رضي الله عنه څخه نقل داسي راغلی دی چي رسول الله ﷺ وویل "اذا وجدتم الساحر فاقتلوه" وروسته علیه السلام دا آیت (یعني د دلیل په توګه ووایه) ولا یفلح الساحر حیث اتٰی" په نصاب الاحتساب کي وایې چي که ساحر توبه وکښېنه تر ګرفتار کولو دمخه توبه یې قبلېږي او که یې وروسته تر ګرفتار کولو توبه وکښل نه قبلېږي او په شرح کي د رمضان افندي پر شرح العقائد وایې "ان الساحر یقتل ذکرا کان او انثی اذا کان سعیه بالافساد

والاهلاک في الارض وان کان سعيه بالکفر فيقتل الذکر دون الانثیٰ انتهی، د فقه په کتابو کي وايي چي ساحره ښځه چي مسلمانه وي نه دي وژني لکن ضرب وکوب دي ورکړي او بندي دي کړي "لانها ارتکبت جريمة عظيمة" او وژني يې ولي نه د دې سببه چي ﷺ د قتل د ښځو مطلقاً منع کړي ده آه "وفي الفتاوی الاشباه والنظائر کي وايي چي هر کافر چي توبه وکاږي توبه يې مقبوله ده في الدنيا والاخرة الا الکافر بسب النبي ﷺ او بسب الشيخين يعني ابوبکر وعمر رضي الله عنهما او احدهما وبالسحر ولو امرئة وبالزندقة اذا اخذ قبل التوبة انتهیٰ.

پوښتنه: په خلګو يعني مسلمانانو کي د زنديق لفظ ډېر مستعمليږي معنی د زنديق څه ده؟

ځواب: په فتاویٰ کي د قارئ الهداية وايي چي زنديق وه هغه سړي ته وايي چي زمانه باقي بولي يعني "لا يؤمن بالآخرة" او نه عالم لره خالق وايي ،بلکه وايي "ما يهلکنا الا الدهر ويعتقد ان الاموال والحرم (يعني ښځي شريکي دي انتهیٰ.

درويش وايي: چي دا څو مسائل معترضه وې اوس بېرته د تفسير القرآن پر لور، هغه چي موسیٰ عليه السلام خپله د لرګي لکړه ميدان ته د ساحرانو د مصنوعي او سحري مارانو ته ورو وغورځول هغه لکړه لوی ثعبانسوله او هغه د ساحرانو مصنوعي ماران يې يو په بل پسي تيروله چي ميدان يې تهوله صفا کړی او چي موسیٰ عليه السلام هغه لوی مار د لکړي را واخستی هغه وچه کلکه ده لرګي لکړه وه نو ساحرانو وويل چي دا د سحر کار نه دی بلکه دا يوه معجزه د معجزاتو څخه د خدای جلت قدرته ده چي د موسیٰ عليه السلام پر رسالت من جانب الله دلالت وکړي.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ هَٰرُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾

نو پرېتول ساحران يعني په هيئت اجتماعي پر سجده لله تعالیٰ، د پاره د توبې له ما صنعوا څخه، او يا د پاره د تعظيم د ماروا من آيات الله، موږ ايمان راوړی دی پر رب د هارون او موسیٰ عليهما السلام.

پوښتنه: "القوا"خو مجهوله صيغه ده نو فاعل يې څه شی دی؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي فاعل يې دامعرفة د حق وو چي دوی ته

معلوم سو، او بعض مفسران وايې چې دوی داسې په تلوار سجده وکړې ګويا بل چا پر سجده پرېستله "ففيه مبالغة في الاسراع في السجدة.

پوښتنه: په دې آيت کې يې هارون تر موسىٰ عليهما السلام د مخه کړی او سره د دې چې په سورة اعراف او په سورة شعرا کې داسې راغلي دي "امنا برب العالمين رب موسىٰ وهارون؟

ځواب: کلمه د واو د پاره د مطلق جمع دی، يعني ترتيب نه غواړي لکه فأ عاطفه او نه تراخي غواړي لکه کلمه د ثم عاطفه، دلته چې هارون د مخه کړی دی د مراعات د رؤس الايات.

سوال: تا ډېر ځايونه لفظ د رؤس الايات ويلی دی، او سره ددې چې دا خو اواخر د آياتو دي؟

ځواب: لکه د انسان تکميل چې په سر پورې اړه لري، دغه رنګه اتمام د آيت د قرآن کريم په پای سره د آيت معلومېږي، ولې بعض آيتونه ډېر لوی دي لکه آيت المداينة في القرآن او بعض آيتونه ډېر کشني وي لکه "الٓمٓ" في مواضعه او بعض ميانه نو د دې کبله و اواخر و ته د آيتو مفسرين رؤس الآی وايي فافهم فانه سانح عزيز.

پوښتنه: اضافت د رب وهارون او موسىٰ ته په دې آيت کې د څه حکمت د پاره وکړه سو او سره د دې چې خدای جل جلاله د ټوله عالم المخلوقات رب دی؟

ځواب: حکمت يې دا دی چې هارون او موسىٰ ورب ته بلونکي دي او د دې دوو په تبليغ کرامت سره دوی ته حاصل سو، يعني د ايمان کرامت ځکه په بل ځای کې د قرآن کريم داسې راغلي دي "آمنا برب العالمين رب موسىٰ وهارون فتدبر.

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ

"قال" يعني فرعون وويل وساحرانو ته، آيا تاسې ايمان راوړئ د په قول سره "وهمزة الاستفهام للانكار عليهم بمعنى لاينبغي لکم ذالک، د مخه تر دې چې ما تاسې ته اجازه د ايمان در کړې وای.

پوه سه: چې اصل د دې عبارت "أءمنتم" وو يو همزه يې په الف بدل کړی

درویش وایي: چي فرعون چي په را غونډولو کي د ساحرانو لپاره د مقابلې د موسیٰ علیه السلام ناکام سو نو عناداً او تکبراً عن الایمان او د پاره د دفع د خجالت دځان څخه او د منع کولو د قبط د ایمان بموسیٰ څخه بل مخ يې پر کښېښو، یعني قال اللعین.

اِنَّهٗ لَكَبِیْرُكُمُ الَّذِیْ عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ

دی یعني موسیٰ علیه السلام مشر او استاذ دی په سحر کي نو ددې سببه پر تاس غالبه سو یعني لا لانه رسول، هغه کبیر دی چي تاسي ته يې تعلیم او ښوونه د سحر کړې وه، او تاسي او ده پر موجوده کارونو اتفاق سره کړی وو.

متل: پشي تر یوخته پوري د زمري څخه ځغلي، لیکن که د تېښتي ځای نسو پاته د زمري پر سترګو حمله کوي، نو فرعون چي غارتنګی او ملامت سو د تابعانو د موسیٰ علیه السلام چي ساحران وه او ایمان يې راوړی داسي حمله وکړه او داسي دهمکي يې ورکړه.

فَلَاُقَطِّعَنَّ اَیْدِیَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ

کلمة الفاء للتفریع علی ما قبل هر آینه او خاماخا به ز در پریکم لاسونه ستاسي او پښي ستاسي پر جهت مخالف یعني "الید الیمنیٰ والرجل الیسریٰ"

پوه سه: چي کلمه د من ابتدائیه ده او متعلق په "لاقطعن" پوري ده "کان القطع ابتدأ في مخالفة العضو العضو" کذا قال روح البیان والمظهري وروح المعاني مع تطویل البحث فیه.

وَّلَاُوصَلِّبَنَّكُمْ فِیْ جُذُوْعِ النَّخْلِ

پوه سه: چي مفسرین ټوله په یوه خوله وایې چي کلمه او في په معنیٰ د علیٰ ده في ظرفي راوړه په ځای کي د علیٰ وجه يې دا ده چي ډېره زمانه به په صلب باقي یاست لکه مظروف په ظرف کي چي باقي وي.

پوه سه: چي صلب په لغت کي ځړول دي د انسان په یو شي پوري د پاره د قتل، وقیل هو شد الصلب علیٰ خشب وبالفارسیة کما قال الکاشفي رح وهر آئینه بر اویزم شما را درتن خرما که دراز ترین درختان است تا همه خلق را به بینند وعبرت گیرند،

تاریخ پوهان وایې چې فرعون اول سړی دی چې صلب یې رواج کړی.

وَلَتَعۡلَمُنَّ أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابٗا وَأَبۡقَىٰ ﴿٧١﴾

او تاسي به پوه سئ چې کوم یو زموږ یعني زه پر ایمان راوړو ستاسي او پا رب د موسیٰ چې تاسي ایمان نه پر راوړی سخت دی په عذاب ورکولو کي او ابقی معنی دوام داره دی د چا عذاب زما او که د رب د موسیٰ علیه السلام.

قَالُواْ لَن نُّؤۡثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَآءَنَا مِنَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ

ساحرانو ورته وویل موږ تا نه مختار کوو یا فرعون عائد محذوف دی ای به والفاعل هو موسیٰ ۴ "البینٰت" ای المعجزات الظاهرات چې عصا او ید بضأ دی، او بعض مفسرین وایې چې د بیناتو معنی دلائل د قدرت الٰهي هغه دا چې د موسیٰ ۴ لکړي چې ټولي رسئ او لکړي د دوی وخوړلې، نو دوی یو د بله سره وویل که د موسیٰ سحر وای نو هغه زموږ رسئ او لکړي څه سوې، او بغوي رح وایې چې دوی چې پر سجده پریوته دوی سرونه نه کړه را پورته چې خدای په دوی جنت او دوږخ ولیدی، او ثواب د اهل جنت او خپل ځایونه په جنت کي هم ولیدله نو د بیناتو څخه مراد دغه موجبات د خوشحالۍ د دوی دي ولهذا قالوا لن نؤثرک علی ما جائنا من البینات.

وَٱلَّذِي فَطَرَنَاۖ

عطف دی علی "ما جائنا" او تا نه مختار کوو پر هغه چا چې موږ یې پیدا کړو بلکه ټوله مخلوقات چې مراد ځنې خدای جل جلاله دی یعني تاته د ربوبیة نسبت نه کوو لکه په خوا بلکه هغه چا ته یې کوو چې موږ یې د عدم د ظلمت څخه ونور ته د جود را ایستلي یو.

درویش وایې: چې د لاورو ساحرانو چې په ایمان مشرف سوي وه د فرعون لعین د تهدید او پیش رو جواب یې په دي الفاظو ورکړی.

فَٱقۡضِ مَآ أَنتَ قَاضٍۖ إِنَّمَا تَقۡضِي هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَآ ﴿٧٢﴾

ته وکړه هر څه چې ته کوي یعني په موږ سره فالموصول مع صلته مفعول به دی د "اقض" او عائد و موصول ته محذوف ای قاضیه، "انما تقضی آه" ای انما تصنع ما تهواه.

پوه سه: چي هذه الحيٰوة الخ منصوب محلاً دی ظرف زمان دی بحذف المضاف يعني انما تصنع زمان هذه الحيوة الدنيا" ليكن ستا سلطنت او حكمراني به ژر تېره سي يعني موږ ستا د صلب څخه نه بېرېږو.

إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغۡفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكۡرَهۡتَنَا عَلَيۡهِ مِنَ ٱلسِّحۡرِۗ

موږ ايمان راوړی دی پر رب زموږ چي موږ ته را وبخښي گناهونه زموږ "من الكفر والمعاصي، لان الاسلام يجب ماقبله كما ورد في حديث النبي ﷺ "وما اكرهتنا آه" عطف دی پر "خطايانا" او من السحر بيان دی د ما او هغه شی موږ ته را وبخښئ چي هغه شی تا په زور په موږ وکړی چي هغه سحر دی.

سوال: دوی څرنگه وویل چي تا موږ مجبوره کړو پر سحر او سره ددې چي دوی ابتدأ قسمونه اخيستبه بعزة فرعون "انا نحن الغالبون"؟

ځواب: بغوي وايې په روايت د الحسن څخه چي فرعون د مخ تر دې واقعې بعض خلگ مجبوره کړي وه پر زده کړه د سحر تا چي د سحر اصل ورک نه سي چي د هغو په جمله کي دغه ساحران هم وه او عبد العزيز بن ابان وايې چي ساحرانو فرعون ته وويل چي ته موسىٰ ﷺ په موږ بيده ووينه نو فرعون كوشش وكړی موسیٰ ﷺ یې په دوی بیده ولیدی او لکړې د مار په شکل پېره پر کول نو ساحرانو فرعون ته وويل چي دا لكړه مار كېدل په وخت د نوم كي د موسیٰ سحر نه دی ولي چي ساحر بيده سي سحر يې باطلېږي نو دوی منع وكړه چي د دې سړي سره موږ مقابله نه كوو فرعون دوی مجبور كړه چي حتماً به مقابله د موسیٰ ﷺ په سحر سره كوي "وهذا معنا قولهم وما اكرهتنا الخ" او مقاتل وايې چي فرعون جبراً (۷۲) كسان چي دوه يې قبط او (۷۰) د بني اسرائيلو څخه وه پر پر زده كړه د سحر اماده كړي وه په وخت د مقابلې د موسیٰ ﷺ يې هم دغه (۷۲) كسان حاضر كړه د مختلفو ښارو څخه را وغوښتل كما مر في قوله تعالىٰ "وارسل في المدائن حاشرين" الاية په وخت كي د مقابلې د موسیٰ ﷺ چي هغه د بني اسرائيلو د قوم څخه وو ساحرانو د بني اسرائيلو چي (۷۰) كسه وه پر قومي سطح له مقابلې څخه د موسیٰ ﷺ

ډېره وکړه فرعون هغه مجبوره کړه پر مقابلې د موسیٰ علیه السلام او تهدید د قتل یې ورکړی "ان لم یفعلوا ذالک فذالک قول سحرة بني اسرائیل وما اکرهتنا علیه من السحر" والله اعلم بحقیقة الحال.

وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿٧٣﴾

سحرة وو فرعون ته وویل چې خدای جل جلاله خیر دی تر تا بلکه تر جمیع مخلوقاتو یعني از روی اجرة والثواب، لمن یأتیه مؤمناً وقد عمل الصالحات "وابقٰی" یا معنی دا ده چې خدای جل جلاله ادوم دی عذاباً لمن جائه مجرماً بالکفر والمعاصي" دا قول د محمد اسحٰق او د محمد بن کعب دی نو دا ګویا جواب د هغه قول د فرعون کما مر فعلی هذا تاکید لما قبله یعني خیر.

اِنَّهٗ مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ جَهَنَّمَ ؕ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾

په تحقیق شان دا دی چې څوک چې ورسي و رب ته د ده یعني په ورځ د قیامت مجرم په کفر او معاصي سره "بان مات علی کفره ومعاصیه" هغه لره دوږخ دی چې په کښې مري تا چې د عذابه په استراحت سي او نه ژوندی حیوة مستریح سره.

وَمَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ﴿٧٥﴾

او هغه څوک چې ورسي خدای تعالیٰ یعني "في یوم القیامة" په داسي حال کي چې مؤمن وي او عمل د صالحاتو یې هم کړی وي نو دغو کسانو لره دي درجې بلندي یعني په جنت کي.

پوه سه: چې "عُلٰی" جمع د علیا ده چې مؤنث د اعلی دی والمراد المنازل الرفیعة.

جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ

جنتونه دي د اقامت "دا بدل یا عطف بیان دی د "الدرجات العلٰی" چې بهیږي به لاندي تر قصورو د دوی ولې، یعني عسل، شیدې، اوبه او شراب، چې دوی به اباد الاباد بلا موت ولا مرض په دغو جنتو کي وي.

پوه سه: چې "خالدین" حال دی د ضمیر مجرور څخه په لهم کي عامل معنی د اشاري په اولئک کي چې دې ته په نحو کي عامل معنوي وایي.

وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

په تاویل د مذکور دغه جنات عدن الموصوفة باوصافها المذکورة، جزأ او ثواب دی د هغه چا چي ځان يې د کفر او معاصيو څخه پاک ساتلی وي د ابو سعید الخدري رضي الله عنه او د جابر بن سمرة رضي الله عنه او د ابي هريرة رضي الله عنه په صحيح اسانيدو د احمد او ترمذي او ابن ماجة او ابن حبان او طبراني راغلي دي دوی ټوله وايي قال رسول الله ﷺ ان اهل الدرجات العلی ليراهم من هو اسفل منهم كما ترون الكوكب الطالع في افق السمأ" په يو بل حديث کي راغلي چي اصحابو کرامو رضي الله عنهم وويل يا رسول الله تلك منازل الانبيأ لا يبلغها غيرهم، عليه الصلوة والسلام وويل بلى يعني نور هم ور رسيدلای سي "رجال آمنوا بالله وصدقوا الرسل" د رجال په تنکير کي اشارة و بعضيت ته ده بعض مفسرين وايي چي دا د کلامه څخه د سحرة وو نه دی بلکي ابتدأ د کلام د خدای دی د پاره د تصديق د قول د سحره وو، او بعض مفسرين وايي چي دا اخيري کلام دی د سحره وو چي بيان د علت دی لقولهم والله خير وابقٰى والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي د موسٰى عليه السلام (۹) معجزې په اوږدو کي د کلو يعني شل کاله فرعون او قبط وليدلي بيا يې هم سرونه ايمان راوړلو ته نه کړه کښته، او خجالت سپکاوی د مقابلې دساحرانو چي ده راغونډ کړي وه هم پر ورغلی بيا يې عبرت وانه خستی او د ظلم او د تکبر له کبله يې بې وزلي او بيچاره ساحران چي ايمان يې راوړی په بې زړه سوی قتل او دار ته پورته کړه او د رب العزت امهال هم پای ته ورسېدی او د غضب الٰهي درياب په جوش راغلی او د بني اسرائيلو د خلاصون د دې ظالم قوم څخه نوبت ورسيدی او د خدای جلت قدرته نيتمه ورسيده د عذاب دنيوي ودې لوی طاغي ته نو يې موسٰى عليه السلام ته ويل داسي.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى ۙ اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ

لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله په تحقيق مو ږ وحي وکړې و موسٰى عليه السلام ته چي د شپې وباسه له مصر څخه زما بندګان يعني بني اسرائيل.

پوه سه: چي د لقد آه جمله عطف پر ولقد مننا عليک مرة اخرىٰ" او د عليک د خطاب ځخه وموسىٰ ﷺ ته يې نقل کړي عبارت وغيبت ته يعني الىٰ موسىٰ ﷺ چي اسم ظاهر دی.

فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ﴿٧٧﴾

نو ته ورګوځوي دوی ته يعني "فاضرب بعصاک البحر يکن طريقًا، لار په درياب کي وچه" يعني خلاف العادة ولي اوبه چي د يو ځای ځخه ايسته سي هغه ځای خو لندې ختمي پاتېږي لکن دا لار به په قدرت د خدای وچه کلکه به وي، او نه به ته بېرېږي د غرق ځخه.

پوه سه: چي "يبسًا" مصدر دی وصف به الطريق مبالغة فلا يرد ان الطريق مونث سماعي فکيف وصفت بالمذکر يعني يبسًا وجه د دفع يې دا ده چي په مصدر کي مذکر او مونث برابر دي کما تقرر في النحو.

فائده: بحر هر فراخه ځای ته وايې چي ډېري اوبه په کښې وي، روح البيان واې چي مراد دې ځخه بحر القلزم دی په قاموس کي وايې چي قلزم د يو ښار نوم دی چي په مابين کي د مکة المکرمة او مصر دی قريب وطورته او اضافت د بحر وقلزم ښارته ددې سببه کوي چي دغه ښار پر يو طرف د دغه بحر دی او بعض واې مراد ذې بحر ځخه رود نيل دی چي د مصر رود دی.

پوه سه: چي اکثر قرأ "لاتخاف" په رفع سره وايي پر صيغه د اخبار يعني ته به نه بېرېږي د "درکا" معنی دا ده چي د رسيدو ځخه د دښمن چي فرعون وقومه وه او حمزه "لاتخف" په جزم سره وايې يانهي دي او ياجواب د امر دی يعني فاضرب او جمله د "لاتخاف" مرفوع محلاً حال د فاعل ځخه د اضرب او يا دوهم صفت دی د طريق، واو يا استينافي دي او يا دا جمله عطف ده پر "لاتخاف" باندي پوه سه: چي موسىٰ ﷺ هم داغسي وکړه چي ټوله بني اسرائيل نر او ښځي او کشنيان يې ټوله چي حساب يې شپږ لکه وو تخمينًا د شپې د مخه د مصر ځخه وايستل او درياب يې په لکړه وواهه قال الله تعالىٰ في موضع آخر "فانفلق فکان فرق کالطود العظيم" يعني لکه لوی غر او وچه کړه خدای په خپل قدرت سره نو بني اسرائيلو تر رود پوري وته.

فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ

نو فرعون چي خبر سو چي بني اسرائيل سره د موسیٰ او هارون علیهما السلام د شپې د مصره وتلي دي نو فرعون سره د لښکر خپل پسي ووتی، نو کله چي پر مقدمة الجیش یې هامان قوماندان کړی چي شپږ لکه خلگ یې وروسره روان کړه تاسي اندازه ولگوئ چي د فرعون سره به څونه اندازه قبطیان ملگري وه پښتانه وایې د مرچو د قراره څخه اټکل ورته وکړه.

فَغَشِيَهُم مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾

نو دوی ټوله ډوب او پټ کړه من الیم ای من مأ الیم ای البحر.

پوه سه: چي کلمه د من د پاره د بیان ده او احتمال د تبعیض هم سته یعني بعض "مأ الیم لاکله" او په ما غشیهم کي لویه مبالغه ده یعني دومره اوبه وې چي اندازه یې خدای جل جلاله ته معلومه ده چي څو گزه یا میله اوبه پر دوی سربېره سوې او ضمیر منصوب دواړه ځایه وفرعون او وجنوده ته راجع دی او من الیم حال دی د ما غشیهم څخه.

درویش وایې: چي دا قصه په بل ځای کي ډېره مفصله راغلې ده او په هغه ځای کي داسي راغلي دي چي موسیٰ علیه السلام (۱۲) ځایه دریاب په لکړه وواهه چي (۱۲) کوڅې پکښې پیدا سوې بعدد اسباط بني اسرائیل چي د دوی قومونه هم (۱۲) وه او په هغه ځای کي دا هم راغلي دي چي مځکه د مصر خدای جل جلاله په میراث ورکړه بني اسرائیلو ته.

وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾

او گمراه کړي وه فرعون خیل قوم قبط او راه راست یې نه وه ورښولی په دي آیت کي تکذیب دی د قول د فرعون چي ده قوم ته قبط کاوه "وما اهدیکم الا سبیل الرشاد"

درویش وایې: چي پښتانه یوه ډېره معقوله او د منقول سره هم برابره خبره کوي دوی وایې ساتنه د خدای جل جلاله ښه ده لکه په دې قصه کي د موسیٰ او فرعون

چي دا حقيقت پوره توضيح سوه هم په دې مناسبت يوه صحيح قصه واورئ.

عبد الله الثقفي رحمه الله وايې چي حجاج بن يوسف (چي اظلم الناس په عربي نړۍ کي چي قصنې د ظلم يې اشهر واظهر من الشمس دي) انس بن مالک رضي الله عنه "خادم رسول الله ﷺ (۱۰) کاله" را وغوښتی ورته وه يې ويل چي ما اراده کړې ده چي تا قتل کړم په بد قتل سره، انس رضي الله عنه ورته وويل چي که زما يقين سي چي ته ما وژلای سي ما به ستا عبادت کولای من دون الله حجاج ورته وويل ولي، انس رضي الله عنه وويل له دې سببه چي عليه الصلوة والسلام ماته يوه دعا را ښولې ده او عليه الصلوة والسلام وويل "من دعا به في کل صباح لم يکن لاحد عليه سبيل" ما هغه دعأ نن سهار کړې ده حجاج ورته وويل چي هغه دعأ ماته را وښيه انس رضي الله عنه ورته وويل معاذ الله چي زه يې چاته ښيم چي ته ژوندی يې راوي وايې چي د حجاج مخ ژړ سو و عسکرو ته يې وويل خلوا سبيله يعني انس رضي الله عنه رخصت کړي، انس رضي الله عنه خو ولاړی لکن حاضران د مجلس د حجاج حيران سوه چي حجاج وګوره او دونه حلم لکه انس رضي الله عنه ته چي يې وکړئ او سره ددې چي انس رضي الله عنه هم شوه نه ورته راوړه، نو داهل مجلس څخه چا پوښتنه د حجاج څخه وکړه چي انس رضي الله عنه دي څرنګه ژر معاف کړی او ستا مخ ولي ژړ سو؟ حجاج ورته وويل چي انس رضي الله عنه چي خپلي خبري تمامي کړې پر داوړو اوژو يې دوه غټ غټ زمريان را پورته سوه خولې يې وازي نيولي وې، نو زه وبېرېدم که زه پر انس رضي الله عنه تعرض وکړم زمريان به را پکښي سپاره سي.

راوي وايې چي د انس رضي الله عنه دوفات وخت چي را نزدې سو خپل خادم ته يې وويل چي ته پر ما حق د خدمت لري نو هغه دعأ يې وروښول قال له قل "بسم الله خير الاسمأ بسم الله رب الارض ورب السمأ بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شئ في الارض ولا في السمأ"

درويش وايې: چي د دې دعأ خو په دنيا کي دغه تاثير وو چي تاسي په قصه کي د حجاج او انس رضي الله عنه واوديدی نو که دغه دعأ على الصباح څوک ورد وګرځوي په آخيرت به د دې دعأ په برکت به په قيامت کي به د عذاب النار څخه خلاصون

مومي وما ذالک على الله بعزيز علما گفته اند "کی خداوند عالم کسي را به بهانمي بخشد" وبيهانه مي بخشد" اللهم اغفر لي ذنوبي کلها بای وجه کان آمين.

فذلكة: درويش وايي چي هغه بيان چي وړاندي تېر سوچي موسیٰ ﷺ چي اراده د سفر ومصر ته وکړه سره د کور وداني صفورا او موسیٰ ﷺ صفورا ته وويل چي پلار ته دي ووايه چي موږ ته څو مېږي پسونه راکړي الخ، دا قصه مظهري رحمه الله په خپل تفسير کي هم په هغه ځای کي کړې ده، نو اوس دا پوښتنه د خلگو په زړو کي ورگرځي چي موسیٰ ﷺ چي سره د پسو او يو شپانه او صفورا په يوه شپه د کوه طور محاذات ته راغله او يخ هم وو او لار هم ځندي ورکه وه او د طور په جانب کي اور وليدی او ملگري هوري پرېښول او دا يې ورته وويل "لعلي اٰتيکم بقبس آه" کمامر تفصيلا او موسیٰ ﷺ چي د اور ځای ته ورغلی هوري خبري ورسره وکړې و رسالت يې ورکړی کما مر مفصلا موسیٰ ﷺ بيرته د سفر ملگرو ته راغلی که څرنگه؟

روح البيان په (۵ جلد ص ۳۸۷) کي وايي چي موسیٰ ﷺ ته چي خدای رسالت ورکړی او د ده سوالونه قبول کړه (يعني کمامر في هذا التفسير) موسیٰ ﷺ د هغه ځایه څخه د مصر پر خوا روان سو، د فرعون دپيغام آلهي د رسولو د پاره "وشيّعته الملائكة يصافحونه وخلف اهله في الموضع الذي ترکهم فيه" او پرېښول اهل خپل يعني صفورا سره د پسو وغيره کما مر مفصلا در تيسير آمده که کسان موسیٰ "يعني ملگري د موسیٰ" شب انتظار بردند موسیٰ نيامد "وروز نيز ازو خبري نيافتند در صحرا متحير ماندند آه، فلم يزالو مقيمين فيه حتى مر بهم راع من اهل مدين فعرفهم، نو دوی همه وهمه د شعيب ﷺ کورته وروسته هوري وه حتى بلغهم خبر موسیٰ بعد ما جاوز بني اسرائيل البحر وغرق فرعون وقومه، نو شعيب ﷺ خپل لور صفورا سره د زوی د موسیٰ ﷺ مصر ته ور واستول.

درويش وايي: چي د پسو او خادمه او د شپانه ضرورت دفع سوي وو په غلبه د موسیٰ پر مصر فرعون باندي انتهٰى قول روح البيان مع زيادة من الفقير.

درویش وایي: چي وهذا السوال والجواب ینفع لکل من المتعلم والملعم الغیر الحاسد والمتکبر ...... بیت:

د فقیر تفسیر به هغه چاته فائده وکړي
چي په سر کي تکبر او په زړه کي عناد نه وي

هم یحسدونني وشر الناس کلهم ... من عاش فی الناس یوماً غیر محسود

یٰبَنِیٓ اِسۡرَآءِیۡلَ

درویش وایي: چي هغه مفسر چي وایي چي دا خطاب دی وهغو بني اسرائیلو ته چي په عصر نبوي ﷺ کي وه په هغه فعل سره چي د دوی د آبا وو سره خدای یعني الانجاء من العدو وغیره کړی وو دا تفسیر غلط دی ولي چي داسورة خو مکي دی بالاتفاق، او په مکة کي خو مخاطبة د بني اسرائیلو نه وه بلکه ټوله مخاطبه په مکة کي د قریشو سره وه، نو صحیح دا ده چي دا مخاطبه دهغو بني اسرائیلو ته ده چي تر دریاب خدای ﷻ واپستله او دا خطاب وروسته دی تر هلاک د فرعون لکن داخطاب په تقدیر د قلنا دی یعني قلنا یا بني اسرائیل او دا جمله استیناف بیاني دی "في جواب من قال فما ذا فعل بهم کذا في المظهري وروح البیان وروح المعاني فافهم.

قَدۡ اَنۡجَیۡنٰکُمۡ مِّنۡ عَدُوِّکُمۡ

په تحقیق نجات در کړی موږ تاسي ته د دښمن څخه ستاسي چي فرعون و هغه مو غرق کړی، یعني د قوم سره چي قبط وو.

درویش وایي: چي دا نجات لوی نعمت وو د هغې زماني پر بني اسرائیلو حیث کان فرعون وقومه "یذبحون ابنائکم ویستحیون نسائکم" او ډیر خدمات شاقه په تاسي کوله.

وَوٰعَدۡنٰکُمۡ جَانِبَ الطُّوۡرِ الۡاَیۡمَنَ

او وعده وکړه موږ د تاسي سره دطرفه د کوه طور "الایمن" صفت دی د جانب یعني چي د موسیٰ علیه السلام پر راسته جانب وو "اذ لا یمین للجبل فالاضافة

لادنى ملابسة" او لفظ د جانب منصوب دی علی الظرفية او دا وعده د موسی علیہ السلام سره د پاره د مناجات او اعطأ التورات وه.

سوال: واعدنا" خو باب د مفاعلې دی چي دو جانبه فعل غواړي دلته خو وعده يوازي د خدای جل جلاله د خوا څخه وه؟

ځواب: قبول د موسیٰ ؑ د وعدې دخدای ج لکه وعده د موسیٰ ؑ شمار کړل.

سوال: وعده خو يوازي دموسیٰ علیہ السلام سره وه نو "واعدناكم" خطاب څرنگه دی؟

ځواب: د موسیٰ علیہ السلام سره وعده ددوی سره وعده ده لانه نبيهم، نو موسیٰ علیہ السلام د قوم څخه (۷۰) كسان ورسره بوتله يعني د پاره د شهادت پر اعطأ التورات.

وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰ ﴿٨٠﴾

او موږ نازل كړي وه يعني د اسمان د جانبه څخه من چي ترنجبين يې بولي او د تاروگانو ياكركانو يخى بريانى يې په غوړو كي غوښې دا هغه وخت وو چي دوی په دښت كي د تيه وه، او بعض مفسرين وايي چي دا مرغان به دوی ذبح كول.

پوه سه: چي ترنجبين د سپېدو څخه تر لمر ختو پوري پر وريده يوه صاع به هره سړي ته رسېدله او جنوبي باد به سلوىٰ ورته راوړه يا پاخه يا به دوی ذبح كول.

درويش وايي: چي تفصيل د قصه د تيه په سورة مائدة كي دی.

كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ وَلَا تَطۡغَوۡاْ فِيهِ

بتقدير القول ای قلنا لكم كلوا" خوراک كوئ د خوندورو خوړو څخه ياحلالات خوړو څخه دا هغه څه دي چي ما په رزق دركړي وه تاسي ته، او سر كښي مه كوئ يعني چي شكريې ته واياست او تجاوز تر دغو حلالاتو شيانو مه كوئ وحرام ته او كبر هم مه كوئ.

فَيَحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبِيۖ وَمَن يَحۡلِلۡ عَلَيۡهِ غَضَبِي فَقَدۡ هَوَىٰ ﴿٨١﴾

نو كه تاسي طغيان وكړئ نو پر تاسي به نازل او لازم سي غضب زما چي كنايه د عذاب د دنيا دی او هغه څوک چي پر ده نازل سي زما غضب هغه هلاكيږي په دنيا كي او په اور كي د دوږخ په آخرت كي.

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿۸۲﴾

او په تحقیق زه بخښونکی یم وهغه چاته چي توبه وکاږي د شرک او طغیان څخه، او ایمان راوړئ بما جأ به رسله، او عمل صالح وکړئ چي د کتاب سره د خدای جل جلاله برابر وي، او بیا پر هغه هدایت ثبات وکي، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي په دي پوه سئ چي داتوبه او عمل صالح په توفیق د خدای جل جلاله دی، او قتاده او سفیان ثوري وايي "لزم الاسلام حتی مات علیه، او شعبي او مقاتل او کلبي رح وايي علم ان لک ثوابا او مظهري رح وايي چي په طلب کي قرب الی الله وي بلا کیف وي جامي قدس سره وايي:

دارم جهان جهان گنه ای شرم روی من ... چون ازین جهان بجهاني دیگرروم
یاران دواسپه عازم ملک یقین شدند... تاکی عنان عقل بدست گمان دهم
با خلق لاف توبه و دل بر گنه مصر ... کس پی نمیبرد که بدین گونه گمرهم

درویش وايي: چي حاصل د دي ابیاتو د جامي رحمه الله دا دی چي مراتبي د قرب الی الله صرف د خولي په خبرو نه دی بلکه په اخلاص قلبي بدون الریا پوري مربوط دی......... بیت:

بر زبانت یا صمد پیدا و در دل یا صنم
ای بباطن کافر وظاهر مسلمانی چي سود

بروی وریا خرقه سهل است دوخت ..... وگر با خدا د ر فروشی نکوست
انانکه ذره وار بصورت محقر اند..... فرد از خیال وناز بفردوس ننگرند

وَمَا أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿۸۳﴾

دا جمله عطف ده پر هغه جمله "قد انجیناکم" دا خطاب دی و موسیٰ علیه السلام ته او د مخه جمله خطاب وو بني اسرائیلو ته، بغوي رح وايي چي څه شي ته ژر راوستی منفرد دقوم څخه ستا ای موسیٰ حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وايي ، آورده اند که که بني اسرائیل بعد از هلاک فرعون از موسیٰ علیه السلام استدعأ نمودند که از برای ما قواعد شریعتي واحکام آن بین ساز موسیٰ در آن باب با

رب الارباب مناجات کرد خطاب رسید که باجمعي از اشراف بني اسرائیل بکوه طور بیائید تا کتابي که جامع احکام شرع باشد بتو دهم موسیٰ هارون بجای خود داشت یعني بگذاشت برای تعلیم بني اسرائیل ونهی آنان از معاصي وباوجود قوم که هفتاد تن بودند متوجه طور شدند، وقوم خود را وعده داد که چهل روز دیگر میابم وکتاب مي آورم وچون بنزدیک طور رسیدند موسیٰ علیه السلام قوم یعني (۷۰) که همراه بودند پر اپس ماندندوخود از غایت اشتیاق که به کلام وپیام آلهي داشت زود تر بالای کوه بر آمد خطاب آلهي رسید وما اعجلک آه.

درویش وایي: چي په دې پوښتنه کي د رب المعزت حکمت دا وو چي موسیٰ علیه السلام اقرار وکړی په خپل شوق سره وکلام ته د خدای لکن باوجود استفهام تقریر ضمنا انکار هم وو پر ده چي ولي دی ملګري تر شیا پرېښول موسیٰ علیه السلام دواړه جواب ورکړي اول د انکار ولي چي دا جواب اهم وو.

قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰٓ أَثَرِى وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

موسیٰ علیه السلام وویل چي ملګري دغه دی نژدې را پسې دي یعني ډېر لیري مي نه دي پرېښي بلکه دونه لیري دي چي اشاره ورته صحیح ده "وعجلت" معطوف دی پر دې قول هم اولاً یاحال دی په تقدیر د قد کما هو الشرط في وقوع الماضي حالا علی مابین في النحو "الیک" چونکه خدای جل جلاله لره مکان نسته نو ددې لفظ ترجمه دا ده الی مکان وعدتني لاعطاً التورات في ذالک المکان وشوقا الی کلامک معي "رب لترضی" ای زما رب چي ته د ماسه راضي وګرځی لان الشوق والمحبة یکون من الجانبین یعني من جانب العبد المسارعة الی امتثال الامر ومن الله الرضي بذلک.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ

خدای پاک ورته وویل چي موږ په تحقیق په فتنه واقع کړه قوم ستا د فتنې څخه مراد یا امتحان دی یعني چي ګلګی پر لاس د سامري ورته جوړ کړی چي دوی یې عبادت کوی که نه، یا معنی یې اضلال دی ای اضللنا هم بعبادة العجل.

پوه سه: چي مراد د قوم څخه هغه کسان دي چي موسیٰ علیه السلام هغوی ته هارون لار ښود پرېښود چي تعداد یې شپږ لکه وو لکن ددې فتنې څخه خلاصون صرف (١٢٠٠٠) بني اسرائیو پیدا کړی نور ټوله په عبادة العجل اخته سوه.

درویش وایي: چي لله الحمد والمنة چي امت نبوي سید البشر خاتم النبیین ﷺ په حیوة کي د انحضرت ﷺ او نه هم وروسته په دونه دست جمعي داسلام څخه برگشته په مرگ اخته تر الی یومنا هذا پوري نه دي پیدا سوي البته په حیوة نبوي کي اسود عنسی او مسیلمة کذاب دعوه دنبوة کړې وه لکن مسلمانان دهغو دوو ملعونانو په دام کي نه دی لویدلي، د افراد ارتداد نعوذ بالله منه گاه بیگاه واقع سوی دی او اوس هم جاري دي لکن دومره جمع واري د تاریخ په پاڼو کي نه لېدل کېږي اللهم احفظ امة محمد ﷺ من اضلال المضلین آمین.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په دې مقام کي سوال داسي کړی دی چي "انا قد فتنا آه" مرتب دی پر دې قول دموسیٰ علیه السلام عجلت الیک آ وهذا یدل علی کون العجلة سبباً للفتنه اذا الفأ سببیة او بیا مظهري رحمه الله په دقیق تصوفي جواب جواب ورکړی دی چي تر فهم د متعلمینو د تفسیر ایوبي ډېر لوړ دی او قول د مجدد الف ثاني رحمه الله راوړي دي چي طالبان خو څه که یې بلکه هغه علمأ چي مرتاض د تصوف سره نه وي او په مکتوبات د امام رباني مجدد الف ثاني رحمه الله کامل نه پوهېږي هم په دې جواب نه پوهېږي فلذالک ترکنا ایراده من شأ فلیرجع الی التفسیر المظهري رحمه الله والصحیح ما اشار الیه صاحب روح البیان اجمالا بقوله في تفسیر قوله "قال فانا فتنا آه" استیناف بیاني وصاحب روح المعاني تفصیلا بقوله استیناف مبنی عن سوال نشأ م اعتذار موسیٰ علیه السلام کانه قیل من جانب السامعین فما ذا قال له ربه حینئذ فقیل في الجواب "فانافتنا قومک آه" ای اخبرناهم بما فعل السامري من بعدک ای بعد فراقک منهم وذهابک منهم آه، نو د دې معنی دا ده چي کلمه د فأ د پاره د سبب نه ده لکه مظهري چي ویل حتی چي د ده سوال وارد سي بلکه دپاره د مطلق تعقیب دی او روح البیان هم تفسیر داسي کړی بعد خروجک عنهم فتدبر.

مِنۢ بَعۡدِكَ وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِيُّ ۝٨٥

وروسته تر تگ ستا الى جبل الطور او گمراه کړه دوی سامري

پوه سه: چي نسبت د اضلال وسامري ته وکړی په سبب د دې چي دی کاسب د گلگي وو او بني اسرائيلو ته ده دعوت ورکړی چي هذا الٰهکم واله موسیٰ او د فتنې نسبت خدای وځان ته وکړی يعني قد فتنا آه، لانه تعالی خلق الفتنة فيهم لانه تعالی خالق کل شئ قانون کلي اسناد ده ټولو کارو که ښه وي او که بد واسباب ظاهره ووته کېږي بالنسبة الى الظاهر او خالق قادر متعال ته کېږي په اعتبار د خلق او اراده وهذا مذهب اهل السنة والجماعة ومتوسط بين مذهب الجبرية لانهم يقولون العبد مجبور محض ومذهب القدرية حيث يقولون ان العبد خالق لافعاله لا مدخل له تعالى في خلقها فافهم.

پوه سه: چي سامري په نيز د اکثرو علماؤ لکه زجاج چي وايې يو سړی وو د اشرافو څخه د بني اسرائيلو دقبيلې چي نوم يې سامره وو، او داقبيله تر اوسه پوري په شام کي مشهوره په سامرين سره ده، او بعض علمأ وايې چي د موسیٰ ﷺ دخاله زوی وو او بعض وايې د عمه زوی يې وو، او بعض وايې چي د يو مريې نوم دی د کرمان د وطن او بعض وايې د اهل څخه د باجرما وو وهي قرية قريبة من مصر، او بعض وايې د قبط د قبيلې څخه وو وخرج مع موسیٰ ﷺ مظهر الايمان او د موسیٰ ﷺ همسايه وو او بعض وايې چي سامري عابد البقر وو وقع في مصر فدخل في بني اسرائيل ظاهرا ونفاقًا او په زړه محبت د عبادة البقر وو (وهذا هو المناسب لصنع العجل وامر بني اسرائيل بعبادته) او نوم يې بعض علمأ وايې موسیٰ بن ظفر وو وهو الاشهر وقيل غير ذالک، ابن جرير د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی چي د دغه سامري مور چي دی وزېږاوه دا بېرېدل چي فرعون بې قتل کړي په يوه غار کي پټ کړی او نوم يې موسیٰ پر کښېښود ودروازي ته د غار يې ډبره کښېښول جبرئيل په ورته د ده گوتي په خوله ورکولې د يوې گوتي څخه شيدې را وتلې دبلې گوتي څخه به عسل حتی چي لويه دی.

درویش وایي : چي ددې روایت څخه د ابن عباس رضي الله عنهما دا معلومه سوه، چي سامري اسرائیلي ؤ، ولي چي فرعون خو د بني اسرائیلو زامن وژل، او بیا ددې دو بیتو هم پر دغه روایت دی

اذا المرء لم یخلق سعیدا تحیرت........ عقول مربیه و خاب مؤمل
فموسی الذي رباه جبرئیل کافر......... وموسی زباه فرعون مرسل

والحاصل السامري عند الجمهور کان منافقا یظهر الایمان و یبطن الکفر.

درویش وایي: چي تفصیل مذکور ددغو تفاسیرو څخه منقول دی د روح المعاني، روح البیان او تفسیر القرطبي او تفسیر مظهري رح.

درویش وایي : چي موسی علیه السلام چي طور ته تلی د څلوېښتو ورځو تېرولو وعده یې بني اسرائیلو ته ورکړې وه، نو سامري به بني اسرائیلو ته شپه او ورځ جلا جلا حسابله چي په شل ورځي یې څلوېښت ورځي ور پوره کړې، نو یې عجل ورته جوړ کړی، او د "اله موسی" نوم یې پر کښېښود.

فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًاۚ

نو رجوع وکړه و قوم ته یعني وروسته تر څلوېښت ورځو دمیعاد پوره کولو، په داسي حال کي چي په غضب وو، دوئ ته یعني پر عبادة العجل باندي او اسف یعني ډېر غمجن وو، له سببه د مافعلوا، نو "غضبانا اسفًا" حال دی له "موسی" څخه.

قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًاۚ

وویل موسی چي قوم یې ولېدل چي په عبادة العجل سره غونډ وه، ای قوم زما ایا وعده نه ده درسره کړې رب ستاسي سره وعده یعني څلوېښت ورځي میقات یعني زما پر ژبه "حسنًا" یعني هغه وعده یعني تورات به درکوم په دغه میعاد کي یاد "حسنًا" معنی "صادقًا" ده.

پوه سه: چي همزه د پاره د استفهام انکاري ده، او نفي د نفي اثبات دی، یعني وعده درسره کړې ده او وعده منصوبه ده مفعول مطلق دی.

أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ

آيا اوږده سوه پر تاسو وعده، الاستفهام للانكار يعني تر مقرر ميعاد خو نه ده بالا سوې.

قانون: په علم نحو كي وايي چي وروسته تر همزه د استفهام كه واو راسي يا فأيا ثم د حروف عاطفه څخه راسي پر ماقبل تر همزه خو نسي عطف كېداى لفوات صدارت حرف الاستفهام نو موافق د هر مقامه سره وروسته تر همزه فعل مقدر غواړي دپاره ددې چي مذكوره فعل پر عطف سي، او صدارت د همزه پر خپل ځاى پاته سي، " والتقدير "ا وعدكم ربكم فطال عليكم" زمان انجاز الوعد او زمان مفارقتي منكم.

درويش وايي: چي بعض مفسرينو تر مذكور معطوف مقدر معطوف عليه دوچنده بالا راوړى دى.

أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾

او كه ستاسي په دې كار كولو يعني عبادة العجل اراده دا وه چي پر تاسي دي لازم او واجب وګرځي غضب د رب ستاسي، نو تاسي خلاف وكړل د وعدې څخه زما.

پوه سه: چي موعد من قبيل اضافة المصدر الى المفعول" يعني چي تاسي زما سره وعده كړې وه چي موږ به پر ايمان بالتوحيد محكم ژوند كوو يعني وقت البيعة.

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا

قوم ورته وويل چي موږ مخالفت ستا ده عدې څخه نه دى كړى.

پوه سه: چي ملك قدرة او اختيار ته وايي يعني په خپل اختيار سره بلكه پر موږ غالب سو تسويل او فريب د سامري چي موږ عبادة العجل مختاره كړى، ولي چي اختبار يعني امتحان او فتنه چي دخداى جل جلاله له خوا راسي هغه مسلوب الاختبار ګرځي.

پوه سه: چي "اوزار" جمع د وزر ده بمعنى الحمل الثقيل، او "حملنا" يه صيغه د مجهول ده، اى موږ مكلف كړل سوي وو په هغه درانه بار سره.

مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ

له زيوراتو څخه د ښځو دقوم قبط "من زينة القوم" صفت دی، د "اوزار"، دا هغه وخت وچي موسی او بني اسرائيل د مصر څخه ووتل نو ښځو دبني اسرائيلو چي د قبطيانو د كورو خدمت بې كاوه دقبطيانو ښځو څخه ددوئ زيوارت استعارة غوښتي وه، چي زموږ په بني اسرائيلو كي واده دی،"هذا ماروي عن ابن عباس رضی الله عنهما.

درويش وايي: چي اوزار گنهونو ته هم وايي بغوي رح وايي چي اوازپه معنی دگنهو دي ولي چي دوئ خو عارية د فرعونيانود ښځو څخه اخستي وه، او بيرته يې ور نه كړه نو دوئ گناه وكړه انتهی روح المعاني، اول ده تسميه ددغو حلي و په اوزار سره په معنی دگنهو داسي كړې ده" وهذا عبارته و لعلهم اطلقو علی تلک الحلي الاوزار بمعني الاثام من حيث ان الحلي سبب الاثام غالبا كانها يلبث غالبا و في الاكثر للفخر والخيلاً والترفع علي الفقراً و قيل من حيث انهم اثموا بسبب تلک الحل و عبدوا العجل المصنوع منه.

لكن روح المعاني څو كرخ وروسته ويلي دي، چي موسی عليه السلام دوي په دغه استعارة د حلي امر كړي وه، حتی قيل ان فاعل التحميل هو موسی" يعني في قوله حملنا علی صيغة المجهول، او موسی عليه السلام دغه زيورات ددوی په لاسو كي پرېښول بعد هلاک اصحابها، اقرهم علی استعمالها فاذا لم يكن حلالا فيكف يقربهم ای مع علم موسی عليه السلام بذالک" خو ليكن وروسته يې ويلي دي "وقد يقال ان اموال القبط مطلقا بعد هلاكهم كانت حلالا لبني اسرائيل كما يقتضيه ظاهر قوله تعالی "كم تركوا من جنات وعيون وكنوز ومقام كريم كذالک و اورثناها بني اسرائيل".

او بل دليل د حل ددغو زيوارتو روح المعاني دا راوړی دی چي خدای پاک جل جلاله اضافت دحلي وو وقوم ته دموسی كړی دی، في قوله تعالی "واتخذ قوم موسی من بعده من حليهم عجلا جسدا" آه. و ذالک بظاهر يدل علی ان الحلي ملک لهم.

درویش وایي: چي دا وو نقل د عبارت د روح المعاني من موضع الحاجة او روح المعاني نوري درازي خبري هم کړي دي.

فائده: قوله تعالی "لکنا آه" اعتذار دی د قوم د موسی و ده ته في عبادة العجل ببيان منشأ خطائهم في ذالک کما سيئاتي في الاية.

فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

موږ هغه زر او زېور چي د قبطیانو د ښځو څخه په عاریت زموږ ښځو راوړي وه، واموچول یعني په کنده کي، چي دلته جوړ سوی د سامري له خوا، او دغه رنګه سامري هم خپل زر په کندي کي واچول لکه موږ چي واچول، په تفسیر کاشفي کي وایي "وقتیکه موسی بطور رفت سامري نزد هارون آمد و گفت قدري پیرایه که از قبطیان باماست و ما را بي اجازه موسی تصرف روا نیست ومی بینم که بني اسرئیل که انرا میخرند و میفروشند حکم فرماي تا همه جمع نماید بسوزند" هارون امر فرمود که تمام پیرایه ها بیارید، مردم چنین کردند، و دحفره ریختند و آتش زدند، وسامري زرگر چالاک بود همین که آن بگداخت وی قالبي ساخته بود شکل گوساله خورد آن زر گداخته در آن ریخت و شکل گوساله بیرون اورد و قدري از خاک زسم فرس جبرئیل که فرس الحیوة میگفتند در درون وی ریخت في الحال زنده شد، و در او آواز آمد.

درویش وایي: چي بعض مفسران وایي چي پردې گوساله غوښي او پوست پر ده پیدا سوه، لکه نور گوساله او بعض مفسران وایي چي هغه د زرو گوساله وو لکن نارې د عجل یعني ګلګي یې وهلې.

او مختاره دویمه رایه ده ولي چي د پوست او غوښو گوساله خو ډېر وه نو بني اسرائیلو ولي سجده ورته کولې او ولي یې دسامري داخبره منله، هذا الهکم واله موسی "البتة د زرو گوساله یو نادر شی وو چي آواز یې هم کاوه ده گوساله.

کاشفي رح دواړي نظریې راوړي دي چي وایي في الحال زنده شد وگوشت و پوست بر او پیدا شد و باواز درآمد و گویند زنده نشد لیکن بآن وضع ریخته بود لکن بانگ گوساله میزد انتهی.

Scanned by CamScanner

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ

را وايستى سامري بني اسرائيلو ته "عجلاً" گوساله "جسداً" بدل دى له عجلاً څخه "له خوار" صفت دى د عجلاً يعني صورت بقر.

درويش وايي: چي روح البيان هم دواړي ترجمې کړي دي حيث قال جثة ذادم و لحم او جسداً من ذهب و لا روح له آه.

فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾

نو وويل سامري او تابعينو دده اول مارؤه، چي دادى خداى ستاسي او خداى د موسى عليه السلام، روح البيان ددې آيت په تفسير کي وايي اى غفل عنه موسى و ذهب يطلبه في الطور او بعض مفسرين وايي "ترک السامري ما كان عليه من الايمان ظاهراً و كفر بالله ظاهراً و باطنًا.

أَفَلَا يَرَوْنَ

استفهام او انكار دى د خداى جل جلاله له خوا څخه پر دغو عبادت كونكو باندي او پر قائلانو ددې قول هذا الهكم و اله موسى فنسى كما مر.

پوه سه: چي جمله "فلا يرون" معطوف ده پر مقدر كما هو القانون النحوي و قد مر ذالک القانون في هذا التفسير غير مرة و التقدير آه، لاينظرون فلا يعلمون، نو رؤيت علمي دى ايا علم نه لري هؤلاء الحمقىٰ.

أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا

"الا" ان مخفف د مثقل دى، و اسمه ضمير الشان محذوف دى والتقدير شان دادى چي نسي ردولاى دغه عجل اليهم قولا ؤ دوئ ته خبره يعني و دوئ ته خبره نسي كولاى، او نه دوئ د خبري جواب وركولاى سي نو دا گوساله خو تر دوئ عابدينو دده ادون حالا دى ولي خودوئ خبره كولاى سي او د خبرو جواب هم وركولاى سي، نو څرنگه دوئ دغه بېزبانه شى معبود وگرځاوه، معبود خو لازمه ده چي تر عابد به اعلىٰ شانه وي.

وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿۸۹﴾

او مالک نه دی یعني په طاقت یې نه ده پوره ددې گوساله دفع د ضرر ددوئ څخه او نه هم جلب د نفع یې ده وسه پوره وي، فکیف یستحق لعبادتهم لان المعبود یجب ان یکون دافع الضر عن العابد و جالب النفع الیه و ما هو الا الله القادر علی کل شئ.

بغوي رح وایي نقلاً عن غیره چي هارون ؑ تېرېدی پر سامري چي ده گوساله جوړه وی، هارون ؑ پوښتنه ځندي وکړه، چي دا ته څه شی جوړه وې؟ ده ورته وویل چي "اصنع ما ینفع و لا یضر" ماته دعا وکړه چي زه کامیابه سم، هارون ورته وویل "اللهم اعطه ما سال علی ما في نفسه "نو سامري هغه خاوري د پښو د جبرئیل د آس په خوله کي ور واچولې "فقال کن فکان کذالک" هارون ؑ خو اول په حقیقت نه ؤ خبر چي دا یو فتنه وه "ابتلی الله بها بني اسرائیل.

درویش وایي: چي هارون چي وروسته تر دې چي سامري خلگ عبادة العجل ته دعوت کړه، او اکثر بني اسرائیل په عبادت اخته سوه، په دې پوه سو چي سامري تاته چم وکړی او هغه وینا دده چي دا مصنوع دده ما ینفع دی و لا یضر دی کاذب ورته معلومه سوه، ولي چي دا مصنوع د سامري نفع هم نه لري او ضرر یې بېشماره دی چي اکثره بني اسرائیل یې په مصیبت د شرک اخته کړه خدای پاک دده د قول حکایت داسي کړی دی.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ مِنْ قَبْلُ يٰقَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖ ۚ

لام جواب د قسم محذوف دی، او دا جمله عطف ده علی قوله تعالی "ولقد اوحینا الی موسی الایة یعني قسم په خدای دی چي په تحقیق هرون ویلي وه بني اسرائیلو ته د مخ تر راتگ د موسی ؑ "یٰقوم آه" ای قوم پر تاسي امتحان راغلی او په امتحان کي واقع سواست یعني چي تاسي پر توحید د خدای پاتېږي او که پ شرک سره گمراهان کېږي.

وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِيْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِيْ ﴿۹۰﴾

او ستاسي د عبادت ور هغه څوک دی چي د رحمت څښتن دی او گوساله د

رحمت کولو څخه بلکه دامکان څخه د رحمت بعید بمراحل، نو زما متابعت وکړئ په اثبات پر توحید او استقامت علی عبادة الرحمن بلاشائبة الشرک لان الشرک بمعزل عن الدین السماوي، او اطاعت زما د امر وکړئ

قَالُوا لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾

موږ نه منع کېږو له عجل او له عبادت څخه د هغه ستا په خوله، یعني مقیمین او ثابت قدم به یو، تر هغو پوري چي رجوع کوي موږ ته موسی، راوي وایي چي هرون سره (١٢٠٠٠) دولس زره بني اسرائیلو چي عبادت د عجل یې نه وو کړی په مجموع بني اسرائیلو کي چي تعداد یې شپږ لکه (٦٠٠٠٠٠) وو جلا سو، راوي وایي چي موسی چي راغلی او نارې، غزلي او رقص یې پر شا وخواد گوساله واورېدی هغه اوویا کسه چي دده سره طور ته تللي وه، وه هغوئ ته یې وویل "هذا صوت الفتنة" موسی علیه السلام چي راغلی د غضب في الله له کبله یې هارون په رسته لاس د سر تر وېښتانو او په چپه لاس تر ږیره ونېوی.

پوه سه: چي هرون ډېر بلیغ او په زړه پوري وعظ وقوم ته وکړی، اول یې دوئ زجر کړه د باطلي لاري څخه بقوله (انما فتنتم) بیا یې دعوت ورکړی و معرفت ته د خدای (بقوله و ان ربکم الرحمن) ولي چي معرفت د خدای جل جلاله اصل الاصول دی بیا یې معرفت ته د نبوت را جلب کړه، بقوله (فاتبعوني) او بیا یې وه شرائع ته د دین را جلب کړه، بقوله (واطیعوا امري) او په دې نصیحت هارون ؑ شفقت پر ځان وکړی او هم د بني اسرائیلو پر حال یې دا شفقت وکړی چي دی خو نبي وو، مامور من عند الله بالامر بالمعروف والنهي عن المنکر او د وررور موسی ؑ له خوا هم مامور و، بقول موسی "واخلفني في قومي واصلح و لاتتبع سبیل المفسدین" نو که چېري هارون امر بالمعروف او نهي عن المنکر نه وای کړی، نو دی په مخالف وای د امر څخه د خدای او د امر څخه د موسی علیه السلام او دونه مخالفت خو د نبي د شان سره شایان نه دی، او بیا هرون ډېر دلاوری وکړه چي د گوساله فرستانو په غایت کثرت کي ده باک نه وکړی "بل صرح بالحق و لم یخف عن کثرتهم و هذا عادت الانبیأ علیهم السلام لا

یخافون في اظهار الحق من لومة لائم" سعدي شیرازي رحمه الله وایي:

بگوی آنچه داني سخن سود مند .... و گر هیچ کس رانیاید پسند

قَالَ يَٰهَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذۡ رَأَيۡتَهُمۡ ضَلُّوٓاْ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِۖ

پوه سه: چي جمله "قال" استیناف بیاني ده یعني جواب دی ددې پوښتني چي موسی علیه السلام چي دا صحنه ولیدل نو هارون ته یې څه وویل فاجیب قال یعني موسی وویل.

پوه سه: چي جمهور مفسرین وایي چي کلمه د لا زائدة ده، ای هارون ته څه شي منع کړې چي زما متابعت دي ونه کړی او زما وصیت دي قبول نه کړی چي دعوة د بني اسرائیلو دي و توحید ته کړی وای او د شرک څخه دي په ژبه او جنگ منع کړي وای، او بعض مفسرین وایي مامنعک من ان تاتي عقبی" یعني په ما پسي به راغلی او ماته به دي خبر راکړی وای، نو دا ستا راتگ په ماپسي به د دوئ زجر گرځېدلی وای، او بعض مفسرین وایي چي منع په معنی د د عا ده مجازاً، یعني څه شي تاته دعوت درکړی د عدم متابعت زما څخه.

پوښتنه: ددې دو خبرو چي یا لا زائده دی یا منع په معنی د دعا دی مجازا، څه ضرورت دی؟

ځواب: ضرورت دادی چي که عبارت قرآني پر خپل ظاهر پاته سي نو معنی یې داسي کېږي، چي ته څه شي منع کړې د عدم متابعت څخه نو منع د عدم متابعت څخه خو متابعت دی، "ولم یکن ذالک" ددې ایت مثال هغه آیت دی چي ابلیس و آدم ه سجده ونه کړه، خدای پاک داسي ورته وویل ما منعک ان لاتسجد في الوجهین المذکورین فتدبر، هداک الله.

أَفَعَصَيۡتَ أَمۡرِي ﴿٩٣﴾

آیا تا عصیان وکړی زما د امر څخه.

پوه سه: چي استفهام د پاره د انکار دی، او په قرار د قانون نحوي کمامر غیر مرة معطوف پر مقدر فعل دی، ای ارضیت بما فعلوا و اقمت فیهم فعصیت امري اي خالفت امري.

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

هارون ؑ ورته وويل اى د مور زويه، ته مانيسه تر ږيره اود سر تر وېښتانو، نو راوي وايي چي هارون كثير الشعر و، او موسى دى تر ږيره او د سر تر وېښتانو ونيوى و ځان ته يې راكش كړى، په سبب د ډېر غضب في الله.

سوال: موسى او هارون عليهما السلام په مور او پلار دواړو كي شريكان وه، نو هارون ولي يوازي مور ذكر كړه؟

جواب: د پاره د رقت د زړه د موسى ولي چي د مور شفقت ډېر دى، ځكه پښتانه وايي: چي نه دي وي د موره هغه ته مه وايه چي وروره.

إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَآءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

زه بېرېدم (يعني كه ما نهي د دوئ كړى واى په جنګ سره نو خو دوئ ډلي به ګرځېدلي واى بني اسرائيل او جنګ به يې سره كولاى يعني يوه ډله به حزب الله واى او بله ډله به حزب السامري واى) يعني ددي څخه پېرېدلم كه ما داغسي كړي واي نو تا به ويلاى وماته، چي تا ډله ډله وګرځول بني اسرائيل، او زما په قول او نصيحت دي عمل ونه كړى چي ما تاته ويلي وه، اخلفني في قومي واصلح، ولي دا قول خو دلالت پر دې كاوه چي ته نرمي كوه والاصلاح خير من اراقة الدم بيا موسى عليه السلام مخ راواړوه پر سامري.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسَٰمِرِيُّ ﴿٩٥﴾

پوه سه: چي خطب مصدر دى په معنى د طلب كما قال البيضاوي دلته په معنى ده مطلوب دى يعني ستا څه مطلوب وو په دغه كار كي چي تا وكړى او په قاموس كي واي " الخطب الشان والامر العظيم ته وايي او نهاية والا واي "ماشانك و ما حالك".

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ

سامري په جواب دموسى وويل چي ما يوشئ ولېدى چي خلګو نه لېدى.

پوښتنه: هغه نو څه شى وو چي سامري ولېدى او خلګو و نه لېدى؟

جواب: هغه دا وو چي فرعون چي غرق سو سره د قوم، نو د موسی ؑ یو ځوک ملګری سو په صورت د انسان پر آس سپور په حقیقت کي جبرئیل ؑ ؤ، سامري وروسته په پسي وو، آس چي جبرئیل پر سپور وو چي پښه به یې پورته کړه پر هغه ځکه به وابښه راشنه سوه، نو سامري د ځان سره فکر وواهه چي دا خاوره یو شان لري.

فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا

نو ما یوه لپه خاوري را واخستې "قبضة فعلة" په معنی د مرة دی، لیکن دلته ځندي مراد مقبوض دی "من اثر الرسول" بحذف المضافات ای من تراب اثر حاف فرس الرسول "فنبذتها" ای القیتها في فم العجل المصنوع من حلي قوم فرعون" هغه ګلګی په نارو سو.

درویش وایي: چي د مضافاتو تحقیق ما په حاشیه کي د مرح الارواح کړی دی فارجع هناک.

فائده: ده ولي نه جبرئیل او نه روح القدس وواېه لانه لم یعرفه انه جبرئیل، او هغه ځوک چي وایي چي سامري چي نوم یې موسی ؤ چي مور یې په یو غار کي پرې اېښی ؤ، چي فرعون قتل نه کړی ولي خو دی د بني اسرائیل د قوم ځخه وو نو جبرئیل به ورته راتلی دی به یې تربیه کاوه، کما مر تفصیل، نو سامري چي دلته جبرئیل ولېدی پرآس سپور ده وپېژندی.

درویش وایي: هذا ندأ من بعید فافهم.

وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

او داغسي چي ما دا عجل جوړ کړی او خلګ مي په عبادت سره امر کړه ماته ښائسته او ښه کار وګرځاوه زما نفس یعني زما په شقاوت سره، "والتسویل تزیین النفس الامر القبیح بصورت الحسن حاصل یې دادی چي زه خپل نفس شوم خطأ ایستلمه، و هذا اقرار من السامري بقبح فعله.

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَ

موسی سامري ته وویل چي تا اضلال دخلګو وکړی نو ولاړ سه زما له حضور

ځخه، چي په تحقيق چي په ژوند کي د دنيا چي ته ژوندی يې دا خو عقوبت دی دخدای جَلَّ جَلَالُهُ د خوا ځخه پر ما فعلت "ان تقول" چي ته به وايي هر چاته چي ته يې وينې "لامساس" چي ماته لاس مه راوړه، بعض مفسرين وايي دده په زړه کي به خدای ج وحشت او دهشت پيدا کړی د انسانانو ځخه لکه وحشي حيوانات د غرو چي د هيڅ چا سره انس او الفت په زړو کي نه وي، او بعض مفسرين وايي چي که چا سامري ته لاس ور وړی يا به سامري وچاته لاس ور وړی دواړو ته به تبه سوه، نو سامري چي به څوک ولېدی دا بې ورته ويل لامساس يعني ماته لاس مه راوړئ، نو سامري به دښتو صحراو کي يوازي گرځېدی حتی چي آخر عند الاجل مړ سو.

سوال: موسی ولي نه واژه؟

جواب: د قتل عذاب خو يو گړی وي او عذاب د وحشت او ده لا مساس عذاب خو تر ټوله عمره پوري دده دائم وو، "و فذالک العذاب اشد من عذاب القتل کما لا يخفی".

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُ ج

په تحقيق تا لره ای سامري وخت د وعدې د عذاب سته، يعني د آخرت په ورځ په سبب د کفر او د اضلال د بني اسرائيلو په عبادت سره د عجل "لن تخلفه" چي ته نه سې غائب کېدای د هغه عذاب ځخه او نه ځای د تېښتي لرې بلکه تاته به کامل هغه عذاب درکول کېږي، لکه نورو رئيسانو د کفرا و اضلال.

وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا

و گوره ای سامري ستا و خدای ته، يعني چي کاذبانه د معبود نوم دي پرې ايښي وو، او خلگ دي په عبادت امر کول، هغه خه دای چي ته همېشه د هغه پر عبادت مقيم وې.

لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾

موږ بې وسوځو په اور سره او بعض مفسرين وايي چي په سوهان بې رېزه رېزه کړو، بيا يې په هرې يا د سوان په رېزې باد کو په درياب کي "نسفا" مفعول

مطلق دی تاهیخ اثر د هغه پر مخکه پاته نه سي، او موسی هم هغه سي وکړه د
پاره د اظهار د غباوت د اهل عبادت د عجل، حافظ شیرازي رح وایي"

سحر با معجزه پهلو نزند ایمن باش
سامری کیست که دست ازید بیضا ببرد

إِنَّمَآ إِلَٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

یعني مستحق د عبادت ستاسي الله دی هغه الله چي نسته بل حق بیله ده،
او فراخه دی خدای جل جلاله از روی علم.

پوه سه: چي علماً تمېرز د نسبت څخه "وسع" و ضمېر ته د الله نحات
وایي چي تمیز د نسبت څخه و فاعل ته په معنی کي د فعل دی، فالتقدیر وسع
علمه تعالی کل شی" یعني عجل مصنوع السامري مستحق د عبادت نه دی،
ولي د غوایي ذات چي ژوندی هم وي ضرب مثل دی په غباوت کي " فکیف
عبدوه وهم عقلا.

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ

او دغه رنګه لکه ده موسی علیه السلام او هرون علیه السلام دفرعون سره او
موسی او سامري قصه چي مو تاته وکړه موږ نوري تاته کوو د اخبارو څخه د
امورو سابقه وو او له اخبارو څخه د امم ماضیه و، د دوئ د انبیاً وو سره حکمت
ددي قصو دادی چي په علم کي د آنحضرت صلی الله علیه وسلم به زیاتوالی راسي، "لان کثرة
المعلومات موجوب لکثرة العلم بها" او بل دا چي هره قصه ته کوې هغه ستا
معجزه ده" لانک نبي امي " او ددغو قصو څخه به ستا د دور کافران او
مسلمانان عبرت او پند واخلي، سعدي شیرازي رح وایي:

پند ګیراز مصائب دیګران...... تانه ګیرند دیګران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز ...... چون دیګر مرغ بینند اندر بند

فائده: کذالک صفة دی دمفعول د نقص والتقدیر علیک اقتصاصا مثل
اقتصاص قصة موسی علیه السلام.

وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ۝٩٩

او په تحقیق موږ درکړی تاته یا محمد ﷺ د خپل جانبه څخه ذکر یعني قرآنا چي هغه کتاب او قرآن تاته دا قصص بیانه وي.

فائده: تنکیر دی د "ذِکرا" دپاره د تعظیم دی ای قرآنا عظیم الشان ولي چي هر سورت د قرآن عزیز معجزه ده د" کر الازمان و مر الدهور ولیس شان الکتب المنزلة الاخرذالک کریمة" وان کنتم في ریب ممانزلنا علی عبدنا" فأتو بسورة من مثله (الایة).

او بعض مفسرین وایي چي ستا ذکر مو بلند ګرځولی دی چي جوت دی د ذکر سره په آذان او اقامت او په تشهد کي د لمانځه.

فائده: وقد اتیناک حال دی د فاعل څخه د نقص فافهم.

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۝١٠٠

که څوک روی ګرداني د قران څخه یعني ایمان بکونه من عندالله نه پر راوړي، او عمل بما فیه ونه کړي، او یا ضمیر راجع و خدای ته او یا ضمیر راجع و ذکر ته دي یعني ستا ذکر مقرون دی، یعني ستا ذکر مقرون بذکر الله نه منې او اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد عبده و رسوله الی غیر ذالک نه وایي.

نو دی به وړې په ورځ د قامت کي درونډ بار من الکفر والمعاصي.

پوه سه: چي دا کفر او ګنهو ته یې وزر ووایه تشبیها في ثقلها علی الکافر المعذب لکه حسي درونډ بار چي د چا په شا وي هذا رای روح البیان.

او مظهري په دې باره کي یو حدیث په روایت د ابن ابي حاتم عن عمرو بن قیس الملائي نقل کړی دی چي د کافر سره عمل قبیح دده په ډېر بد جسم او جثه او ډېر بد بوي بې هم ځې، دا بد شکل سړی و کافر ته ووایي ایا ته مانه پېژنې کافر ورته ووایې لا" الا ان الله قبح صورتک و انتن ریحک" (دا قدر پوهېږم چي خدای ﷻ تاته ډېر بد صورت درکړی او بد بوي درکړی دی هغه سړی ورته ووایي کذالک کنت في الدنیا (یعني ته په دنیا کي هم دغه بد شکل

او بد بويه وي، يعني په معنى او په حقيقت كي لابحسب الظاهر فافهم) انا عملك السيي (زه ستا بد عمل يم چي خداى ﷻ په جسم درته مصور كړم) طالما ركبتني و انا اركبک اليوم" او راوي دا ايت ددې حديث په تائيد كي راوړى يعني قوله تعالى عز وجل و هم يحملون اوزارهم على ظهورهم.

درويش وايي: چي ددغه حديث په مقتضى دا موجوده ايت پر خپل ظاهر حمل دى" والله يعلم غيب السموات والارض".

خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ۚ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ۙ﴿١٠١﴾

دوئ به هميشه وي په هغه وزر كي يعني په جزا د وزر يا په حمل الوزر، او بد دى په ورځ د قيامت بار ددوئ.

پوه سه: چي خالدين يې په صيغه د جمع راوړى او يحمل يې مفرد راوړى افراد يې نظر ولفظ ته د من دى او جمع يي په اعتبار د معنا ده.

فائده: "حملاً" تمييز دى د ضمير مبهم چي په سأ كي وو، او مخصوص بالذم يې محذوف دى، اى سأ حملا وزرهم والام في فيهم للبيان".

درويش وايي: چي مظهري رح ددې ايت او د سابق ايت په تفسير كي څو حديث د بخاري او مسلم او غيرهما راوړي دي، چي بعض يې د غلا په باره كي د اوښ يا د بقر يا د پسو دى، او بعض يې د مځكي د غلا په باره كي دى، اوبعض په نبأ فوق الحاجة په باره كي دى زه دا منم چي دا ټوله احاديث صحيح دى، په خپلو خپلو موضوعاتو كي لكن دلته خبره او آيت د كافرانو په باره كي دى، لكه مظهري رح په تفسير كي د "ومن اعرض عنه" ويلي دي يعني من اعرض عن القران فلم يؤمن به،ولم يعمل بما فيه، و قيل عن الله و قيل عن ذكرک مع الله يا محمد انتهى، بعبارته، او په هغو حديثو كي چي ده راوړي دي انحضرت ﷺ مخاطب خپل امت اجابت گرځولى دى، حيث قال ﷺ فلا اعرفن احدا منكم الى آخر الحديث" او په بل حديث كي چي مظهري راوړي دى، داسي نبوي عبارت موجود دى، فلا الفين احدكم الى آخر الحديث" حاصل دا چي هغه د مظهري رح راوړي حديثونه ددې آيتو شان نزول نه سي كېداى، والله اعلم.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ

هغه ورځ چې پوه کړه سي په قرن یا شپیلۍ کې چې نافخ اسرافیل دی، په اتفاق سره.

فائده: یوم منصوب دی، په اذکر مقدر سره یعني اذکر لقومک یا محمد[۴] یوم ینفخ في الصور او یا بدل دی د یوم القیامة څخه، د ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی، چې یو اعرابي یعني صحرانشین د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه د صور په اړه وکړه، فقال عليه السلام قرن ینفخ فیه" ابوداؤد والترمذي والنسائي والحاکم وابن حبان وابن المبارک رح.

وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

او موږ به حشر کو مجرمین یعني الکافرین په دغه ورځ کې د قیامت چې شنې سترګې بې وي زرقا جمع د ارزق ده، حال دی د مجرمینو څخه.

درویش وایي: چې دا وصف یې ددې سببه راوړی دی چې دا رنګه د سترګو هغه بد رنګ دی په نېز د عربو، ولي چې د عربو لوی دښمنان رومیان وه، او د هغو سترګي شنې وې، نو کافران به په ورځ د قیامت زرق العیون وي، سره د تور والي د مخانو "والتجربة شاهدة علی اني زرقة العین مع سواد الوجه من اقبح الوان العیون" اوبعض مفسرین وایي چې معنی د زرقا عمیا ده، ولي سړی چې ړوند سي سترګه یې شنه کېږي، او ددې تاویل سره هغه ایت هم موافق دی، " ونحشرهم یوم القیامة اعمی" او بعض علماء وایي چې مراد دادی عطاشا" وهو تاویل بعید جدا"

سوال: یومئذ ته ضرورت څه ؤ، ولي چې حشر خو نه دی مګر په ورځ کې د قیامت؟.

ځواب: دپاره د تحویل د حشر روح البیان.

يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾

"یتخافتون آه" دا جمله حال ده د "المجرمین" څخه او یا جمله مستانفه ده

یعني یو دبله سره پټي خبري کوي ولي ددوئ سیني د بیرې ډکي وي، په زوره خبري نسي سره کولای "ان لبثتم آه" مفعول دی د "یتخافتون" یعني دوئ خبر کوي، یو دبله سره کرار کرار او دا وايي چي تاسي درنګ او ژوند نه دی کړی، په دنیا کي مګر لس شپې سبب ددې ویناسره ددې چي دوئ خو په دنیا کي ډېر عمرونه تېر کړی وه، چي عمر د دینا که ډېر وي او که لږ چي تېر سو، او زوال پذیر سو، نو لږ دي او یا ددې سببه چي مدة د ژوند د آخرت ډېر اوږد دی او پر کفارو ډېره ترخه ده، ولي عذاب ده دوږخویني، چي زموږ ځای به وي، او مظهري نقلا وايي چي ددوئ مابین النفختین مراد دی چي څلوېښت کاله دی، ولي په دغه مابین کي له کفارو څخه عذاب پورته کېږي، ددې خبري یعني رفع العذاب عن الکفار که څه هم چا یې نسبت و ابن عباس رضي الله عنهما ته کړی دی، لکن په تفسیر بحر العلوم کي وايي هو ضعیف جداً انتهی"

درویش وايي: چي د بحر العلوم مقصد دادی چي سند وه ابن عباس رضي الله عنهما ته ضعیف دی والله اعلم.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ

موږ ښه خبر یو په هغه څه چي دوئ وايي، یعني که څه هم ترا وسه خو دا قول پر دې نه دی واقع سوی ولي دا قول ددوئ بعد البعث دی یعني لیس الامر کمایقولون دا جملة معترضه ده.

إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

چي وايي هغه ډېر عاقل ددوئ او اعدل قولاً، تاسي درنګ نه دی کړی مګر یوه ورځ ددې سړی وقول ته خدای جل جلاله ترجیح ورکړه، چي امثل یې وباله، ولي چي نسبت د ټوله عمر ددینا نظر و طول ته د آخرة د ورځي غوندي دی بل اقل منه، د منصور خلیفة المسلمین چي وخت د وفات نژدې سو داسي یې وویل "بعنا نعیم الاخرة بنومة" یعني ژوند د دنیا داسي تېر سو لکه یو خوب.

سعدي شیرازي رحمه الله وايي:.

نگه دار فرصت که عالم د میست..... دمی پیش عاقل به از عالمیست
مکن عمر ضائع بافسوس وحیف.... که فرصت عزیز است والوقت سیف
قال الشاعر العربي:
الا انما الدنیا کظل سحابة........... اظلک ثم عنک اضمحلت
فلاتک فرحا حین اقلبت............. ولاتک جز عانا اذا هي ولت

بغوي رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی، چي يو سړي د ثقيف د قبيلې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه، چي په ورځ د قيامت دا غرونه څه په وسي نو دا ايت نازل سو.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ﴿١٠٥﴾

دوئ ستا څخه پوښتنه کوي د غرو د حال يعني په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي "سف" قلع ته وايي يعني غرونه خدای جل جلاله يې د بيخه وکاږي او توک توک کوي به يې لکه ريگ، بيا باد پر را الوزوي ريگ يو سي په ډب ډب ځايو سره فراگنده کي.

فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾

نو پرېږي ځمکه چي غرونه پر باندي وه.

سوال: ځمکه خو خونه وه ذکر سوې نو ضمير څرنگه ورته راجع سو؟.

ځواب: غرونه پر ځمکه دلالت کوي "قاعًا" په قاموس کي وايي چي قاع ای ارضاسهلة "قدانفجرت عنها الجبال والاکام (غنډی) پښتانه وايي چي په قيامت کي ځمکه يوه هگۍ گرځي "صفصفًا" په قاموس کي وايي ای مستوية کان اجزائها علی صف واحد" په پښتو لوړ ځای او جور ځای پر ځمکه نه وي.

لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ﴿١٠٧﴾

ته به وينې ای مخاطب غير معين په ځمکه کي کږ والی او نه لوړ ځای که څه هم په ترازو او مقياس د اهل هندسې يې پيمائش وکړي.

درويش وايي: چي امام همام فخرالدين الرازي رحمه الله په تفسير کبير کي وايي

چي شايد بعض كافرانو به د عليه الصلوة والسلام څخه دا پوښتنه كړي وه، چي ته دعوه كوې چي دنيا فاني كېږي، نو كه داسي واى نو بايد چي د كلو په اوږدو كي او د مياشتو په تېرېدو سره لږ لږ كمېداى، حتى تنهى الى البطلان او سره ددې لوى او كشنى غرونه د سوو كلو بلكه د زرو كلو په تېرېدو سره كما هي موجود دى فاجاب الله بهذه الاية، وحاصل هذا الجواب دادى چي فنا د شي بعض زبولي وي يعني كرار كرار كم بود كوي آخر فاني لكه انسان چي عمر پر تېرېږي، قوت د بدن يې كمېږي، آخر مړ سي، چي دې ته حكما موت طبعي وايي، وقد يكون دفعة واحدة، لكه يو ځوان قوى البدن و صحيح المزاج چي نه هيڅ مرض لري او نه ذبول فجائة او نابيره مړ سي، نو غرونه سره د ډېر محكمي په قدرت د خداى ﷻ دفعتا د فنا په وړ غندي د ځايه څخه ولاړ سي، نو په دې سره دليل جالينوس رأس البغل هم دفع سو، چي دى وايي چي آسمانونه نه فاني كېږي، لعدم وقوع الذبول فيها فافهم.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ

پوه سه: چي "يوم" مضاف دى و "اذ" ته او "يوم" منصوب دى على الظرفية لقوله تعالى "يتبعون" يعني په دغه ورځ چي غرونه له منځه څخه ولاړ سي "يتبعون الداعي" جمله مستأنفه ده يا بدل ثاني دى د يوم القيامة څخه، خلق متابعت كوي د آواز د بلونكي ددوئ و محشر ته، و هو اسرافيل عليه السلام چي دى پر صخره د بيت المقدس ولاړ وي او داسي نعرې وهي "يا ايها العظام النخرة والجلود المتمزقة ان الله يأمركم ان تجمعي لفصل القضأ" "لاعوج له" چي كږوالى نه كوي هيڅ مدعو دده له دعوت څخه يعني په قدرت د خداى عزوجل ټوله ژوندي سي.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

او عاجزه او د بېري ډك وي آوازونه د خلكو وه رحمن ته (دا جمله حال د دفاعل څخه د يتبعون په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الجملة الماضية الواقعة حالا" اويا عطف ده پر يتبعون باندي دا عطف خالى دى د

تکلف څخه د تقدير د قد) ته نه اوري اى مخاطب غير معين مګر نه صوت خفي لغاية الخوف والهول، لکه اوبښ چي کرار کرار پښي پر مځکه ایږدي.

او سعید ابن جبیر رح د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی، چي د همس معنی داده چي شونډان د سرې ښوري او خبري نه سي کولای،" و في سنده بحث فافهم" روح المعاني ددې کبله پر دغه قول داسي سوال کړی دی"ان ذالک مما یری" یعني تحریک الشفة خو په سترګو معلومیږي، لامما یسمع او په آیت کي خو لفظ د سمع راغلی دی.

فائده: په خشعت الاصوات کي بعض علمأ وايي چي مضاف محذوف دی، يعني خشعت اصحاب الاصواب ولي خشوع صفت د شخص ده نه د صوت.

يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ

په دغه ورځ چي ماقبل خبري پېښي سي، يعني د هيڅ چا شفاعت و هيڅ چاته فائده نه کوي، چي د دوږخ څخه دي هغه خلاص کړي "الا" استثنأ دشفاعة څخه ای الا شفاعة ده هغه چاچي اجازه وکړي، وده ته رحمن جل جلاله نو کلمه د من مرفوع محلا ده، بدل د شفاعة څخه ده، یا استثنأ ده د اعم المفاعیل څخه چي مشفوع له دی، " ای الا من اذن الرحمن في شفاعته" نو پر دې تقدير کلمه د من منصوب على انه مفعول الشفاعة تدبر.

وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

او راضي دی دده څخه په شفاعت کي د چا ولي چي دی چي شفاعت کوي د خدای جل جلاله په جناب کي قرب لري دا تفسير پر تقدير د استثنا د شفاعت څخه دی او یا معنی داده چي خدای جل جلاله راضي وي په قول د شافع په باره کي دده" قال ابن عباس رضي الله عنهما يعني قال لا اله الا الله" دا تفسير دی پر تقدير د وهم ده استثنأ د تفسير کما مر والحاصل لمن تنفع شفاعة الشافعين له یعني چي لا اله الا الله والا نه وي، یعني که څه هم شفاعت څوک وکړي فائده نه ورته کوی.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

خبر دی رحمن جل علمه په هغو حالاتو چي په حضور کي د شافعينو او د مشفوع لهم دی، يعني في دار الاخرة، او په هغو حالاتو چي دوئ تر شا پرې ايښي دي، يعني ماتقدم من احوالهم في الدنيا من الكفر والمعاصي والايمان والطاعة".

فائده: جمله د يعلم آه حال من الرحمن.

پوه سه: چي "علما"تمييز دی د نسبت څخه ای لايحيط علمهم بمعلوماته تعالى وقيل بذاته تعالى" او بعض مفسرين وايي چي ضمير د به راجع دی و يوه ته د موصول يا و مجموع ته راجع دی، يعني په تاويل د مجموع فلا يرد ان الضمير مفرد فكيف يصح ارجاعه الى الموصولين نو پر دې تقدير معنی د ايت داده چي شافعين او مشفوعين په ټولو دعلومو د خدای ﷻ نه دی خبر.

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ

او عاجزه سترگي کښته به وي، لکه بنديان په نېز د ملک قهار، مخان مراد څندي اصحاب الوجوه په حذف د مضاف يا کناية ده فافهم، و هغه ذات ته چي دائم الحيوة دی او صالح د موت نه دی نو انسانان و غيرهم که څه هم ژوندي وي لکن چونکه د عدم لار ورته خلاصه ده، نو اموات دي او معنی د القيوم چي قائم دی، په تدبير د مخلوق موافقاً لحكمته و دغه رنگه قائم دی، پر هر نفس بما كسبت.

وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

او په خسران او تاوان کي دي هغه څوک چي بار د ظلم ور سره وي، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي مراد د ظلم څخه شرک دی، کريمة ان الشرک لظلم عظيم دا جمله بعض وايي معترضه ده، يا مستانفه دپاره د بيان دعلت او سبب د عنت الوجوه او يا حال ده د الوجوه څخه.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ

او څوک چي عمل وکړي، د بعض صالحانو.

پوه سه: چي کلمه د من موصوله متضمن معنی لره د شرط ده، و لهذا دخلت الفا في خبره و هو فلا یخاف آه" او کلمه د من تبعیضي ده چي مراد ځنډي فرائض دي

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

او دی مؤمن هم وي یعني ایمان یې وي پر ثواب د صالحاتو یوم الجزا (دا جمله حال ده له ضمیر مرفوع څخه د "یعمل" او یا "وهو مؤمن" یې ددې لپاره ووایه چي ایمان شرط وي په صحت کي د حسناتو او په قبول کي د طاعاتو) نه بیرېږي "ظلماً" ای لا یخاف ان یزاد علی سیئاته.

پوه سه: چي اصل معنی د هضم کسر او نقص ده فالمعنی لایخاف ان ینقص من ثواب حسناته، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وایي: نترسد دران روز از ستم و بی داد که زیادت سیئاتست، ونه از کسر وشکست که نقصان حسنات است یعنی نه از حسنات مؤمن چیزی کم کنند ونه سیئات او افزایند انتهی.

پوه سه: چي افضل د حسناتو ادا الفرائض دی مع اجتناب المحارم.

حکایت: سلیمان بن عبد الملک د ابي حازم رح ته وویل چي ماته نصیحت وکړه او مختصر، ابوحازم ورته وویل نعم یاامیر المؤمنین نزه ربک (تعظیم کوه د خدای کوه ددې څخه تا ووینې په هغه عمل کي چي ته یې ځنډي نهي کړې یې، او یا تا ورک ووینې په عمل کي چي ته یې په امر کړې یې).

فائده: روح المعاني وایي چي ابن کثیر او ابن محیص او حمید رحمهم الله فلا یخفف پر صیغه د نهي وایي، یعني نه دي بیرېږي، مظهري رح وایي چي جزم یې مبني دی پر دې چي جزا د شرط ده یعني کلمة من المتضمن للشرط کما مر انفاً، او بیضاوي او روح المعاني جزم له سببه څخه د نهي بولي، او د جمهور قرا وو قرائت لایخاف دی، په رفع سره علامة الطیبي وایي چي قرائة د جمهورو موافق ددې قول سره د خدای ج "وقد خاب من حیث الاخبار في کلیها" او ابلغ دی تر قرائة د جزم من حیث دلالة المضارع علی الاستمرار ومن حیث انها لاتقبل التردد في الاخبار" و لا تلتفت الی ماختار المظهري من تکلفات الحذف علی قرائة الرفع فتدبر حق التدبر.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا

دا جمله عطف ده على قوله تعالى " وكذالك نقص عليك آه" نازل کړی موږ قرآن نو ضمير منصوب راجع و قرآن ته دى، او كذالک صفة دى د مصدر محذوف چي هغه منصوب په انزلنا سره ومعنى الاية كما قصصنا عليك" خبرونه د امم ماضيه وو موږ نازل كړي دي پر تا، قرآن انزالاً (دا مصدر محذوف دى) مثل ذالک الانزال، (دا معنی د کذالک ده) مماثلت يه په دې کي دی، چي د جانب څخه د خالق الارض والسموت دی، او په دې کي هم مماثل دي چي مشتمل پر وعد او وعيد دي، او احكام من الاوامر والمنهيات په کښي درج دي "قرآنًا عربيًا" ای حال كونه قرآنًا عربيًا چي په ژبه د عربو دی او فصيح او بليغ دی، او پر اسلوب معجز دی للانس والملائكة والجن الى يوم القيامة نو قرآن مبارک معجزة باقية ده آنحضرتﷺ كرا لازمان و مر الدهور.

وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ ٱلْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

او موږ مكرر ايت بار بار راوړی دی په قرآن کي من ايات الوعيد (يعني مضاف ووعيد ته محذوف دی وهو لفظ الايات) "لعلهم آه" (ای لکی) ددې لپاره (نو لعل په معنى دلام كي دى) چي كفار مكه به د شرک او معاصي وو څخه پرهيز وكړي ايمان به راوړي.

أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

يا به نوي پيدا کړی قرآن و دوئ ته ذکر يعني پند او عبرت او عظة.

كاشفي رح وايي: كه از جمله وعيد مكرر طوفان نوح است و رجفه زمين و صيحة جبرئيل و خسف قارون و اظلال الطور على اليهود والرمى بالحجارة على قوم لوط الى غير ذالک.

فائده: نسبت د احداث الذكر وه قرآن ته مجاز دی من قبيل الاسناد الى السبب والا فالمحدث هو الله عز وجل دی فالمعنى يحدث الله (ای يجدد) بسبب القرآن ذكرا او داسي هم روا ده چي كله د "او" دي په معنى د "واو"سره وي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

تر اوسه خدای ﷻ په طرز د متکلم خبري کولې، انزلنا و صرفنا، اوس يې د غائب و الفاظو ته عبارت واړاوه، والالتفات طرز قديم في كلام العرب چي په علم البديع والبيان کي يې التفات بولي "وله ستة اقسام لان التكلم اما بالغيبة ثم ينقل الكلام الى الخطاب او التكلم و اما بالخطاب ثم يلفت الى الغيبة والتكلم او بالتكلم ثم ينقل الى الغيبة اوالخطاب" او ددې انتقالاتو امثله په علم البديع کي وګورئ او په قرآن عزيز کي هم بعض ځايونه التفات راځي لکه "فيما نحن فيه کي بلنده ددې ذات يې بې همتا د خدای ﷻ له مماثلت څخه د يو شي سره د شيانو په ذات کي لانه واجب الوجود و ماسواه ممکنات.

او په صفاتو کي د جمال او جلال لان صفاته قديمة ازلية و ابدية و صفات ماسوا محدثة نو قرآن چي صفت د خدای دی، ليس من كلام المخلوقين كما يزعمه المشركون من انه من كلام محمد فذاته تعالى منزة في المعبودية عن الالهة الباطنة كما يزعمه مشركوا مكة" بلکه خدای ﷻ بلنده دی د بيان څخه د کامل واصفاتو دده کما قال سيد الکاملين محمد ﷺ لا احصى ثنأ عليک کما اثنيت انت على نفسک" سعدي شيرازي رح وايي.

ای بر تر از قياس و گمان و وهم ... وزهر چه گفته اند شنيدم وخوانده ايم
مجلس تمام گشت و بپايان رسيد عمر ... ما همچنان در اول وصف تومانده ايم

"الملک" چي ملک دی چي نافذ دی حکم دده من الامر والنهي التكويني في كل ماسواه القديم سلطانه (كان الله و لم يكن شيئا كل شئ هالک الا وجهه)

"الحق" چي ثابت دی ذات دده او وجود دده او صفات دده بلا مداخلة غيره فيها، په صحيح حديث کي راغلي دي چي جبرئيل چي به وحي راوړې آنحضرت ﷺ چابک چابک ژبه په قرائت د مانزل بنورولە ددې له پاره چي را څخه هېر نه سي، او عليه السلام د ډېر سختی سره به مخامخ کېدی، نو دا آيت نازل سو، د پاره د سهولت او اسانتيا.

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ ۫

ته تلوار مه کوه، په قرآن سره يعني بقرائة القرآن، د مخه تر دې چې جبرئيل يې له ابلاغ څخه نه وي فارغ سوی، نو دا آيت چې نازل سو عليه السلام به غوږ نیولی ؤ، چې جبرئيل عليه السلام به فارغ سو، عليه الصلوة والسلام به هغه ټوله ما نزل په زړه کي حفظ او پر ژبه مبارکه بې جارې وه، "و في موضع آخر لاتحرک به لسانک لتعجل به انا علينا جمعه وقرآنه" الاية (ته مه ښوره په قرآن يعني په قرائت د قرآن ژبه خپله يعني په وخت کي ده قرائت د جبرئيل تاچي ته تلوار وکې په قرآن يعني په حفظ کي د قرآن په تحقيق دا بيان د سبب د نهي دی پر موږ جمع کول د قرآن، يعني ستا په زړه کي او قرائت د قرآن ستا پر ژبه).

وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا ﴿١١٤﴾

او داسي وايه چې ای زما ربه ماته زيات کړې علم يعني پر هغه علم چې تا ماته راکړی نور يې هم را زيات کړې.

درويش وايي: چې دا آيت نص دی په شرافت کي د علم تر ټولو صفاتو بشريه، ولي چې خدای جل جلاله اعلم الناس ته چې محمد ﷺ ؤ، امر کی په طلب د زيادة د علم له خدای څخه، ابن مسعود رضي الله عنه چې به دا آيت وايه داسي دعا بې کوله اللهم زدني ايمانا و يقينا بک، حسين کاشفي رح وايي: در لطائف قشيري رح (چې د يو کتاب نوم دی) مذکور است که حضرت موسی عليه السلام زيادة علم طلبيد اوراحواله بخضر عليه السلام کردند و بی طلب پيغمبر ما ﷺ را دعا يی زيادتی بياموخت و حواله بغير خود نکرد تا معلوم شود که آنکه در مکتب آدب "ادبني ربي، سبق" و قل ربي زدني علماً" خوانده باشد هر آئنه در درس گاه "علمک ما لم تعلم" نکته: "عُلمت" په صيغه د ماضي مجهول علم الاولين و الآخرين بگوش هوش مستفيد آن حقائق اشيأ تواند رسانيد انتهی قوله الشريف الدقيق فافهم.

په صحيح حديث کي راغلي چې يو چا د عليه السلام څخه پوښتنه وکړل "ای الاعمال افضل؟ قال العلم بالله" هغه سائل ورته وويل چې زه د عملو ده

افضل پوښتنه کوم، او تا جواب په علم راکړی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل "قلیل العمل ینفع من العلم و ان کثیر العمل لا ینفع مع الجهل".

پوه سه: چي انسان ته لازمه ده چي علم نافع دي طلبه وي، و لهذا قال رسول اللهﷺ اللهم اني اعوذبک من علم لا ینفع" شیخ اکبر محي الدین ابن عربي قدس سره وایي چي علم یو نور دی د انوارو څخه د خدای چي ور اچوي په زړه د من آراد د من عباده وهو معنی قائم بنفس العبد یطلعه علی حقائق الاشیأ و هو للبصیرة کنور الشمس للبصر مثلا بل اتم واکمل انتهی.

درویش وایي: چي په شان دعلم د خیر البشرﷺ دا یو بیت په فارسي ژبه ویل سوي دی.

علمها ی انبیأ و او لیأ..دردلش رخشنده بود چون شمس الضحی
عالمي که آموزه گارش حق بود .. علم او بس کا مل و مطلق بو د

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ

کلمه د لام موطئه یعني جواب د قسم محذوف ده او د عهد معنی امر او وصیت ده، یعني والله په تحقیق موږ امر کړی وو آدم ته چي شجرة چي مشهوره غنم دي او بعض وایي چي اینځر دی دمخه تر دې.

فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

د آدم هغه عهد هېر سو (یا معنی داده چي د پرېښه و هغه ما امر به چي احتراز وه د خوراک څخه د شجرة) او موږ نه کړی پیدا آدم لره ټینګ قصد د احتراز او حفظ څخه د ما امر به او ده عزم معنی صبر هم ده یعني صبر یې مانهي عنه څخه ونه کړی.

پوه سه: چي عزم په لغت کي عقد القلب علی امضأ الامر، په نهایه کي وایي "العزم الجد" مظهري رح وایي چي عقد القلب پر امضأ د یو کار مستلزم دی کوشش لره پر کولو د هغه کار او صبر پر سختیو د هغه کار او بعض وایي، لم نجد له عزما ای قصدا علی اکل الشجرة یعني په قصد یې خورک نه دی کړی، بل اکل ناسیا یعني لم یکن له عقد القلب علی امضأ المعصیة.

فائده: هر نسیان چي خدای ﷻ د انسان ذم په کړی وي هغه نسیان دی چي اصل یې تعمد وي، او هغه نسیان چي معفو ده! هغه نسیان دی چي اصل یې تعمد نه وي کما ورد في الحدیث النبوي رفع عن امتي الخطأ والنسیان.

فائده: عتاب الهي چي پر آدم علیه السلام وسو په سبب ددې چي ده اهتمام په نهي د خدای ﷻ نه وکړی.

فائده: آدم علیه السلام چي دا موضوع پېښه سوه په ابتدائي حالاتو کي دده چي تجارب د امورو ده نه وو کړی "لا من نقصان عقله لانه قد ورد في الحدیث النبوي "لو وزن احلام بني آدم (ای عقولهم) بحلم آدم (ای بعقله) لرجح حلمهم ای عقله.

فائده : مراد د آدم څخه ابو البشر دی، وجه التسمیه: قیل چي آدم السلام د تولي مځکي د ادیم یعني د مخ له خاورو څخه جسد دده پیدا کړه سوی وو، و قیل لادمة لونه یعني غنم رنګه بشر یې ؤ، و قیل چي دا نوم ماخوذ دی ددې قول څخه الادام ما طیب به الطعام" نو په آدم کي خدای ﷻ روح اېښی و چي در لودونکی د عقل او فهم او ادراک وو، و قیل غیر ذالک والاظهر انه اسم عجمي و وجوه التسمیة التي ذکرناها انما هي اذا کان اسم عربي فافهم.

فائده: په دې آیت کي و اذا اعزمت فتوکل علی الله په معنا د قصد محکم دی، و کذا في قوله تعالی و لا تعزمو عقدة النکاح الایة و کذا في قوله تعالی و ان عزموا الطلاق آه فافهم.

فائده: جمله د "و لقد عهدنا آه" صاحب کشاف او بیضاوي وایي چي عطف ده علی قوله تعالی "و صرفنا فیه من الوعید لعلهم یتقون" وجه د عطف او مناسبت په مابین کي د معطوف علیه او د معطوف داده چي اشاره دي وکړل سي چي نقض العهد بعد تصریف الوعید یوازي ددغو کسانو کار نه دی چي دا آیت پکښي نازل دی، بلکه آساس د بنأ د آدمیانو پر عصیان دۀ و عرقهم راسخ في العصیان حیث عهدنا الی آدم من قبل فنسي الایة هذا ماذکره المظهري.

لکن بعض محقیقنو دا عطف د کشاف او بیضاوي رد کړی دی، دوئ وایي چي "و صرفنا آه" خو معطوف ده پر "وکذالک نقص آه" او کذالک خو اشارة

وحديث ته د موسى و قصة آدم عليه السلام في النسيان ومخالفة الامر ليس مشابهاً بحديث موسى عليه السلام دوئ وايي چي دا جمله يعني "و لقد عهدنا الى آدم الاية" معطوف ده پر "و هل اتاک حديث موسى" عطف القصة على القصة، فالمعنى قدجائک قصة موسى و قصة آدم عليهما السلام.

درويش وايي: يک نى صد آسانى، د عطف څه ضرورت دى په ولقد عهدنا الاية کي واو استينافي دى و مثل هذا الواو كثير في الهداية.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ

اى واذكر دا خطاب و نبي عليه السلام ته دى.

پوښتنه: چي ددې ځايه څخه چي كيفيت د ظهور د نسيان د آدم عليه السلام و فقدان عزمه كلمه د اذ منصوب محلا په اذكر مقدر سره اى اذكر حال آدم في ذالک الوقت روح المعاني وايي چي دا جمله معطوف ده پر مقدر اى اذكر هذا اى مامر و لقد عهدنا آه واذكر اذ قلنا آه او من عطف القصة على القصة فلا يشترط فيه الاشتراک في الخبرية والانشائيه فلا يرما اورده المظهري چي معطوف عليه چي لقد عهدنا خو جمله خبريه ده او اذ قلنا آه په تقدير د اذكر خو جمله انشائيه ده فكيف يصح العطف و اجاب عنه المظهري بوجه بعيد فارجع اني تفسيره" ترجمه يه ياد كه و خلگو ته يا محمد ﷺ هغه وخت چي موږ وويل و ملكو ته چي سجده وكړه و آدم ته.

پوښتنه: د "سجدة" څخه يا مراد انحناً يعني سر كښته كول دى كتحية اخوة يوسف الى يوسف كما اخبر الله تعالى عنها بالسجدة في سورت يوسف، او يا مراد سجده متعارفه ده، يعني وضع الجبهة على الارض فيكون آدم قبلة لسجودهم و اما السجدة فهى الله عزوجل.

پوښتنه: آدم عليه السلام ته ولي ملائكه امر كړى خداى پاک په سجده سره او سره ددې چي خداى جل جلاله وويل" فنسى و لم نجد له عزماً" يعني په دې امر حكمت د رب العزة عزوجل څه وو؟

ځواب: پـه دې کـې حکمت دادی چې آدم تـه خپـل دښمن يعنـي ابلـيس ور وه پېژندی چې دده خبره ونه مني، کما سيئاتي او يا حکمت هغه وو چې پـه سورت البقره کي تېر سو په تفسير د هغه آيت د علم آدم الاسمأ کلها الى آخير الاية يعني چونکه ملائکه ځه وخت چې د تعليم الاسمأ څخه عاجزه پاتـه سوې، او آدم عليه السلام تولـه اسمأ پـه امـر د خدای جل جلاله و ملکو تـه ورښوول، نـو آدم عليه السلام ددوئ معلم با احترام سو، نو ځکه يې دوئ امر کړې په سجده وده ته احتراماً لآدم لکونه استاذه.

درويش وايي: چې په تفسير کي د سورت البقرة دا اختلاف تېر سو چې مامور بالسجود ټولي ملکي وي کما هو الاظهر والاوفق لقولـه تعالى "فسجد الملائکة کلهم آه" کما في سورة البقرة، او کـه بعض ملکي وي چې جن يې د مځکي له مخه څخه وشړل.

فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾

نو سجده وکړه ملکو (يعني کلهم اجمعون کما في سورة البقرة) مگر نـه ابليس، ابأ او منع وکړه ابليس له سجدې څخه.

پوه سه: چي ابى جمله مؤکدة ده الا ابليس او دا هم روا ده چي ابى دي علت د استثنا وي.

فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ

("فقلنا" جملـه عطف ده پر مقدر باندي کما يدل عليـه ما سيئاتي يعني فادخلنا آدم الجنة فقلنا له) يعني ای آدم دغه ابليس دښمن دی ستا او د همسرې ستا چي مراد ځندي حوا رضي الله عنها وه بعد ان خلقت من ضلعه الايسر في الجنة.

فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾

ظاهراً که څه هم نهي د ابليس دي له اخراج څخه ددوئ لکن په معنى نهي ده دوی دوو له متابعت څخه ددوئ د ابليس د قول چي سبب د اخراج بـه وگرځي و ان کان المخرج هو الله تعالى.

پوه سه: چي کلمه د فا په "فلا يخرجنكما" کي لپاره د سببية اذ العداوة سبب

لعدم الاتباع، جمله د "فتشقی" دا جمله منصوب ده محلا په جواب کي د نهي.

پوه سه: چي مراد د شقاوة څخه شقاوة اخروي نه ادی بلکه سختي د دنیاوي چارو ده، یعني بکد یمینک و عرق جبینک یعني الحرث والحصد (ای لو) والطحن(اوړه کول) والخبز (پخه ول).

پوښتنه: د اخراج نسبت خو آدم او حوا دواړو ته وسو او فتشقی کي یوازي آدم ذکر کړی؟

ځواب: یا لپاره د مطابقت د رأس الایة، یا ددې لپاره چي حوا تابع ده په شقاوة کي د آدم علیه السلام په دنیاوي چارو کي، او یا ددې سببه چي مراد له شقاوة څخه خو ستړیا ده په طلب کي د معاش هغه په ذمه کي د مړو ده.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾

په تحقیق تا لره دا شي سته چي ته به نه وږی کېږي، یعني سره د حوا په جنت کي "لان ثمار الجنة الذیذة في الغایة کثیرة في کل وقت وحین، او نه به د جامو د خوا لڅېږي لان ثیاب السندس والاستبرق مهیائة لاهل الجنة

وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾

او نه به تږي کېږي په جنت لان الانهار الاربعة المأ، واللبن، والخمر والعسل جاریة فیها، او تاته به نه رسېږي گرمي د لمر لانه لیس في الجنة شمس او اهل جنة في ظل ممدود، والحاصل چي په جنت کي د هیڅ شي کمي نسته، من الماکول والشروب والملبوس والمظلة په دې بیان کي قطع ده عذر وه د آدم ده په اکل کي د شجرة څخه.

درویش وایي: چي لکه په سورت بقري کي تېر سوه چي آدم او حوا چي په جنت کي داخل کړه دا یو شرط یې پر کښېښو "ولاتقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین" ابلیس هم د هغه نهي د خوا ورته راغلی او آدم او حوا ته یې وویل.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ

نو وسوسه واچول و آدم ته شیطان، ای آدم دا بیان دی ده وسوسي د شیطان دی

آیا زه دلالت وکړم تاته پر درخته د خلد یعني الخبیث چي ددې درختي دا خاصیت دی چي خورک ځندي وکړی هغه بیا نه مري یعني الخبیث چي تاسي چي خدای منع کړاست ددې درختي د خوراک څخه تاسي ته یو وخت اراده د مرگ لري.

وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾

او ملک به دي وي پر مېوو وغیره د جنت چي نه به ضعیف کیږي، او نه به ته زړېږي.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ

نو په سبب ده وسوسې د شیطان خورک وکړی آدم او حوا د هغې درختي څخه چي ابلیس ورته معرفي کړې وه، نو ښکاره سوه، دوئ یعني آدم او حوا انها فرجین د دوئ یعني یو د بل فرج یې ولېدی ولي چي کالي دجنت پر توئ سوه، او دوئ شروع وکړه، بلگونه د درختي یې پر فرجینو اېښول چي فټ سي، د بلگونو څخه د درختي د جنت بحذف المضاف.

فائده: فرج ته چي "سوئة" وایي ددې کبله چي لڅ والی دفرج سړی په غم کي واقع کوي.

فائده: مشهوره داده چي دا بلگونه د درختي اینځر وه لان ورقة عریض یصلح لسترة العورة.

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

نافرماني وکړه آدم د رب له امر څخه په سبب د اکل الشجرة نو دی ده مطلوب څخه خپل بې برخي سو و اخطأ طریق الحق او د شیطان ورښولي خلد باکل الشجرة ناکام سو، او یا دا معنی چي د مامور په عمل کي چي پرده لازم وو خطاوتی او یا د رشده چي د دښمن په خوله یې وکړه ابن اعرابي وایي چي آدم فاسد کړی پر ځان خپل عیش فر من العز الی الذلة و من الراحة الی التعب او من راحة الجنة الی تعب الدنیا.

درویش وایي: چي خدای پاک ده ملکو سره په مشوره کي داسي وویل اني جاعل في الارض قبل خلق آدم نو د آدم خلق د پاره دخلافت د مځکي خدای جل جلاله

وکړی، لکن چي په جنت کي داخل سو او هغه عیش او راحت د جنت یې په ولیدی، نو بیله ددې موضوع یعني و لاتقربا الشجرة او بیله فوسوس الیه الشیطان او ده ده خورک د شجره منهی عنها څخه، کما مر خدای پاک و آدم ته ویلي وای، چي ته خلیفة الارض یې ته و حوا مځکي ته ولاړ سئ که څه هم آدم علیه السلام د امتثال څخه د امر الهی خو چاره نه درلوده لکن په ډېر غمګین زړه به سپیرې مځکي ته راتلای، نو خدای خپل دوست نه خپه کاوه، بلکه چي مځکي ته په خوشحالي ولاړ سي، دا موضوع د نهي ده د اکل الشجرة مابین ته راوستل او آدم ته تر عتاب د لم اقل لکما کما في سورة البقرة راوستی چي هبوط الارض ته راضي بلکه خوشحاله سو چي له عتاب الهی څخه یې خلاصون پیدا کړی، پښتانه وایي په مرګ یې ونیسه په تبه به خپله راضي سي، او آدم و حواٗ د مځکي په راتلو څه تاوان وکړی جنت خو ځای ده توالد نه وو نو آدم علیه السلام او حوا دوه په دوه مځکي ته راغله د ملیاردو اولادو سره به جنت ته ورسي د یو عارف څخه چا پوښتنه وکړه چي آدم سره د نهي ولي د غنم دانه وخوړل هغه عارف ورته وویل که آدم په دې خبر وای چي زما په نسل کي نور محمدي ﷺ هم پیدا کیږي، د غنم درخته بې د بیخه څخه خوړلې وای.

درویش وایي: چي موضوع څخه د خورک د آدم علیه السلام د شجره منهی عنها ده مفسرین ده او اهل المذهب من اهل السنة والجماعة او د معتزله وو او شیعه ګانو لوی اختلافات سته چي روح المعاني تول په تفصیل سره بیان کړي دي، په آخر کي ویلي دي" والاحوط نظرا معام آدم علیه السلام ان صدور ما ذکر من آدم کان قبل النبوة و کان سهواً او عن تاویل (چي دنهي ده اکل الشجرة تنزیهي په خیال ورغلی وي او یا دا چي نهي د خورک یې محصور پر شخصي درخته په خیال ورغلی وو نو ده جنس د هغې درختي په بل ځای په جنت کي پیدا کړه، د هغې درختي څخه یې خورک وکړی، په وسوسه د ابلیس" وسهي في التاویل الثاني لان المقصود من هذه الشجرة جنسها لاشخصها") بیا روح المعاني ددې سوال په جواب کي چي داسي وایي نو ولي خدای جل جلاله دومره تشدید پر آدم علیه السلام وکړی چي کالي یې پر توی کړه، او د

جنت ثخه یې و ایستی الی غیر ذالک داسي ویلي دي نظراً الی علوشانه و مزید فضل الله تعالی علیه و قد شاع ان حسنان الابرار سیئات المقربین".

روح المعاني د خپلي خبري په تائید کي هغه حدیث د بیهقي راوړی دی، "في شعب الایمان عن ابي عبد الله المعزلي رح قال تفکر ابراهیم علیه السلام في شان آدم علیه السلام فقال یارب خلقته بیدک (یعني بقدرتک بلا توسط الاب والام) و نفخت فیه من روحک (ای الروح المطهر المختار لک) واسجدت له ملائکتک ثم بذنب واحد ملأت افواه الناس من ذکر معصیته فاوحی الله تعالی الیه یا ابراهیم اما علمت ان مخالفة الحبیب علی الحبیب شدیدة انتهی" او بعض محققین توجیه د شدت الهی پر آدم علیه السلام "اجر بلیغ ده اولاد د آدم عن امثاله انتهی".

درویش وایي: چي مثل د شدة الامر علی آدم علیه السلام لکه د ابراهیم علیه السلام په قصه کي چي آنفا تېر سو، پښتانه وایي چي د پردي سړي ثخه څوک گله نه کوي، او د خپل ثخه ژر گله کېږي، الاقرب فالاقرب حتی ده زوی ثخه پلار پر لږ ناوړه کار ډېر غم او غصه ښکاره کوي، وروسته روح المعاني نوري د مقام سره موافقي او د درویش د زړه د خوشحالی خبري کړي دي، او روح البیان دا فعل د آدم زلة بللی دی، او ده ویلي دي چي اطلاق د معصیت پر ذلة په دې آیت کي مجاز دی، "لان الانبیأ علیهم السلام معصومون من الکبائر والصغائر لا من الذلات عندنا انتهی" فقیر وایي چي ما په عصمت کي د انبیأ علیهم السلام یوه رساله تصنیف کړې ده، چي نوم یې "کشف الغطأ عن عصمت الانبیأ" دی چي پر هغه رساله د ټولو علمأ د ولایت قندهار امضاوي او د هرات د مشائخو دستخطونه پر موجود دي که څوک په دې مسئله ځان ښه خبره وي، هغه رساله دي پیدا کړي ومن الله التوفیق.

ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَیْهِ وَهَدٰی ﴿۱۲۲﴾

وروسته تر مذکوري موضوع خدای جل جلاله آدم علیه السلام مختاره کړی، او ځان ته یې نژدې کی، او توفیق د توبې یې ورکړی، توبه یې قبوله کړه.

یوه سه: چي د توبي نسبت چي بنده ته وسي معنی یې رجوع د عن الذنب، او چي خدای جل جلاله ته وسي معنا یې رجوع ده وبنده ته په عفوه او رحمت سره "وهدٰی"

او خدای ده ته هدایت د توبې وکړی، حیث قال ربنا ظلمنا انفسنا الی آخره.

وهب بن منبه وایي چې آدم علیه السلام چې ډېري د پښېماني اوښکي توئ کړې، خدای پاک جل جلاله ورته وویل چې داسي ووایه "سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوٴ و ظلمت نفسي فاغفرلي انک خیر الغافرین فقالها" بیا خدای جل جلاله ورته وویل قل سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوٴ و ظلمت نفسي فارحمني وانت خیر الراحمین" بیا خدای جل جلاله ورته وویل " قل سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوء و ظلمت نفسي فتب علی انک انت التواب انتهی".

سوال: هدایت خو تر توبې د مخه وو، نو ولي یې هدایت تر توبي وروسته راوړی؟

ځواب : واو لپاره د مطلق جمع دی، دون الترتیب والتراخي او په تاخیر د "هدی" کي مطابقت د رؤس الایات دی کما مر.

سوال : اکل الشجرة خو حواٴ هم وکړی نو د هغې د توبې حال نه سو بیان؟.

ځواب: حوا تبع د آدم علیه السلام ده په توبه او په قبول کي د توبې ځکه یې ذکر نه کړه، " وکذا طوی ذکر النساٴ في القرآن العزیز والنسة النبویة".

او بعض مفسرین وایي چې چونکه ذکر دعصیان د حواٴ نه وو سوی، نو ذکر د توبي ددې هم ونه کړی.

درویش وایي: چې د آدم علیه السلام د ډېري ژړا په باره کي لکه په حدیث کي د وهب رح چې تېره سوه، مولنا جلال الدین الرومي په مختلفو ځایو کي د مثنوي معنوي داسي په زړه پوري خواږه ابیات ویلي دي.

خاک غم را سرمه سازم بهر چشم..... تار گوهر پر شود دو بحر چشم
اشک چون از او بارند خلق..... گوهر ست واشک پندارند خلق
توکه یوسف نیستي یعقوب باش..... همچو او باگریه و اشوب باش
پیش یوسف نازش و خوبي مکن..... جز نیاز و اه یعقوبي مکن
آخرهر گریه آخر ضد خنده ا یست..... مرد آخیر بین مبارک بنده ایست
هر کجا ابر و روان سبزه شود..... هر کجا اشک دوان رحمت شود

مسلم له ابوهریره ﷺ څخه روایت کړی دی، "قال قال رسول الله ﷺ احتج آدم موسی (یعني اعتراض وکړی پر آدم موسی علیهما السلام عند ربهما (یعني په روحانیت خدای سره جمع کړه) قال موسی انت ادم الذي خلقک الله بیده (ای بقدرته بدون مدخل الاسباب کما في اولاد آدم) و نفخ فیک من روحک (ای الروح المبارکة) واسکنک في جنت ثم اهبت الناس بخطیئتک الی الارض قال ادم انت موسی الذي اصطفاک الله برسالته و بکلامه، (یعني کلیم الله بلاواسطة جبرئیل وګرځېدې) و اعطاک الالواح (ای الالواح التي فیها التوراة) فیها تبیان کل شئ وقربک نجیًا فبکم وجدت الله کتب التوراة قبل ان اخلق قال باربعین سنة" قال آدم فهل وجدت فیها وعصی آدم ربه فغوی، قال نعم قال افتلو مني علی ان عملت عملا کتب الله علی ان اعمله قبل ان یخلقني باربعین سنة" قال رسول الله فحج آدم موسی (غالب سو آدم پر موسی په مذکور دلیل سره) په بل روایت کي راغلي دي چي درې واره علیه السلام دا لفظ مکرر وواېه.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده خدای پاک وویل کښته سئ د جنت څخه تا او حوا.

سوال: د دو کسو خطاب د جمیعًا و تاکید ته څه ضرورت لري او بل دا چي په وروسته آیت کي ضمائر د جمع راځي؟

ځواب: چونکه د آدم علیه السلام او حوا وتل له جنت څخه مستلزم دي وتلو ته د اولاد د دوئ تبعا نو ځکه یې تاکید په جمیعا وکړی او وروسته ضمائر یې د جمع راوړه.

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى

بعض ستاسي یعني ده اولادي ستاسي به دښمنان وي د نور بعض، یعني په سبب د اختلافاتو دیني وو لکه مؤمنان او کافران یا د اختلافات دنیوي وو، نو که چیري راسي تاسي ته زما دخوا کتاب او رسول.

پر حدیث د مسلم یو علمي رڼا : د خلګو خصوصًا عوام چي داحدیث که ثوک

ورته بيان كړي، نو هغه كه عاصي په يوه گناه سره وو، او ملامتيا ځوک پر ووايي نو هغه هم مثل دجواب د آدم عليه السلام وركولای سي يعني چي دا گناه خو رب جل و علا پر ما نوشته كړې وه، د مخه تر پيدائښت زما نو تاسي ولي پر ما ملامتيا واياست، لكه آدم عليه السلام چي د لوم د موسى عليه السلام په دغه عذر له موسى ځخه ځان خلاص كړی، او عليه السلام تائيد مكرر د غلبې د آدم پر موسى هم وكړی، ؟

ځواب: عاصي دا عذر نسي ويلای ولي آدم ته خدای بخښنه كړې كما مر "فتاب عليه و هدٰی" نو په عفوه سوي گناه سره پېغور د موسى و آدم عليهما السلام ته بې ځايه ؤ او زموږ د زمانې د عاصي گناه عفوه يعني نه ده، نو ددې لوم ځخه نه خلاصيږي، او بل جواب دادي چي لوم پر عاصي په دار التكليف كي دپاره زجر دعصيان ځخه دی، او دار التكليف ځخه د باندي لكه آدم عليه السلام لوم يې فائده نه لري فافهم.

پوه سه: چي اصل ده اما ان ما وو ما زائد دی، نون دان شرطيه يې په كښي مدغم كړی، او مارد ددې هدی ځخه كتاب او رسول دی.

فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾

دا جمله خبر د ان شرطيې ده، نو كه ځوک متابعت وكړي د هدايت زما يعني پر كتاب او رسول باندي ايمان راوړي، نو هغه سړی په دنيا كي په هدايت دخدای جل جلاله د ضلالت ځخه محفوظ او په آخرة كي ځه يعني د سوء الحساب ځخه يې خلاصون دی، بغوي رح دابن جبير او هغه د ابن عباس رضي الله عنهما ځخه روايت كړی دی، چي ده وويل من قرء القرآن واتبع ما فيه هداه الله في الدنيا من الضلالة ووقاه سوٓء الحساب يوم القيامة او دا ايت ابن عباس دخپل قول دليل وگرځاوه.

وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِيْ فَاِنَّ لَهٗ مَعِيْشَةً ضَنْكًا

او كه ځوک روی گرداني وكړي يعني له هدی ځخه زما چي سبب د ذكر زما وو، يعني هدٰی زما ونه مني چي عبادت د كتاب او د رسول ځخه وه، چي دا كسان عبارت د كافرانو ځخه دی، نو په تحقيق ده لره عيش دی تنگ.

پوه سه: چي "ضنگا" مصدر دی، وصف به مبالغة، نو هم ددې سببه مذكر او مونث

پکښې برابر دی، نو دا سوال نه پیدا کېږي، چي معیشة مونث او ضنکًا مذکر دی.

بغوي رح وایي چي د ابن مسعود او د ابي هریرة او دابي سعید الخدري رضي الله عنهم څخه روایت دی، وایي چي مراد ځندي عذاب القبر دی، او دغه رنګه ابي هریرة رضي الله عنه د رسول الله ﷺ څخه روایت کړی دی، که ده وویل معیشة ضنکا عذاب القبر دی، قال ابوسعید حتی یختلف اضلاعه یعني قبر پر کافر دونه تنګ سي چي پښتۍ یې یو تر بل تېري سي، او دا غسي معذب وي تر بعث پوري، او په قول دالحسن مراد زقوم او زریع او غسلین دي په دوږخ کي، روح المعاني وایي والمتبادر ان تلک المعیشة له في الدنیا و روي ذالک عن عطأ و ابن جبیر او سبب د تنګ والي دعیش د کافر په دنیا کي دادی چي دی همیشه شدید الحرص په جمع کولو کي ددنیا او په ازدیاد کي د دنیا وهر هلاکت ته ځان غورځوي او علی الدوام دی په بېره کي وي، د کم والي د دنیا او بخیل وي ولي چي دی بل غرض نه لري بې دنیا.

درویش وایي: چي په اوسنۍ زمانه کي داغسي بعض مسلمانان په صفاتو کي د کافرانو سره شریک لیدل کېږي، بخلاف المؤمن الطالب للاخرة" و قیل "الضنک" مجاز مما لا خیر فیه، او عکرمه رح وایي چي ضیق یعني ضنکا حرام مال ته وایي، او ضحاک رح وایي چي ضنک کسب خبیث ته وایي او ابن عباس رضي الله عنهما وایي الضنک الشقأ.

سوال : ضنک خو په لغت کي تنګ ته وایي، نو پر حرام پر کسب خبیث یا پر شقأ یې څرنګه اطلاق صحیح دی؟.

جواب: دغه امور مذکوره اسباب دي، ده ضیق المقام في القبر اوالنار، نو دا اطلاق دی د مسبب پر سبب باندي، د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی ده وویل چي هر مال چي ورکړه سي بنده ته که لږ او که ډېر ولم یتق فیه ربه فلا خیر فیه و هو الضنک في المعیشة.

درویش وایي : چي پر دې روایت ضنک په کافر پوري خاص نه دی لان بعض مسلمانان کذالک حدیث صحیح ابن ابي الدنیا او حکیم الترمذي او ابو یعلی او ابن

تفسیر روح المعاني جلد ۱۶ صفحہ ۷۷۹

جرير او ابن المنذر او ابن ابي حاتم او ابن حبان او ابن مردويه ده ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ المؤمن في قبره في روضة خضرأ ويرحب (يعني فراخه كړه كېږي) اويا گزه "ويضئي حتى يكون كالقمر ليلة البدر" بيا عليه السلام وويل "هل تدرون فيما انزلت فان له معيشة ضنكا؟ قالو الله ورسوله اعلم قال عليه السلام عذاب الكافر في قبره يسلط عليه (٩٩) تنينا مالتنين (٩٩) حية الى اخير الحديث.

درویش وايي: چي دغه دی په حقيقت کي معيشة ضنكًا.

وَّنَحْشُرُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾

او موږ حشر کوو د کافر په ورځ د قيامت ړوند ، قال ابن عباس رضي الله عنهما اعمى البصر يعني په ظاهري سترگو ړوند ، او مجاهد رح وايي اعمي عن الحجة" لكن قول د ابن عباس رضي الله عنهما صحيح دی مطابق ددې ايت سره دی.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيْٓ اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا ﴿١٢٥﴾

کافر وواي يا رب ولي زه حشر کړم په سترگو ړوند ، او زه وم په دنيا کي په سترگو مي ليدل يعني په دنيا کي خو ړوند نه وم.

قَالَ كَذٰلِكَ

پوه سه : چي كذالک متعلق په فعل محذوف پورې يعني فعلت انت كذالک چونكه دا يوه مبهمه خبره و خدای پاک يې تفسير وکړی په دې سره.

اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيْتَهَا ۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾

تاته درغلي وه آيت دالة پر وحدانيت او يا ايات المنزلة پر انبياٴ ، تا د هغو څخه اعراض وکړی او پرې دي ښول لکه ړوند ي شی نه ويني نو دا سبب دی دحشر ستا اعمى والي چي تا په دنيا کي ده رانده چمونه کوله ، دغه رنگه نن ورځ يعني يوم القيامة ته پرېښول کېږي ، په اور کي لکه تا چي ايات پرې ايښي وه.

وَكَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْۢ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ ؕ

"كذالک" اى مثل ذالک الجزاٴ "نجزي" موږ جزاٴ ورکوو هغه چاته چي تر حد

تېرې يې کړې وي، يعني عمر گرانمايه يې صرف کړې وي په شهواتو کې او په اعراض کې له آياتو څخه د خداي عزوجل، او ايمان يې نه دى راوړى پر آياتو د خداي بلکه روى گرداني يې د آياتو آفاقيه ؤ او له آيتو څخه د کتاب کړې وي، او دغه رنگه يې و معجزاتو ته د انبياء عليهم السلام په درنه سترگه نه وي کتلي.

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٢٧﴾

او هر آئينه عذاب د آخرت يعني په دوږخ کې سخت تر دې تر ضنک العيش والعمي و عذاب القبر او دوام داره دى، تر عذاب ده دنيا يا د قبر لانه دائم ابدا لايزول.

پوه سه: چې دا جمله عطف ده على قوله تعالى "و من اعرض عن ذکري الاية، په صحيح البخاري کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ وويل ان ادني اهل النار عذابا (هغه تر ټولو کم ده اهل النار از روي عذاب) الذي يجعل نعلان (يعني من النار) دوې چوټې (يغلي منهما دماغه في راسه) چې ايشي به د هغه چوټو په اثر ماغزه د ده په سر کې " اللهم اعذنا من عذاب النار برحمتک وبجاه نبيک المجتبى ﷺ.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ

ضمير مرفوع په "يهدي" کې يا راجع دى وهدى ته چې مراد ځندي کتاب او رسول دى او يا راجع دى و خداى جل جلاله ته، المذکور في قوله و کذالک نجزي من اسرف و لم يؤمن بايات ربه" نو پر دې تقدير په دې ايت کې التفات دى د تکلم څخه وغيبت ته چې د محسنات بديعه څخه دى، ددې ارجاع تائيد هغه قرائت کوي چې بعض قرأ دا آيت داسې ويلي دى " افلم نهدي لهم" بصيغة المتکلم او استفهام د پاره دانکار او نفي د نفي داثبات وي، يعني هداهم الله او القرآن اوالرسول محمد ﷺ والضمير المنصوب راجع الى کفار مکة يعني کفارو ته د مکې هدايت کړه سوى دى لکن " استحبو العمي على الهدى" والنار على الرجوع من دين الاباأ الى الدين الحق المؤيد بالمعجزات الباهرة" او کلمه ده فا چې وروسته تر همزه د استفهام راغله عطف پر محذوف باندې کما مر غير مر" او لم يبين لهم فلم يهديهم.

سوال: همزه د انکار خو داخل پر هدايت دى او سره ددې چې هدايت منفي او منکر نه دى؟.

ځواب: هو لفظاً خو پر هدایت داخل دی لکن په معنی کي منکر عدم اهتدأ ددوئ ده بعد الهدایة فافهم.

كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۗ

کلمه د کم خبریه ده، مفید د معنی کثرة ده، یعني ځومره ډېر هلاک کړي دي موږ دمخه تر کفارو د مکې "کعاد، وثمود وقوم لوط وغیرهم "یمشون في مساکنهم" دا جمله حال ده له "القرون" ځخه اهلکنا وهم ماشین ای کفار مکة في اوطانهم في اسفارهم الی الشام وغیره یعني افلا یعتبرون کفار مکة من حال تلک القرون، یعني چي دغه قرون چي دوئ په مساکنو خالیه وو گرځي چي دا قرون په سبب د شرک او د تکذیب الرسل او د تکذیب الکتب المنزلة هلاک سوي، او په موږ کي هم ورته حالات د قرون ماضیه وو سته، نو پر موږ به هم یو وخت د هلاکت ځپه راباندي راسي....... سعدي رح وایي:

پند گیر از مصائب دیگران........ تانگیرند دیگران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فرار........ چودیگر مرغ بیند اندر بند

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿۱۲۸﴾

په تحقیق په دغه لیدلو کي د منازلو ده امم مهلکه وو دلائل او عبرتونه سته خاوندانو ته د عقول سالمه وو.

پوه سه: چي نهی بضم النون والقصر عقل ته وایي، لان العقل ینهی صاحبه عن الفحشأ والمنکر اذا کان خالیا عن التکبر والعناد وتقلید الابأ والاجداد.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ

که نه وای یو خبره چي ده وړاندي سوې د خدای ځخه یعني په لوح محفوظ کي چي هغه داده چي عذاب د امت محمدیه ﷺ د کفار ځنډېږي تر ورځي د قیامت او استیصال ددوئ په دنیا کي نه کېږي، "لکون النبي ﷺ فیهم الذي هو رحمة للعالمین.

پوه سه: چي سبقت صفت دی د کلمة او خبر د مبتدأ محذوف دی والتقدیر لولا کلمة سبقت حاصلة.

لَكَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿۱۲۹﴾

یعني وای به هلاکت د کفارو د قریشو په مثل دقرون ماضیه وو، مثل عاد وثمود وقوم لوط و قوم غیر ذالک لازم به وای د هؤلاء الکفار سره.

پوه سه: چي لزاما مصدر دی، د بار د مفاعلة وصف یې مبالغة او یا په معنی د فاعل کمامر في الترجمة "واجل مسمی" عطف دی، پر کلمة والمعنی لولا اجل لیقائهم في الدنیا اولقیام القیامة او لعذابهم، نو په دې کلام کي تقدیم او تاخیر دی د اصل الکلام لولاکلمة سبقت و اجل مسمی لکان لزامًا.

پوښتنه: په دې تقدیم او تاخیر کي حکمت څه دی؟

ځواب: علامه بغدادي آلوسي رح وایي چي حکمت یې مسارعت دی وبیان ته جواب ده لولا او بل تنبیه پر دې ده چي هر یو ددغو دو کارو مستقل په نفي د لزوم د عذاب ددوئ څخه دی، یعني کې اصل د کلام راوړی وای توهم به ددې کېدی چي دا مجموع علت د نفي د عذاب وي، اوبل حکمت یې مراعات د فواصلو د آیتو دی.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو صبر وکړه ته یا محمد ﷺ پر هغه څه چي دوئ یې وایي ستا په باره کي مثلا شاعر دی کاهن دی مجنون دی، مفتر دی وغیر ذالک "وسبح" مراد له تسبیح څخه لمونځ دی ذکر جزء مراد ځندي کل دی، متلبس په حمد خدای سره یعني حمد د خدای وایه چي ته یې رسول و گرځولې او تا ته یې توفیق درکړی پر اداً د رسالت و داسي سرکښه او متکبر کافرانو ته د قریشو، ولهذا جاً في الحدیث النبوي الصحیح کان رسول الله ﷺ اذا احزنه امرًا افرع الی الصلوة.

پوه سه: چي "فاصبر" جزاً د شرط محذوف ده، یعني چي تاته دا در معلومه سوه چي عذاب د مؤجل دی الی اجل مسمی ته وکړه.

تنبیه: اداً د رسالت چونکه عبادت عظمی و، لکن په دې سره باید سړی ونه نازېږي، بلکه شکرد خدای ﷻ دي وایي پر توفیق او اعانة دده سره په دې لار

ده اداًَ الرسالة، لکه په سورت فاتحه کي وروسته تر "ایاک نعبد" یې ایاک نستعین د پاره ددغي نکتې راوړی.

فائده: چونکه سبح امر دی او امر دپاره د وجوب اذا لم قرنیة علی خلافه کما في قوله و اذا حللتم و فاصطادوا. او د امر مقید په بحمد ربک سره نو دا دلیل ددې چي په لمانځه کي چي مراد د سبح څخه قرائت د فاتحة الکتاب دی، نو قرائت د فاتحة الکتاب واجب دی کما صرح به علیه السلام لا صلوة الا بفاتحة الکتاب، رواه الشیخان.

قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا ۚ وَمِنْ اٰنَآئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ

دمخه تر لمر ختلو، چي د سهار لمونځ دی "وقبل غروبها" یعني صلوة العصر (او بعض علماً وایي چي د قبل الغروب څخه مابعد الزوال مراد دی، نو ظهر او عصر دواړو ته شامل سو) او په ساعاتو کي د شپې چي مغرب او عشأ څندي مراد دی.

پوه سه: چي انأي جمع ده اني بالکسر والقصر په معنی ده وخت.

درویش وایي: چي چونکه مخاطب علیه الصلوة والسلام دی، او پر صحیح قول د تهجد لمونځ پر علیه الصلوة والسلام واجب وو نو په انأي اللیل که د تهجد داخل والی هم احتمال لري.

"فسبح" قال المظهري الفأ زائدة او یا مبني پر تقدیر ده اما یعني واما من انأ اللیل فسبح، خفاجي په حاشیه کي د بیضاوي وایي" لاحاجة الی زیادة الفأ او تقدیر اما، چي سبح عامل دی په من انأ اللیل لانه لایمنع عمل مابعد الفأ فیما قبله کما صرح به النحات.

فائده: تخصیص د انأ اللیل چي په صلوة سره وکړی یو سبب یې دادی چي شپه وخت دی د خلو د زړه په اشغال سره ددنیا اوبل سببدادی چي نفس د شپې امیل دی، و استراحة ته فکان العبادة په انأ اللیل افضل و احسن قال الله تعالی " ان ناشئة اللیل هي اشد وطأ و اقوم قیلا".

وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾

دا عطف دی، علی قبل طلوع الشمس او علی محل من انأ اللیل.

درويـش وايـي: چـي د اطـراف النهـار د لمانځـه څخـه دسـحار لمـونځ او د مازدېگر لمونځ دی، فائده د تکرار ددې دو لمونځو مزيد تاکيد دی پر دغـو دوو لمونځـو، لان الفجـر وقـت نـوم وغفلـة والعصـر وقـت الاشـغال بالتجـارات والاکتساب وغيرها، کقوله تعالی حافظوا علی الصلوة والصلوة الوسطی چي بعـض علمـأ وايـي چي صـلوة الوسـطی د سـهار لمـونځ دی لانهـا متوسـط بـين صلوتي الليل ای المغرب والعشأ او صحيح داده چي مـراد ځنـدي صـلوة العصـر دی ولي دا لمونځ متوسط دی پـه مـابين د دولمونځـو د ورځـي ای الفجـر والظهـر او دوو لمنځو د شپې ای المغرب والعشأ او صيغه د جمع چي اطـراف دی راوړه، ولي چي په دې کي هيڅ التباس نه راځي او بعض مفسرين وايي چي مـراد ځنـدي صلوة الظهر فقط ولي چي دا لمونځ نهايـة دی د نصف اول د ورځـي او بـدايـة د نصف ثاني د ورځي او جمع يې په اعتبار د نصفين ده، او بعـض مفسـرين وايـي چي دا امر استحباب دی په نفلي لمونځو سره في اجزأ النهار وقيل غير ذالک.

پوه سه : چي "لعـل" پـه معنـی دلام کي دی، ای لکـی ترضـی يعنـي پـه دغـو اوقـاتو مـذکوره ووکـي تـه لمونځونـه کـوه ددې دپـاره چـي د رب العـزت لخـوا بـه دونه کرامت ووينې چـي تـه بـه راضـي سې، او کسـائي او ابـوبکر يـې پـه صـيغه مجهول وايي، يعنـي تـه به راضـي کړل سي، د خدای لخـوا څخـه، او پـر صـيغه د معلـوم او مجهـول د دواړو ترجمـه داده ای يرضـاک الله او بعـض مفسـرين وايـي لعلک ترضی بالشفاعة في امتک کما في سورة والضحی و لسوف يعطيـک ربـک فترضی.. سعدي رح وايي:

عطاي شفاعت چنانش دهند........... که امت تمامی ز دوزخ رهند

بخاري او مسلم او احمد او ابوداؤد او ترمذي او نسـائي او ابـن ماجـه د جرير بن عبدالله څخه داسي روايت کړی دی، وايـي چـي مـوږ ناسـت وو، د رسـول الله ﷺ سره يعني د شپې نو عليه الصلوة والسلام وکتل و سپوږمـي تـه د (۱۴) چي تاسي به خدای جل شانه داسي ووينئ پـه جنـت کـي، لکـه تاسـي چـي وينئ دغه سپوږمی يعني بلاريب و اشتباه لکن بلاکيف لاتضامون في رويتـه يعنـي

تاسي به یو دبل سره انضمام کوئ په رویت کي د خدای ﷻ یعني لکه د لیلة البدر د سپوږمی په لیدلو کي انضمام نسته" فان استطعتم على ان لاتغلبو على صلوة قبل طلوع الشمس و قبل غروبها فافعلوا. بیا علیه السلام دا آیت " فسبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل غروبها" ووایه.

درویش وایي: چي ددې حدیث څخه دا معلومه سوه چي په آیت متلوه کي مراد د سهار لمونځ او د مازدیگر لمونځ دی والله اعلم بمراده في کتابه، در شفاعت انحضرت ﷺ یک شاعر بلیغ چنان گفته.

امت همه جسمند توئ جان همه..... ایشان همه آن تو وتوآن همه
خوشنودی تو جست خدا درمحشر.... خوشنود نهٔ مگر بغفران همه.

فائده: در حدیث صحیح امده من داوم على الصلوة الخمس في الجماعة رفع الله عنه ضیق العیش و عذاب القبر، و یعطي کتابه بیمینه، و یمر على الصراط کالبرق و یدخل الجنة بلاحساب.

شان نزول ایت حسین کاشفي در تفسیر حسیني چنان فرموده ابو رافع نقل میکند رضي الله تعالى عنه، که مهمانی نزد پیغمبر ﷺ آمده و درخانه چیزی نبود که بدان اصلاح شان مهمان توانستی نمودو، مرا بنزدیک یکی از یهود فرستاد و گفت اورا بگو که محمد رسول الله ﷺ میگوید که مهمانی بمنزل ما نزول نموده ونمی یابم نیزدیک خود چیزی یعنی خوردنی که بدان اصلاح شان مهمان بکنم تاکه شرائط ضیافت بتقدیم رسد مقدار آرد بما بفروش و معامله کن تا ماه رجب چون وقت برسد بهای آن آرد میفرستم، پیغام آن حضرت ﷺ به یهودی رسانیدم او گفت که نه میفروشم و معامله مدانیه نمی کنم مگر آنگه که چه چیزی در گرو من نهد، ابو رافع رض میگوید که بآن حضرت مراجعت نمودم و کلام یهودی با او رسانیدم حضرت فرمود والله اني لآمین في السمأ وآمین في الارض اگر بامن معامله کرده البتة حق اورا اداً کردمی پس زره (زغره) خود بمن داد تا نزدیک یهودی گرو نمودم و او مقدار آراد داد این ایت جهت تسلیت دل مبارک وی نازل شد، ددې حدیث روایت ابن ابي شیبة او ابو یعلى ده ابو رافع څخه کړی.

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا

"عینک" ای نظر عینک (و به فارسي کما قال الحسیني و بازمکش نظر چشمهاي خود یعني منگر دا عطف ده على قوله تعالى "فاصبر عطف الانشأ بالنهي على الانشأ بالامر) و هغه مثالونه یعني پر وجه د تمني چي ما هم داغسي اموال درلودای، یعني اصنافا من الکفرة کالمشرکین والیهود والنصاری، دا یو زینت او ښائست دی د ژوند ناقص.

پوه سه: چي ازواجا مفعول به د متعنا او منهم صفت ده ازواجا دی "زهرة" منصوب دی په فعل محذوف سره چي متعنا دلالت پر کوي، ای اعطیناهم زهرة الحیوة الدنیا یا منصوب دی په متعنا سره چي متضمن معنا لره ده اعطینا دی، مظهري وایي یا بدل دی د محل څخه ده به چي محلا منصوب دی، که څه هم لفظا مجرور دی، روح المعاني وایي و ضعفه ابن الحاجب في امالیه لان ابدال المنصوب من محل الجار والمجرور ضعیف، کمررت بزید اخاک ولان الابدال من الضمیر مختلف یه انتهی.

درویش وایي: چي هیڅ مفسر ته روانه ده چي تفسیر د کلام بلیغ د قرآن پر وجه ضعیف یې حمل کوي، امام واسطي رحمته الله علیه وایي چي په دې تسلي ورکوي رب جل وعلا و فقرأ ته د امت مرحومه په دې معنی چي خدای ﷻ خیرا لخلق د نظر و دنیا ته پر وجه د استحسان منع بقوله جل ذکره لا تمدن عینک آه.

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ

چي موږ امتحان او اختبار وکړو ددوئ په ما متعنا کي، نو ضمیر د "فیه" راجع دی، و ماته په آیت سابقه کي، د امتحان معنی داده چي دی ددې نعمت خداداده شکر وایي د قلیل ما هم، او که په مال سره یې تکبر او طغیان زیاتېږي، حتی چي مستحق د عذاب الهي و ګرځي که نعمت یې منجرد کفر ته وګرځېدی نو داسي شی څخه باید عاقل تنفر وکړي، قالوا عند الامتحان یکرم الرجل او یهان ولهذا اختار خیر البشر ﷺ فقر الدینا على غناها والجوع عمل الشبع.

په صحیح حدیث کي راغلي دي ان الدنیا حلوة (یعني صورة ددنیا شرین از روي متاع) خضرة حسنة في المنظر تعجب الناظر (سر سبز او شاداب دی او ښه معلومېږي، په کتو کي په تعجب کي اچوي کتونکی، خضرة چي یې وویل ددې سبب چي د عربو چونکه مځکه وچه وه چي خضر دوئ ته ښه معلومېږي، او یا ددې سببه خضر وبلل چي لکه خضرواة زوال یې ژر دی او خلګ یې په خضرة او حسن ظاهري سره غولولي دي) "و ان الله مستخلفکم فیها" (او خدای تاسي خلیفه ګان ګرځوي په دنیا کي یعني په حقیقت کي خو مالک د اموالو ستاسو خدای دی صرف تصرف یې ستاسو په لاس درکړی دی لکه د کښت بزګر یا د باغ باغوان) فناظرة کیف تعلمون (او خدای ګوري چي څرنګه تصرف کوي په دنیا کي او یا ذخیره د آخرة او ثمن د جنت یې ګرځوي او مهر د حورانو د جنت یې ګرځوي او کې د عذاب النار سبب ګرځوي او که زقوم او غسلین په رانیسي) کمال خجندي رح وایي جهان و جمله لذاتش بذنبور عسل ماند (ای مشابه است) که شیرینش بسیار است و زان فزون شر و شورش ... مثنوي:

هر که از دیدار برخوردار شد ....این جهان در چشم او مردار شد.

از ره مرو بعشوه دنیا که این عجوز
مکاره مي نشیند و محتاله میرود

وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾

یعني مارزق الله یا محمد في الدنیا من الهدی والنبوة و سیادة الانبیاٴ علیهم السلام او کفاف حلال بقد ما یسد جسدک و یدفع جوعک، او یا په آخرت کي من الجنة و مراتب القرب الی الله تعالی والشفاعة العظمی الی غیر ذالک "خیر وابقی" بهتر دی تر ما اعطی الله الکفار من الاموال و الجاه والجلال او ډېر باقي دی تر اموال ددوئ ولي چي د آخرة ښي و ښادی خو فنی نه لري، بلکه ابدي دي " بخلاف اموالهم و لذاتهم" شیخ سعدي شیرازي قدس وایي.

گر از دهٔ بر زمین خسپ و بس..... مکن بهر فاني زمین بوس کس
نیرزد عسل جان من زخم نیش .... قناعت نکوتر به دو شاب خویش

خداوند زان بنده خرمند نيست .... كه راضي به قسم خداوند نيست

پندار كه چون سر كه خود خورم .... كه جور خداوند حلوا برم

قناعت كن اى نفس بر آند كي .... كه سلطان و درويش بيني يكي

يعني په ورځ د قيامت يا په دفن كي د قبر)

كند مرد را نفس اماره خوار.... اگر هوشمندي عزيزش مدار

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

او امر كوه اى قومک واهل دينک عطف دى پر لا تمدن "بالصلوة" په لمانځه سره مراد فرضي لمونځ دى، تخصيص د لمانځه چي وكړى لان الصلوة عماد الدين كريمة ان الصلوة تنهى عن الفحشأ والمنكر يعني كما امرناک بالصلوة فأمر انت اهل بيتک و قاربک المؤمنين فان الفقير ينبغي ان يستعين بالصلوة على فقره او غم د معشيت دي نه كوي او اهل غنى ته دي نه گوري "واصطبرعليها" او دوام وكړه پر لمانځه په حديث صحيح كي راغلي دي چي رسول الله په اثر ددغه امر الهى يوه مياشت د سهار د لمانځه دپاره بې پر فاطمه او علي رضي الله عنهما باندي د لمانځه رږغ كاوه و يقول الصلوة.

لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿۱۳۲﴾

موږ ستا څخه سوال د رزق يعني تانه مكلفوو په رزق نه د ځان دپاره او نه د اهل قرابت ستا او نه د اهل دين ستا بلكه ته او دوئ مامور بالعمل ياست، موږ رزق دركوو تاته بحذف المعطوف يعني و اياهم د دوئ يعني ته زړه د عبادت لپاره فارغ كړه، او دوئ دي هم فارغه كړي خپل زړونه د طاعت لپاره. . . بيت:

اى كريمي كه از خزانه غيب ...... گبر و ترسا وظيفه خود دارى

دوستان را كجا كنى محروم ...... تو كه با دشمنان نظر دارى

پوه سه: چي عاقبت ما يعقب الصالح من الثواب والجنة كما ان العقاب ما يعقب العمل السوء من العذاب والعبارة بحذف المضاف اى لاهل التقوى، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي اهل التقوى هغه كسان دي چي ستا د نبوت تصديق په

کړې وي او ستا متابعت يې مختاره دی او دده عذاب څخه ده خدای بېرېږي، طبراني رح او بيهقي او ابونعيم رح داسي حديث راوړی دی چي عليه السلام به په خپل اهل کي يو ناجوړی وغيره وليدی هغه بې په لمانځه او دا آيت بې تلاوت کړی " وامر اهلک بالصلوة الى آخير الاية" وهب بن منبه وايي چي په طلب کي حاجت د خدای جل شانه قوي واسطه لمونځ دی او سلف صالحينو چي يو حاجت بې درلودی لمونځ يې واسطه گرځول لکن صدق قلب شرط دی.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ

او ويل به مشرکانو د مکې، ولي راتگ نه کوي محمد (ﷺ) موږ ته، په يوه معجزه سره چي دلالت وکړي پر صدق دده په دعوی کي د رسالت.

پوه سه: چي دا جمله معطوف ده پر يقولون والمعنى ته صبر وکړه پر مايقولون و ما قالوا او هذا کلام مستانف والواو للاستناف.

فائده: مشرکانو د مکې و معجزاتو ته د رسول کريم ﷺ لکه شق القمر او کلمه ويل د شگو په موټه کي د ابوجهل و غير ذالک ته اعتبار نه ورکاوه، بلکي گاهي بې عليه الصلوة والسلام ته ويل چي عصا موسى اويد بيضا معجزه موږ ته ښکاره کړه، او گاهي بې ويل چي ته قصي بن کلاب چي زموږ نامداره مشر وو را ژوندی که، چي هغه ستا د نبوت تصديق وکړي او گاهي بې ويل چي مځکه د مکې غرونو تنگه کړې ده ته ستا خدای ته ووايه چي دا غرونه د مکې ايسته کي، او گاهي بې ويل چي د صفا غر د سرو زرو وگرځوه چي موږ د انفاق او د تجارت کار ځندي واخلو او گاهي بې ويل چي په مکه کي جاري اوبه نسته ته ستا خدای ته ووايه چي په مکه کي لويه وياله جاري کړي، چي موږ يې پر يوه او بل جانب باغونه او ميوه داري درختي شنې کړو، و امثال ذالک، چي دې ته په عربي کي مقترحات سوالونه وايي، او دا سوالونه ددوئ صرف او صرف د عناد او تکبر له کبله وه.

درويش وايي: چي که چيري د دوئ مقصود صرف صدق دعليه الصلوة والسلام په دعوی کي د رسالت معلومات غرض وای نو چي بله هيڅ معجزه نه و

اى قرآن عزيز معجزه باقيه او موجوده معجزه وه سورة البقرة وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا الى آخير الاية او څوځايه دا تقريع مكرر دوئ ته ورکړه سوې ده، نو كه قرآن كريم من عند الله نه واى نو دوئ به يې په مثل د يوه سورت جوړ كړي واى، مع انهم شعراً بلغأ وه او رسول الله ﷺ په دې كې امي وو حتى چې كفارو د مكې تر مقابله د لسان چې ايمان بمثل السورة وه مقابله د سيف او سنان مختاره كړه، فعلم ان القرآن الكريم ليس من كلام البشر فافهم.

أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾

پوه سه: چې همزه د استفهام لپاره د انكار دى او نفي د نفي اثبات دى، او كلمه ده واو عطف پر مقدر باندې كما هو القانون النحوي في الحروف العاطفه الواقعة بعد همزة الاستفهام كما مر هذا القانون في هذا التفسير في مواضع كثيرة والتقدير الم يعرفوا صدقك في دعوى النبوة و لم تأتهم آه والمعنى ايا نه دى راغلى دوئ ته بلكه رسېدل دى د مافي الكتب الاولى يعني چې تر قرآن عزيز د مخه كتابونه وه لكه تورات انجيل او نور كتب سماويه.

سوال: قريش مكه خو په تورات او انجيل نه پوهېدل نو دوئ ته څرنگه ما في الصحف الاولى رسېدلي وو؟

ځواب: قريشو د مكې هغه وخت چې عليه السلام په مكه كې ؤ، وه يهودو ته د مدينه استاذي استول او د عليه الصلوة والسلام نخښې او نښانې بې علماؤ ته د يهودانو بيانولې، او دده د صدق او كذب پوښتنه به يې ځندي كوله، او د يهودانو ملايانو بې يې هغه وخت كي تصديق كاوه، او يا معنى د آيت داده چې قرآن كريم پر خلاصه د مافي الكتب السماوية مشتمل دى، من العقائد الحقة والاحكام الكلية او سره ددې چې راوړونكى د قرآن نبي امي دى، چې نې دغه كتب سماويه ليدلي او نه يې زده كړې دي د يو معلم څخه، د هغو كتابونو دا يو دليل واضح او حجت بينه پر صدق دده په ادعا كې د نبوت.

فائده: ددې ايت څخه دا هم معلومه سوه، چې قرآن كريم لكه چې برهان واضح دى پر نبوت د آنحضرت ﷺ دغه رنگه شاهد صدق دى پر صحت د ما

تقدم من الكتب السماويه ولي چي نور كتب سماويه معجز نه وه بلكه اعجاز يوازي خاصه د قرآن كريم ده، نو هغه كتابونه و شاهد ته محتاجه دي، والقرآن يشهد بصدقها فافهم.

او بعض مفسرين وايي چي معنى دآيت داده چي تاسي ته بيان د صحف الاولى د خلگو او امتو در رسېدلي چي هغو ده دخپلو نبيانو څخه ايات مقترحه وغوښتي او هغه به خداى ﷻ په دعا د دوئ و نبي ته ورکړه، او ددې سهنې سره به هم دوئ ايمان نه راوړی، نو خداى ﷻ به عذاب عاجل پر نازل کړی، لکه قوم د صالح چي اوښه يې له صالح[4] څخه وغوښته چي د يوغره څخه راووتل قصه مشهوره ده، او د مخه مسطور وه، لكن چي هغه اوښه دوئ مړه کړه، عذاب د استيصال پر نازل سو چي ټوله په يوه وار خداى ﷻ په خپل قدرت د وجود کمبله ځندي ټوله کړه په صيحه د جبرئيل عليه السلام يا په زلزله د ځمکي، او د غير قوم صالح من الاقوام چي آيات مقترحه يې غوښتي دي او بيا يې هم ايمان نه دی راوړی، خداى عذاب دنيوي پر نازل کړی، نو که چيري تاسي قريشو ته ايات مقترحه درکړل سي او تاسي ايمان نه راوړئ ده تاسي سره به هم هغسي معامله وکړل سي، لكن چونكه آنحضرت ﷺ رحمة للعالمين د داسي آياتو مقترحه غوښتنه يې دخداى ﷻ څخه نه دي کړې شفقة على قومهم.

وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَٰهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِۦ لَقَالُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا

(چونكه كلمه د فعل غواړي نو تقدير د كلام داسي دى) "لو ثبت" كه موږ هلاک کړو قريش په سبب د شرک د دودی، په يو عذاب سره، يعني من قبل محمد ﷺ او من قبل البينة والتذكير، دوئ به وايي په ورځ د قيامت عذراً الى ربهم، يا ربنا ولي راوا نستاوه تا موږ ته يو رسول يعني چي موږ ته يې حق لار راښوولې واى او د شرک قبائح يې موږ ته په گوته کړي واى.

فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ١٣٤

موږ به متابعت کړی وای د هغه رسول دا صيغه منصوب ده، په اضمار د

"ان بعد الفا" لان لولا چي معنی اصل یې تحقیق ده په معنی د استفهام دی.
ستا د آیاتو منزله وو په قرآن کي "من قبل ان نزل" ظرف دی د "فنتبع"، دمخه تر دې چي موږ ذلیل کېدای په قتل او په سبي سره په دنیا کي "ونخزی" او رسول کېدای په دخول د دوږخ په قیامت کي.
درویش وایي: چي حکمت د ارسال الرسول و انزل الکتاب ددې آیت په مقتضی دفع د عذر ددوئ په ورځ کي د قیامت ورنه بطلان د شرک او توحید د باري عز وجل خو په عقل سلیم هم معلومېږي، کما قال السیدي شیرازي رح.
برگ درختان سبز در نظر هوشیار... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار
یو بل شاعر ددې په تائید کي وایي.
گر انبیأ هم نامدی فی مشرع بودي درجهان
واجب شدي بر مؤمنان ایمان به خالق مقتدر
وهذا مذهب الامام اعظم رح خلافًا للشافعي.

قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ

ووایه ته یا محمد (ﷺ) (دا کلام مستانف دی) په "کل" کي تنوین عوض د مضاف الیه څخه دی ای کل واحد منا ومنکم) "متربص" منتظر دی تاسي کفار به ویل نتربص بمحمد حوادث الدهر فاذا مات تخلصنا منه" یعني تاسي په داغه شکنه دوډی پوري کوله چي مآل څرنگه کېږي په دینا کي، و هو القتل یوم بدر.

فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

یعني في یوم القیامة به تاسي پوه سئ، چي څوک دي درلودونکي د لاري مستقیم چي موصل و جنت ته گرځي، او څوک دي پر اهتدأ د ضلالة څخه یعني موږ یو او که تاسي.
پوه سه: چي "من" په دواړه ځای کي لپاره د استفهام مرفوع محلاً مبتدأ ده او مابعد یې خبر دی... قال الشاعر العربي بالکنایة العجیبة "
سوف تری اذا انجلی العبارة ...... افرش تحتک ام حماره.

شاعر فارسي چه خوش گفته

زاه دان راه بین و راه بر.........درحقیقت نیست خبر خیر البشر

و في الحديث لا يقرء اهل الجنة الا سورة "طٰهٰ" و سورة "يٰسٓ"

درویش وايي: چي لله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وآله وصحبه البررة فرغت من تفسير جزء (١٦) من القرآن العزيز وقت الظهر يوم الاثنين سلخ شهر ربيع الاول (١٤٣٠هـ ق) في حجرتي و بتفسير الجزئين (١٥) (١٦) ثم الجلد (١١) و ارجو من الله الكريم ان يوفقني الاجزأ البقية من القرآن العزيز في مجلدات ان شأ الله العزيز و كان الله على كل شئ قديراً، وليس للفقير تمنى الا الموت على حقيقت الاسلام و اتمام التفسير للقرآن.

ع : من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل.

نصيحت عامه: پوه سه : چي علم يو لوی تناؤ دی هر چا چي لاس پوري ټينګ کړی هغه کامياب دی د دنيا ټوله نعمتونه فاني دي مګر علم هغه نعمت باقي دي چي په دار القرار کي هم په کار دی کما قال الشاعر الفارسي

برود ا من علم کبر استوار.... که علمت رساند بدار القرار

ترا علم در دين و دنيا تمام.... که کار تو از علم گيرد نظام

فائده: هر څو مدح د علم چي په قرآن عزيز کي او په احاديثو شريفه و کي او په اقوال داهل علم کي چي بيان سوې ده هغه علم العقائد الحقة و علم الشّريعة المطهرة دی و ما يتوقف هما عليه، د علم په شرف کي دا آيت کافي دی "و قل رب زدني علمًا" چي خير البشر ﷺ خدای تعالی ﷻ مامور کړی په دعأ دزيادت د علم سره، و فوق كل ذي علم عليم حتى ينتهي سلسلة العلم الى الخبير عزّوجلّ عالم الغيب والشهادة.

تمّت

د تفسیر ایوبيٰ حنفي د مضامینو فهرست

محترمو مسلمانانو عقیده د انسان لپاره ډېره مهمه او د فهم وړ شی دی، که حقیقت ته لږ کتنه وکړو، نو عقیده د انسان د نجات او خلاصون ذریعه هم گرځي، او همدا رنگه عقیده د انسان لپاره د ابدي دوږخ او عذابونو سبب هم گرځي، نو د عقیدې په اړه زموږ د اداري له خوا په پښتو ژباړي سره د اهل السنة والجماعة د تکړه عالم مرحوم مولانا محمد ادریس کاندهلوي صاحب سابق شیخ الحدیث جامعه اشرفیه لاهور مشهوره کتاب په نامه د:

عقائد الاسلام

چي د کور هر فرد، نارینه او ښځینه لپاره ډېر مفید دی، او په دې کتاب کي د ټولو باطلو فرقو بیان په ښه وضاحت سره لیکل سوی دی، او د ټولو باطلو فرقو رد په قرآن او احادیث سره سوی دی، نور نو کتاب چاپ سوی دی د کتاب په مطالعه کولو سره به یقیناً د باطلو فرقو په حال احوال خبر سئ.

الناشر

مکتبة القراءة والتجوید

کاسي روډ کوټه بلوچستان

و ټولو دین دوستو ورونو ته خبر ورکول کېږي چې د امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه پر مذهب باندي لیکل سوی کتاب چې له عربي څخه پښتو ته زموږ د اداري له خوا ژباړل سوی دی په ډېره روانه او سلیسه پښتو سره چې د عباداتو تر څنګ د معاملاتو مسائل هم پکښې دي یعني

المفيد في العبادات والمعاملات

على مذهب امام ابو حنيفه رحمة الله علیه

ډېر ژر به زموږ د اداري له خوا وچاپ ته ورسېږي ان شاء الله تعالى، ددې کتاب خصوصیات دادي چې د پوښتنې او ځواب په شکل کي ټول مسائل راوړل سوي دي، په دې کتاب کي څلور کتابونه دي یعني کتاب الصلوة، کتاب النکاح، کتاب البیوع او کتاب الشفع.

تفسير ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو. واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

الناشر

مكتبة القرأة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

تفسیر ایوبي حنفي۱۱ ټوک

د نصیراحمد احـمدي لخوا

سکین او pdf سـو.

تاریخ. ۲-۱۱-۱۳۹۸

واتساپ، ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا محتـاج احـمدي!